

Giredi 1

KOTARA 4

XITSONGA

RIRIMI

RA LE KAYA

**Nkunguhato
wa Dyondzo**

KU TIPALUXA/MAENDLELO YO HLELA

Eka vatirhikulorhi,

Ma amukeriwa eka Nongonoko wa NECT Ririmi ra le Kaya!

Mi ta xiyisisa leswaku switirhisiwa swa NECT Ririmi ra le Kaya swa Kotara 4 swi tumbuluxiwile hi xinkadyana lexisongo swinene. Hi xivangelo lexi, ha amukela leswaku ku hlela loku yaka emahlweni na ku cincacinsa swi nga ha va kona.

Hi nga tsakela leswaku na n'wina mi va na vun'wini wa switirhisiwa leswi, na ku tirhisana na xipanu xa hina ku endla mpfuxeto nkarhi na nkarhi na ku antswisa vuhundzuluxi. Loko mi kuma swihoxo, mi komberiwa ku landzelela maendlelo lawa ku vika:

- 1 Rhumela email eka adirese leyi faneleke:
xitsonga@homelanguage.co.za
tshivenda@homelanguage.co.za
sepedi@homelanguage.co.za
siswati@homelanguage.co.za
isizulu@homelanguage.co.za
isindebele@homelanguage.co.za
isixhosa@homelanguage.co.za
sesotho@homelanguage.co.za
setswana@homelanguage.co.za
afrikaans@homelanguage.co.za
english@homelanguage.co.za
- 2 Eka ntila wa nhlokomhaka, tsala tsalwa leri yelanaka. Xikombiso: GIREDI YA 1 KOTARA YA 4 NKUNGUHATO WA DYONDZO MAPAPILA YA 45–47
- 3 Eka miri wa imeyili, longoloxa ku cinca loku fanelaka ku endliwa. Kumbe, ndlela yin'wana, endla ku cinca ebukwini kutani u sikena kumbe u teka xifaniso xa papila ra kona, kutani u swi khomanisa kutani u rhumela hi imeyili.
- 4 Loko u ri na mhaka leyikulu ya ririmi leyi u lavaka ku hi lemukisa, hi kombela u kombisa hi ku swi tsala eka ntila wa nhlokomhaka. Xikombiso: VUMBHONI BYA RIRIN'WANA RA MUGANGA
- 5 Kutani, eka miri wa imeyili, U komberiwa ku hlamusela mhaka.
- 6 Mi komberiwa ku rhumela ti-imeyili hinkwato ti ri na vito, xiyimo na nomboro ya riqingho ra n'wina, leswaku hi ta kota ku tihlanganisa na n'wina loko swi fanela ku va na nkanerisano na n'wina.
- 7 **Hi khensa ku hoxa xandla hi ku engetela ntokoto wa n'wina eka phurogiremu leyi. Hi lava ku tiyisisa leswaku vuhundzuluxi bya kahle, lebyi lulameke eka ririmi rin'wana na rin'wana byi andlariwile eka matsalwa hinkwawo.**

Leswi nga endzeni

Tinotsi ta Maendlelo	v
Maendlelo Xidzi	xiii
Vhiki 1 Nkongomelo: Ku ololoxa swiphiko	1
Musumbhunuku	3
Ravumbirhi	7
Ravunharhu	12
Ravumune	19
Ravuntlhanu	23
Vhiki 2 Nkongomelo: Ku ololoxa swiphiko	27
Musumbhunuku	29
Ravumbirhi	34
Ravunharhu	40
Ravumune	47
Ravuntlhanu	52
Vhiki 3 Nkongomelo: Ha kula na ku cinca	57
Musumbhunuku	59
Ravumbirhi	64
Ravunharhu	69
Ravumune	76
Ravuntlhanu	80
Vhiki 4 Nkongomelo: Ha kula na ku cinca	85
Musumbhunuku	87
Ravumbirhi	92
Ravunharhu	97
Ravumune	104
Ravuntlhanu	109
Vhiki 5 Nkongomelo: Matimu ya hina lama hanyaka	113
Musumbhunuku	115
Ravumbirhi	120
Ravunharhu	126
Ravumune	133
Ravuntlhanu	138

Vhiki 6 Nkongomelo: Matimu ya hina lama hanyaka	143
Musumbhunuku	145
Ravumbirhi	150
Ravunharhu	155
Ravumune	161
Ravuntlhanu	166
Vhiki 7 Nkongomelo: Sayense ya tsakisa	171
Musumbhunuku	173
Ravumbirhi	178
Ravunharhu	182
Ravumune	188
Ravuntlhanu	192
Vhiki 8 Nkongomelo: Sayense ya tsakisa	197
Musumbhunuku	199
Ravumbirhi	204
Ravunharhu	209
Ravumune	215
Ravuntlhanu	219

Tinotsi ta Maendlelo

Mimbuyelo ya dyondzo

Kotara leyi, vadyondzi va wena va fanela ku fikelela mimbuyelo leyi:

KU YINGISELA NA KU VULAVULA

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku vula kumbe ku yimbelela 4 wa swinsin'wana kumbe tinsimu tintshwa.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku va na xiave eka nkanerisano wa tllasi ku avela hi vutivi bya masungulo.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku kanerisana hi xitori xo hlaya swin'we, va tirhisa rimba ra nkanerisano tanihi xiletelo.
- 4 Vadyondzi va fanele va kota ku endla switori swa vona vini eka nghingiriko wa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 5 Vadyondzi va fanele va kota ku vulavula hi leswi va swi tsaleke.
- 6 Vadyondzi va fanela ku twisisa na ku kota ku tirhisa ntivomarito lowu landzelaka:

xiphigo	ololoxa	xintshunxo	vutumbuluxi	honokela	vutshila
munhu wa vutshila	hlohlotela	pende	mavele	khale	ndzhaka
vutlhari	matimba	vutumbuluxi	hundzuka	humelela	xihoxo
nguva	xixika	ximun'wana	ximumu	xixikana	voya
ringana	sayizi	manya	kula	teka	pfilunganile
khari	swilaveko	xipayisisi	rila	chela	hala
tsemelela	virisa	cinca miehleketo	vonelo	matimu	hundza
sweswi	vhengele ro tsemeta misisi	movha wa xitimela	moski	sinagogo	onha
xikhulapatu	miehleketo	vakokwa wa kokwana	murhumiwa	hungu	hlamusela
tsendzeleka	ntumbuluko	nkoka	ndhavuko	swa swikwembu	n'wabyewulani
dyondza dyondzo	sayense	nsawutiso	xiperimente	vuvabyi	tlhava
nereta	nghozi	ringeta	masocha ya miri	nsawutiso	hanya

ku fa	pona	misava	swakudya	tivhithamini	vuxokoxoko bya tinhlayo
masana ya dyambu	swimilana	xiya			

NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO NA MIMPFUMAWULO

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku tiva mimpfumawulo hi ku wu vula.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku lemuka mimpfumawulo leyi landzelaka hi ku olova.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku twananisa na ku hambanisa mimpfumawulo leyi landzelaka:

ph	pf	vh	ns	nc	bv
mp	nk	py	qh	tw	tl

Vadyondzi va fanele va kota ku ava marito lama landzelaka hi swiphemu:

phama	phela	phepha	philisi	phorisa	phopha
pfuta	pfala	pfuma	pfurha	pfimba	pfuka
vhiki	vhakacha	vhengele	vhilwa	vholumu	vhilopo
nsuna	nsovo	nsuku	nsele	nsinya	nsimu
ncila	ncinci	ncovo	ncuva	nceka	ncino
bvubvuka	bvutama	bvumba	bvinya	bvele	bvebve
mpama	mpahla	mpandla	mpetso	nkarhi	nkahelo
nkombe	nkani	nkava	nkele	pyitla	pyanya
qhavula	qhavulela	qhiva	qhivi	qhuveka	qhuva
twela	twisisa	twanana	twakala	twala	twisa
tlanga	tlimbiwa	tliloko	tluka	tlumba	tluta

KU HLAYA

Vadyondzi va fanele va kota ku hundzuluxa marito lama landzelaka:

phama	phela	phepha	philisi	phorisa	phopha
pfuta	pfala	pfuma	pfurha	pfimba	pfuka
vhiki	vhakacha	vhengele	vhilwa	vholumu	vhilopo
nsuna	nsovo	nsuku	nsele	nsinya	nsimu
ncila	ncinci	ncovo	ncuva	nceka	ncina
bvubvuka	bvutama	bvumba	bvinya	bvele	bvebve

mpama	mpahla	mpandla	mpetso	nkarhi	nkahelo
nkombe	nkani	nkava	nkele	pyitla	pyanya
qhavula	qhavulela	qhiva	qhivi	qhuveka	qhuva
twela	twisisa	twanana	twakala	twala	twisa
tlanga	tlimbiwa	tliloko	tluka	tlumba	tluta

Vadyondzi va fanele va kota ku hlaya marito lama landzelaka hi ku ma vona:

phositara	xifaniso	langute	vonelo	rintiho	xirhami
rhurhumela	ambala	kufumela	saseka	doropa	vukhongeri
mindhavuko	matimu	ndzhaka	nsawutiso	tlhaveriwa	mpondzo
sengaka	hlaseriwa	ndzhaka	ntumbuluko	tintshava	xavelela
ringanela	rhandzi	khari	katinga	nuhelo	nantswo
n'wabyewulani	xirhumiwa	mpfula	honokela	hlota	ximilana
hefemula	hanya	masana	jenali		

Vadyondzi va fanele va kota ku hlaya na ku hlanganisa xitshuriwa tanihi xikombiso lexi landzelaka:

Ndzi amukeriwile exibedlhele xa Masana. A ndzi karhatiwa hi misiha. Va ndzi endlile vuhandzuri.

NTWISISO

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku endla minkumbetelo hi xitshuriwa hi ku hlaya swifaniso.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku tsundzuka vuxokoxoko hi xitshuriwa.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku rungula hi xitshuriwa.
- 4 Vadyondzi va fanele va kota ku landzelerisa swiendleko eka xitshuriwa.
- 5 Vadyondzi va fanele va sungula ku twisisa leswaku swi vula yini ku va na xifaniso xa miehleketo, ku hlanganisa, ku kumbetela na ku tivutisa hi xitshuriwa.
- 6 Vadyondzi va fanele va kota ku anakanya xitshuriwa hi ku tirhisa rimba ra nkanerisano.
- 7 Vadyondzi va fanele va kota ku hlamula swivutiso swa ntwisiso leswi tsariweke swa xitshuriwa.

KU TSALA

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku dirowa xifaniso lexi hundzisaka nhlamuselo.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku engetela lebulu yin'we kumbe timbirhi eka leswi va swi diroweke.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku tsala x wa tindzimana hi ku tirhisa rimba ra matsalelo kumbe kungu.

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku hlayela ehenhla ku suka eka tibuku ta vona to hlaya leti ringanisiweke eka ntlawa wa lava va swi kotaka na mudyondzisi.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku tirhisa vutivi bya mimpfumawulo, vuthala bya mbangu na ku lemuka marito ya ntolovelo loko va ri eku hlayeni.
- 3 Vadyondzi va fanela va sungula ku tikambela hi voxu ku tsundzuka marito na matwisiselo.

Switirho na switirhisiwa leswi Nyikiwaka

Tekelani enhlokweni leswaku hinkwaswo switirhisiwa leswi nyikiwaka i swa xikolo. Switirhisiwa swi ta humesiwa kan'we ntsena, kutani swi fanele swi rhekhodiwa na ku hlayisiwa.

Eka Kotara 4 vadyondzisi va nyikiwa switirhisiwa leswi landzelaka:

1 Tibodo to hlovohatiwa ta nkombiso xa 4

Tirhisa tibodo leti ku endla rimba ra mintirho ya wena ya vhiki. Vhiki rin'wana na rin'wana, endla nkombiso wa: mpfumawulo na marito ya wena; marito lama tirhisiwaka ngopfu; nkongomelo wa marito ya ntivomarito; mimpfapfarhuto/swifaniso; na rimba ra matsalelo.

2 Chati/tichati ta Ntivontsalo

Endla nkombiso wa tichati leti emahlweni ka tlilasi, leswaku vadyondzi va ti vona kahle. Vadyondzisi va Giredi 1 na 2 va ta nyikiwa tichati ta matsalelo ya Nkandziyiso wa Ntivontsalo. Vadyondzisi va Giredi 2 na 3 va ta nyikiwa tichati ta Ntivontsalo ta matsalelo ya Nkandziyiso na ta matsalelo yo Koka.

3 Kotara 4: Nkunguhato wa dyondzo

Tirhisa nkunguhato lowu wa dyondzo ku vona leswi faneleke ku dyondzisiwa siku na siku. Maendlelo hi vuenti ma ku byela leswi u faneleke ku dyondzisisa xiswona dyondzo yin'wana na yin'wana. Mavhiki mambirhi lawa yo sungula eka Kotara 4, u ta landzelela nongonoko wa ndzetelo.

4 Kotara 4: Xiletelo xo Landzelerisa ntirho

Tirhisa tsalwa leri ku hetisa Nkunguhato wa Dyondzo wa Lembe na Lembe na Nkunguhato wa Kotara ya wena. Gwajula na ku tsala masiku eka dyondzo yin'wana na yin'wana na le ka nghingiriko wa mahlelelo loko u ri karhi u endla. Tikambisise eka madyondzisele ya wena.

5 Kotara 4: Buku Leyikulu

Tirhisa buku leyikulu ya switori loko ku ri nkarhi wa tidyondzo to Hlaya Swin'we. Ku na nhungu wa switori hi kotara – xitori xin'we hi vhiki rin'wana na rin'wana.

6 Kotara 4: Phakete ra switirhisiwa

Phakete ra switirhisiwa ri katsa minchumu leyi landzelaka:

- **Maphepha ya swikombakomba ya Marito** ya nyikiwela nkongomelo wa ntivomarito; marito lama tirhisiwaka ngopfu; mimpfumawulo na marito. Tsemelela

u veka hi nxaxamelo lowu faneleke. Tirhisa maphepha ya swikombakomba ya marito na tibodo ta nkombiso.

- **Mimpfapfarhuto ya nkongomelo wa ntivomarito** ya nyikiwile laha swi faneleke. Tsemelela u veka hi nongonoko lowu faneleke. Tirhisa maphepha ya swikombakomba leswi swa marito na tibodo ta nkombiso.
 - **Maphepha ya Vutshila byo hlamusela xitori** ya nyikiwile eka nkongomelo wun'wana na wun'wana. Lowu i nongonoko wa 3 kumbe 4 wa swifaniso leswi hlamuselaka xitori. Ku na 10 wa minkandziyiso hi phepha rin'wana na rin'wana – rin'we hi ntlawa lowutsongo. Endla minkandziyiso yo tatisa loko swi laveka.
 - **Maphepha yo Rhekhoda Mahlelelo** ya nyikiwile ku rhekhoda mbuyelo na swibumabumelo swa kotara.
- 7 Kotara 4: Maphepha yo Hlaya 8**

Ku nyikiwile nhungu wa maphepha yo hlaya hi kotara – rin'we hi vhiki rin'wana na rin'wana kusukela eka vhiki ra vu3 ku fikela eka vhiki ra vu4. Tirhisa maphepha lawa na tlilasi hinkwayo hi nkarhi wo hlaya hi ntlawa lowu leteriwaka. Ku na 20 wa minkandziyiso hi phepha rin'we ro Hlaya. Endla minkandziyiso yo tatisa loko swi laveka.

Endlelo ra Ntolovelo hi Vhiki na Vhiki: 7 wa tiawara

- 1 Nongonoko wa madyondzelo wu landzelela endlelo ro fana ra ntolovelo vhiki rin'wana na rin'wana.
- 2 Leswi swi olovisela vadyondzisi na vadyondzi ku swi landzelela.
- 3 Vadyondzi va nga tilulamisela nghingiriko lowu landzelaka loko va tiva ntolovelo lowu.
- 4 Endlelo ra ntolovelo ri huma eka nkarhi wa mpimohansi wa Ririmi ra le Kaya eka XIPHOKHAMA: 7 wa tiawara hi vhiki.
- 5 Ntolovelo lowu wu endliwe leswaku wu tirha tanihi xiphemu xa nongonoko wa tindzimibirhi ku katsa na nongonoko wa madyondzelo ya PSRIP EFAL.
- 6 U komberiswa ku endla nkombiso wa/damarheta ntolovelo lowu etlilasini ya wena na ku ringeta ku wu dyondza hi mbilu!

MUSUMBHU-NUKU		RAVUMBIRHI		RAVUNHARHU		RAVUMUNE		RAVUNTL-HANU	
Migingiriko ya swa nomo	15			Migingiriko ya swa nomo	15			Migingiriko ya swa nomo	15
		Mimpfumawulo	15	Mimpfumawulo	15	Mimpfumawulo	15		
Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15				
Ku hlaya hi ntlawa	15	Ku hlaya hi ntlawa	15			Ku hlaya hi ntlawa	15	Ku hlaya hi ntlawa	15
Ku tsala	30			Ku tsala	30				
Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30
1.45		1.15		1.45		1.00		1.15	

Malulamiso hi vhiki na vhiki

Swi na nkoka swinene ku tsundzuka leswaku nongonoko wa Ririmi ra le Kaya wu hungutile xilaveko xo KUNGUHATA hi vadyondzisi, kambe ku TILULAMISELA swa ha laveka! Ndzhenga wun'we kan'we hi vhiki, hlanganani na vatirhikuloni (hinkwavo vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo), kutani mi tilulamiso swin'we.

Loko u ri karhi u tilulamisa, tsundzuka ku:

- 1 Hlaya nkunguhato wa dyondzo wa vhiki rero.
- 2 Tiyisisa leswaku u tiva na ku twisisa maendlelo/madyondziselo lawa ma faneleke ku tirhisiwa. Loko swi nga ri tano, yana eka xiyenge lexi tsariweke 'Maendlelo hi Vuenti' ku endla mpfuxeto hi laha swi faneleke ha kona.
- 3 Lexi landzelaka, langutisa makhadi ya swikombakomba na mimpfapfarhuto kumbe swifaniso leswi lavekaka eka nkongomelo wa ntivomarito, marito lama tirhisiwaka ngopfu, mimpfumawulo na rimba ra matsalelo. Lulamisa makhadi ya swikombakomba na mimpfapfarhuto hi ndlela leyi landzelaka:
 - a Tsemelela makhadi ya swikombakomba kumbe mimpfapfarhuto.
 - b Ringeta ku swi damarheta eka bokisi ro tiyela kumbe phepha.
 - c Loko swi koteka, lamineta kumbe u khavhara hi pulasitiki.
 - d Veka makhadi ya swikombakomba swa dyondzo eka mvhilopho, kumbe u swi boha hi rhekere.
- 4 Hlengeleta swin'wana switirhisiwa leswi u nga swi lavaka, ku katsa swifaniso kumbe minchumu leyi khomekaka.
- 5 Languta leswaku Buku Leyikulu yi tshamisekile.
- 6 Hlaya migingiriko ya le ka Buku yo tirhela ya DBE leyi u faneleke ku yi hetisa.
- 7 Titolovete ku endla tidyondzo ta ku tsala.

- 8 Tiyisisa leswaku Xiletelo xa wena xo Landzelerisa xi fambisana – na – masiku ku suka eka vhiki leri hundzeke na ku tikambisisa ku ya emahlweni ka wena.

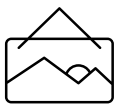
Minkongomelo na nkarhi lowu kongomisiweke eka ku Hlaya

NOMBORO YA VHIKI	NKONGOMELO	XITSHURIWA XO HLAYA SWIN'WE	PAPILA RA KU HLAYA
1	Ku ololoxa swiphiqu	Bulachi yo penda	1
2	Ku ololoxa swiphiqu	Ndzhaka ya mavele	2
3	Ha kula na ku cinca	I baji ra mina	3
4	Ha kula na ku cinca	Wayde u endla khari	4
5	Matimu ya hina lama hanyaka	Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna	5
6	Matimu ya hina lama hanyaka	Xirhumiwa xa swikwembu	6
7	Sayense ya tsakisa	Nsawutiso wo sungula	7
8	Sayense ya tsakisa	Xiperimente xa Limani	8

Kotara 4: Nongonoko wa Mahlelelo

Nongonoko wa Makambelelo wu endliwile hi ku ya hi mpfumelelo wa *Abridged Section 4* ya XIPHOKHAMA. Leswi swi nga kumeka endzhaku ka Xiletelo xo Landzelerisa ntirho xa kotara yin'wana na yin'wana.

Minkombiso etlilasini

TIBODO TA NKOMBISO

- Tanihi xiphemu xa nongonoko lowu, u ta nyikiwa mune wa tibodo ta nkombiso ta mihlovo yo hambanahambana letikulu.
- Bodo yin'wana na yin'wana yo hlovohatiwa yi ta tirhisiwa ku kombisa ntlawa wo hambana wa marito ya vhiki.
- Tirhisa tibodo leti hi mukhuva lowu:
 - Bodo ya rihlaza** – nkombiso wa nkongomelo wa marito wa ntivomarito na mimpfapfarhuto ya vhiki.
 - Bodo ya wasi** – nkombiso wa marito lama tirhisiwaka ngopfu vhiki rero.
 - Bodo ya xitshopana** – nkombiso wa mpfumawulo na marito ya vhiki.
 - Bodo ya pinki** – nkombiso wa rimba ra matsalelo ya vhiki.

- 4 Marito lama ma fanele ku cinciwa vhiki rin'wana na rin'wana.
- 5 U komberiwa leswaku u nga tshiki nkongomelo wa ntivomarito na mimpfapfarhuto ya lembe hinkwaro. Minkombiso yi fanele yi va leyi nga na vuxaka na nkongomelo lowu u wu endlaka. Loko tlilasi hinkwayo yi tele hi marito na mimpfapfarhuto a yi tiyiseleki, naswona vadyondzi a va nge he ma lemuki marito lawa.
- 6 Loko u susile marito na mimpfapfarhuto, veka kahle efayilini.
- 7 Hlayisa kahle marito lawa leswaku u ta kota ku ma tirhisa lembe leri landzelaka.

TAFULA RA NKONGOMELO

- 1 Ringeta ku tumbuluxa tafula ra nkongomelo etlilasini ya wena.
- 2 Tirhisa ndhawu leyi ku endla nkombiso wa swifaniso na minchumu yo khomeka leyi yelanaka na nkongomelo.
- 3 Lebula minchumu leyi, leswaku vadyondzi va ta kota ku dyondza ntivomarito lowu.

Maendlelo Xidzi

Malawulelo ya tlilasi

Man'wana ya maqhinga ya nkoka ya malawulelo/mafambiselo ya tlilasi ya katsiwile tanihi 'maendlelo hi vuenti'. Lawa hi wona maqhinga lama tirhisiweke minkarhi hinkwayo laha ka nongonoko lowu, kutani swi na nkoka ku ma landzelela.

Xikongomelo: ku antswisa nkarhi – eka – ntirho, matikhomelo na ntirhisano exikarhi ka vadyondzi. Ku hunguta ku kavanyeteka ka tidyondzo. Ku tivisa xiphemu xa ntlangu ku dyondza.

MATSHAMELO NA MINTLAWA LEYITSONGO

- 1 Swi na nkoka swinene ku ti nyika nkarhi na ku xiyisisa hi vukheta leswi vadyondzi u va tshamisisaka xiswona etlilasini.
- 2 Loko u ri karhi u endla leswi, swi na nkoka ku tekela leswi enhlokweni:
 - a **Tshamisisa vadyondzi hi vuswikoti byo hambana-hambana** – a wu lavi vadyondzi lava tikeriwaka ku tshama swin'we, na lava nga na vuswikoti swinene va tshama swin'we. Hlanganisa vadyondzi leswaku tlilasi hinkwayo yi va ndhawu ya vadyondzi va vuswikoti byo hambanahambana.
 - b **Tshamisisa vadyondzi hi vukheta ku papalata kwetlembetano na huwa.** U nga tshamisisi vadyondzi lava karhatanaka swin'we. U nga tshamisisi vadyondzi lava nga miyeriki ku vulavula swin'we. Papalata swiphiqu hi ku hambanisa vadyondzi lavo tano.
- 3 Eka nongonoko wa madyondzelo, ku na migingiriko yi nga ri yingani leyi lavaka leswaku vadyondzi va tirha hi mintlawe leyitsongo.
- 4 Mintlawe leyi yi fanele ku va ya 3–4 wa vadyondzi, lava tshameke swin'we ekusuhi. Endla leswi, leswaku loko u byela vadyondzi ku tirha hi 'mintlawe ya vona leyitsongo' va swi endla hi xihatla na hi ku olova, va nga rhendzeleki ngopfu.
- 5 Loko vadyondzi va tshame hi mintlawe, ndlela yo olova yo vumba mintlawe leyitsongo i ku va vadyondzi vambirhi eka ntila wa le mahlweni va hundzuluka va languta vadyondzi vambirhi lava nga le ndzhaku ka vona eka ntila wa vumbirhi. Va nga vumba ntlawa wa mune hi xihatla na hi ku olova.
- 6 U nga tshikeli leswi emavokweni ya vadyondzi. Teka xiboho xa leswi u nga ta vumbisa xiswona mintlawe leyitsongo etlilasini ya wena, kutani u va toloveta leswi va nga ta yisa xiswona eka mintlawe leyi hi xihatla va miyerile.
- 7 Loko u vona leswaku mavumbelo lawa ya ntlawa a ma tirhi, cinca maendlelo hi ntlawa – u nga sindzisi/boheleli vadyondzi ku tirha swin'we.

MALAWULELO YA MINKANERISANO YA NTLAWA

- 1** Eka nongonoko wa madyondzelo, ku na migingiriko yi nga ri yingani leyi lavaka vadyondzi ku khoma minkanerisano hi ntlawa.
- 2** Toloveta vadyondzi ku endla hi ndlela leyi landzelaka:
 - a** Xosungula, vadyondzi va fanele ku va eka mintlawwa ya vona leyitsongo.
 - b** Leswi landzelaka, vadyondzi va fanele va tekela enhlokweni swivutiso swa nkanerisano kumbe rimba.
 - c** Kutani, mudyondzi un'wana na un'wana u fanele a kuma nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana, naswona:
 - Mudyondzi 1 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
 - Mudyondzi 2 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
 - Mudyondzi 3 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
 - Mudyondzi 4 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
 - Mudyondzi 1 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
 - Mudyondzi 2 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
 - Mudyondzi 3 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
 - Mudyondzi 4 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
 - Swi fambisa xisweswo
- 3** Ku nga va mavonelo ya kahle ku tirhisa 'nhonga leyi khavisiweke/ribye/xa nchumu' ku lawula leswi.
 - a** Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana xa nchumu ku fana na nhonga leyi khavisiweke kumbe ribye.
 - b** Munhu loyi a khomaka xa nchumu lexi hi yena a vulavulaka, lavan'wana hinkwavo entlaweni va yingisela.
 - c** Loko mudyondzi wo sungula a vulavurile, yena u fanele ku hundzisela xanchumu xa kona eka mudyondzi loyi a landzelaka, swi fambisa sweswo.
- 4** Loko ntlawa wu fanele ku ya nyika mbuyelo, naswona hinkwavo va hlamurile, ntlawa wu nga hlawula tinhlamulo to antswa swinene ta xivutiso xin'wana na xin'wana.

MIGINGIRIKO YO NCICA MAHLAYELO

- 1** Hi minkarhi hinkwayo ya tidyondzo ta ku Hlaya hi Ntlawa loku leteriwaka, vadyondzisi va fanele ku tirha na mintlawwa yimbirhi.
- 2** Exikarhi ka mintlawwa leyimbirhi, swi na nkoka ku teka 'xinkadyana xo gingirika' u nga si va tshamisisa ku va va endla nghingiriko wa ku Hlaya eka khadi leri landzelaka.
- 3** Endla hi ndlela leyi landzelaka:
 - a** Loko u hetile ku tirha na vona, tlherisela Ntlawa wa 1 ematafuleni ya vona.
 - b** Kombela tlilasi ku ku nyika ndleve.
 - c** Endla Nghingiriko wo Cinca Mahlayelo na tlilasi hinkwayo.
 - d** Tlherisela vadyondzi va ya tshama ehansi na Khadi ra ku Hlaya.
 - e** Va hlamusele hi nghingiriko lowu nga ta landzela eka Khadi ra ku Hlaya.

- f** Tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele va sungula va heta nghingiriko lowu va nga le ku wu endleni va nga si ya eka lowu landzelaka – va fanele ku tirha hi rivilo ra vona.
- g** Vitana Ntlawa wa 2 ku ta va ta tirha na wena.
- 4** Eka kotara ya 1, hi bumabumele leswaku u tirhisa Migingiriko leyi ya 4 ya ku Cinca Mahlayelo na vadyondzi:

Nghingiriko wa 1: Mudyondzisi u ri

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Hlamusela leswaku va ta endla mifambafambo yo hambanahambana, ku fana na ku: khumba nhloko ya wena; hahisa khayiti; cinisa nhompfu ya wena; tlula kanharhu; na swin'wana na swin'wana.
- 3** Loko u sungula u ku 'mudyondzisi u ri' vadyondzi va fanele va encenyeta leswi va lerisiwaka swona.
- 4** Loko u nga vuli leswaku 'mudyondzisi u ri', vadyondzi va fanele ku yima va ku whii!
- 5** Loko mudyondzi o encenyeta loko u nga vulanga leswaku mudyondzisi u ri: 'mudyondzi yoloye u humile naswona u fanele ku tshama ehansi'.
- 6** Muhluri i mudyondzi wo hetelela loyi a salaka a yimile.

Nghingiriko wa 2: Ntlangu wo cina

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Hlamusela leswaku u ta tlanga vuyimbeleri eka riqingho ra wena.
- 3** Loko vadyondzi va twa vuyimbeleri, va fanele ku cina.
- 4** Xikan'we kan'we loko u tima vuyimbeleri, vadyondzi va fanele ku 'oma'/tiya.
- 5** Pfulela u tima vuyimbeleri minkarhi yo hlayanyana, ku endlela leswaku vadyondzi va cina kutani va oma/tiya minkarhi yo hlayanyana!

Nghingiriko wa 3: Dzinginisa, dzinginisa, oma

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Vula: dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, oma!
- 3** Vadyondzi va fanele ku swi vula na wena naswona va fanele ku dzinginisa miri loko va ri karhi va ku 'dzinginisa'.
- 4** Loko va fika eka 'oma' va fanele va yima va nga tshukuvanyi naswona va miyerile!
- 5** Vuyeleda leswi minkarhi yo hlayanyana.

Nghingiriko wa 4: Xitulu xa mina na mina

- 1 Byela vadyondzi ku suka va yima ekusuhi na switulu swa vona. Ku fanele ku ri na ndhawu ematlhelo ka vona.
- 2 Nyika vadyondzi swiletelo leswi va nga ta swi landzela – va fanele va swi endla hi xihatla naswona va miyerile.
- 3 Swiletelo leswi hinkwaswo swi mayelana na xitulu naswona va titolovela ku tirhisa marito yo komba swiyimo.
- 4 Nyika swiletelo swo fana na ku:
 - yima endzhaku ka xitulu xa wena
 - tlakula xitulu xa wena
 - khandziya ehenhla ka xitulu xa wena
 - tlula hi le henhla ka xitulu xa wena
 - swin'wana na swin'wana

Migingiriko wa swa nomo

Ekusunguleni ka dyondzo ya Ririmi ra le Kaya hi Musumbunuku, Ravunharhu na Ravuntlhanu u ta endla nghingiriko wa swa nomo. Leyi i migingiriko ya ku vulavula na ku yingisela eka nongonoko lowo. Yi kunguhatiwe hi vukheta ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku vulavula va ri voxe.

Ku dyondzisa Nkongomelo wa Ntivomarito

Nkongomelo: Ku ndlandlamuxa matwisiselo, minongoti na ntvomarito ya xiakhademiki eka vadyondzi, ku endlela ku antwisa ku hlaya hi ntwisiso na ntivo. Ku antwisa na ku fuwisa vadyondzi hi vutivi bya ririmi leri faneleke ku tirha hi ku hetiseka eka Xiyimo xa le Xikarhi.

- 1 Dyondzisa vadyondzi marito manharhu mantshwa eka nkongomelo wa ntvomarito.
- 2 Tirhisa maendlelo ya 'KEBV' ku dyondzisa ntvomarito/marito lamantshwa.
- 3 KEBV i nkomiso wa marito: Komba, Encenyeta, Byela na Vula
- 4 A hi minkarhi hinkwayo swi olovaka ku endla swiendlo swa mune eka rito ra nkongomelo wun'wana na wun'wana – endla leswi faneleke.
 - a K – kombetela eka xifaniso kumbe xilo xa ntiyiso, loko swi endleka.
 - b E – Encenyeta nkongomelo wa marito, loko swi endleka.
 - c B – Byela vadyondzi leswi rito ri vulaka swona. Nyika nhlamuselo yo olova ya rito.
 - d V – Vula rito eka xivulwa, kutani vadyondzi va hlaya hi le ndzhaku ka wena.
- 5 Endzhaku ka loko u dyondzisile ntvomarito ya nkongomelo wa vhiki rero, vekela marito eka bodo, xikan'we na xifaniso xa rito ra nkongomelo.
- 6 A hi vadyondzi hinkwavo lava nga tsundzukaka rito ra nkongomelo lowuntshwa xikan'wekan'we. U nga vileli hi swona, naswona u nga endli leswaku vadyondzi va vuyelela marito ko talatala.

- 7 Vadyondzi va ta hlangana na ntivomarito lowuntshwa minkarhi yo tala exikarhi ka nkongomelo, kutani va ta nyikiwa nkarhi wo vumba ntivomarito wa vona lowu tiyisisiweke.

Risimu kumbe Swisin'wana.

Nkongomelo: Ku katsakanya vutivi lebyintshwa bya ntivomarito wa vadyondzi. Ku dyondza hi ku tlanga.

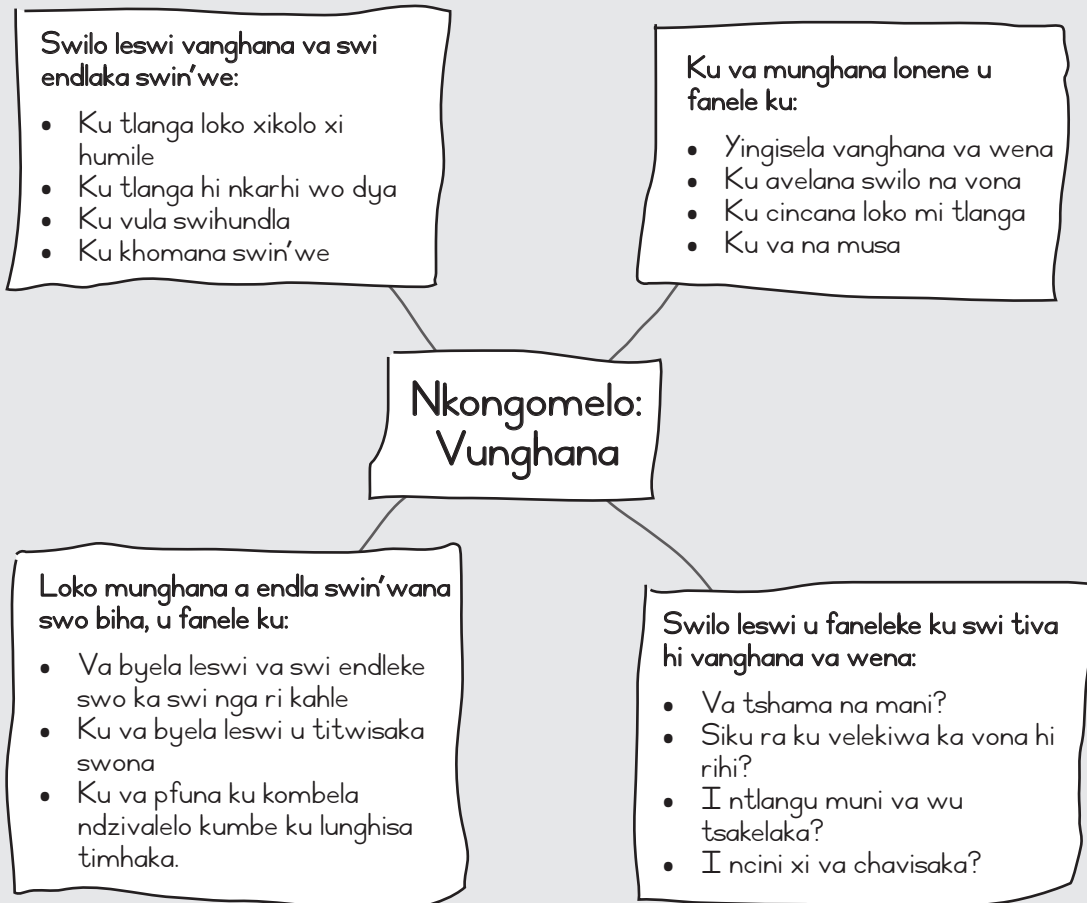
- 1 Risimu kumbe swisin'wana swo karhi leswi u nga ta swi endla na vadyondzi swi longoloxiwile eka nkunguhato wa dyondzontsongo.
- 2 Endzhaku ka nkarhi, vadyondzi va ta tiva tinsimu na swisin'wana leswi, kutani va swi yimbelela xikan'wekan'we.
- 3 Hambiswiritano, loko swi sungula ku dyondzisiwa, u fanele ku dyondzisa vadyondzi marito, swiendlo na noti, loko swi ri kona.
- 4 Dyondzisa vadyondzi risimu kumbe swisin'wana hi layini hi ndlela leyi:
 - a Yimbelela tilasi risimu hinkwaro kumbe u ri vulavula kunene.
 - b Nyika nhlamuselo ya rona eka vadyondzi loko swi fanela.
 - c Yimbelela kumbe u vula layini yo sungula, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
 - d Yimbelela kumbe u vula layini ya vumbirhi, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
 - e Yimbelela kumbe u vula tilayini to sungula timbirhi xikan'we, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
 - f Yana emahlweni hi ndlela yaleyo ku fikela loko u va dyondzisa risimu hinkwaro kumbe swisin'wana.
- 5 Minkarhi hinkwayo ngenisa na swiendlo leswi faneleke swa risimu kumbe swisin'wana.
- 6 Pfumelela vadyondzi ku kombela ku yimbelela tinsimu leti va ti tsakelaka eku heteleleni ka siku – leyi i ndlela yo tsakisa ya ku tiyisa ririmi lerintshwa leri va nga ri dyondza.

Ku tivisa nkongomelo: Ndlela ya vutivi byo rhanga

Nkongomelo: ku kamba na ku kombisa vutivi byo rhanga bya vadyondzi bya nhlokomhaka, na ku aka eka leswi va swi tivaka hi mayelana na nhlokomhaka. Ku kombisa maveketelelo ya kahle ya vutivi hi ndlela ya xigirafiki hi ku tirhisa maqhinga ya mepe wa miehleketo.

- 1 Eka nghingiriko lowu, mudyondzisi u sungula hi ku endla mepe wa miehleketo hi ku hatlisa exitsalelweni.
- 2 Mudyondzisi u dirowa xirhendzevutana xi ri na vito ra nkongomelo exikarhi ka xitsalelo.
- 3 Tlhandlama, mudyondzisi u vutisa vadyondzi: Mi tiva yini hi nkongomelo lowu?

- 4 Mudyondzisi u tsala ehansi miehleketo ya vadyondzi ematlhelo ka mepe wa miehleketo. Mudyondzisi u fanele ku hlengeleta miehleketo yo fana, xikombiso, loko nkongomelo wu ri 'Vunghana' u nga va na mepe wa miehleketo lowu langutekaka ku fana na lowu:

- 5 Eka vhiki ra vumbirhi ra ndzhendzeleko, mudyondzisi u ta tirhisa mepe wa miehleketo ku pfuna vadyondzi ku pfluxeta na ku tianakanya eka leswi va nga swi dyondza eka vhiki ro sungula ra ndzhendzeleko.
- 6 Mudyondzisi u ta vutisa vadyondzi: Hi swihi leswintshwa na leswi tsakisaka leswi mi nga swi dyondza hi nkongomelo lowu ku fika sweswi?

Ku rungula xitori xo titumbuluxela Vhiki ra 1

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi ku tirhisa ririmi lerintshwa leri tiyisisiweke, na ku tirhisa vutivi bya vona hi nhlokomhaka na ku tumbuluxa xitori lexi twalaka. Ku aka vuswikoti bya ku longoloxa bya vadyondzi. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene eka ntlawa lowuntsongo.

- 1 Ngingiriko lowu wu nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirhisa miehleketo na vutumbuluxi, ntivomarito wa nkongomelo wa vona lowuntshwa na vuswikoti byo longoloxa ku tumbuluxa xitori xintshwa.

- 2 Byela vadyondzi ku ya eka mintlawwa ya vona.
- 3 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana phepha ro tumbuluxela ndzungulo wa xitori ku ya hi nkongomelo. U ta kuma leswi eka Switirhisiwa.
- 4 Maphepha lama yo tumbuluxela eka wona ya na 3–4 wa swifaniso leswi nga tirhisiwaka ku tumbuluxa xitori xo yelana na nkongomelo.
- 5 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 6 Nyika vadyondzi minete yin'we kumbe timbirhi ku ta na miehleketo ya vona.
- 7 Endzhaku ka swona vadyondzi va ta nyiketana hi ku nyika mavonelo ya vona ya xitori.
- 8 Famba u rhendzeleka u ri karhi u yingisela vadyondzi vo hambanahambana loko va hlamusela switori swa vona.
- 9 Hlengeleta maphepha lama a va tirhela eka wona u ma hlayisa kahle leswaku ya ta tirhisiwa eka vhiki leri landzelaka.
- 10 Khutaza vadyondzi ku hlayela un'wana xitori ekaya.

Ku rungula switori swo titumbuluxela Vhiki ra vu2

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi ku tirhisa ririmi lerintshwa leri tiyisisiweke, na ku tirhisa vutivi bya vona hi nhlokomhaka na ku tumbuluxa xitori lexi twalaka. Ku aka vuswikoti bya ku longoloxa bya vadyondzi. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene eka ntlawa lowuntsongo.

- 1 Byela vadyondzi ku ya eka mintlawwa ya vona.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana ntsariso wa ntumbuluxo wa nkongomelo.
- 3 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana phepha ro tumbuluxela ndzungulo wa xitori ku ya hi nkongomelo.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hundza, va endle switori swa vona vinyi hi ku ya hi swifaniso.
- 5 Vhiki leri, vadyondzi va fanele ku tirha hi ntlawa ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va xa vutumbuluxi, kambe xi fambelana na swifaniso.
- 7 Byela tlilasi ku yingisela.
- 8 Kombela 1–2 wa mintlawwa yo hambanana ku hlayelana switori swa mintlawwa ya vona.
- 9 Khensa vadyondzi ku va va hlayelanile switori.

Ku kanela hi Xitshuriwa xo Hlaya Swin'we

Nkongomelo: Ku dyondzisa vadyondzi vuswikoti byo ehleketa hi vuenti na ku xopaxopa na vuswikoti byo katsakanya na ku va nyika nkarhi wa ku titoloveta na ku antswisa vuswikoti lebyi. Ku aka ku titssembha eka vadyondzi hi ku va nyika nkarhi wo tumbuluxa na ku humesela mavonelo ya vona, ku hlela, hlanganisa na xakahata. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene entlaweni lowuntsongo.

- 1 Ku kana hi xitshuriwa xo hlaya swin'we swi endliwa hi Ravuntlhanu.
- 2 Sungula hi ku tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni.
- 3 Endzhaku ka swona, hlaya u tlhela u hlamusela rimba ra nkanerisano eka vadyondzi.
- 4 Vadyondzi va fanele ku twisisa leswaku a ku na ku ahluriwa ka tinhlamulo to pfuleka no pfaleka – ku hambana hi tinhlamulo na mavonelo swa amukeleka.
- 5 Eku heteleleni ka dyondzontsongo, byela tilasi ku yingisela.
- 6 Eka timinete to hetelela, kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku byelana tinhlamulo.
- 7 Khensa vadyondzi hi tinhlamulo na xiave lexi va nga va na xona.
- 8 Loko tinhlamulo ti nga ri tona kumbe ti fanele ku ndlandlamuxiwa, lulamisa kumbe u vutisa swivutiso swo tlhontha miehleketo.

Ndzemuko wa mimpfumawulo/Ntivontsalo

Giredi ya 1 na 2 (ku fikela nongonoko wa mimpfumawulo wu hetisiwa)

Eka nongonoko lowu ku na Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo na ntirho wa ntivontsalo.

Nkatsakanyo: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku tirhisa makambeleo ya nkamafundza ku kambela vadyondzi ndzemuko wa mimpfumawulo na ku tsundzuka mimpfumawulo na ntivontsalo lowu va dyondzeke. Ku lulamisa kumbe ku katsakanya vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo hi ku tilulamisa Ku tirhisa nkambelo wo xiyaxiya hikwalaho ka xikongomelo xa makambelo ya mafundza.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo, vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro ka ri nga koki ku pfuxeta mimpfumawulo, mapeletwana na marito lama dyondziweke eka mavhiki lama nga hundza.
- 2 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta switoloveto. Loko se va swi kota, va fanele ku tsala siku.
- 3 Endzhaku u va byela ku petsa phepha hi le xikarhi; na ku nombora ku suka eka 1–5 hi le ka ntila wa le makumu ka pheji na ku suka eka 6–10 hi le xikarhi ka pheji. (nhlayo ya mimpfumawulo; mapeletwana yi ta hambana ku ya hi dyondzo hi dyondzo)
- 4 Kombela vadyondzi ku tsala ehansi mpfumawulo, peletwana kumbe rito loko u ri vula – va fanele ku matsala etlhelo ka nomboro leyi nga yona. Loko va nga swi koti ku tsala mpfumawulo kumbe rito va fanele ku tsala xitlhenguso.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku i nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo, mapeletwana na marito lawa va nga ma dyondza.
- 6 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisiseni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
 - Va fanele ku vona loko va swi kota ku tsala mpfumawulo, peletwana na rito hi ndlela ya kahle.

- Va fanele ku tlhela va vona loko va tiva ku endla maletere hi ndlela ya kahle.
- 7 Vitanela mimpfumawulo, mapeletwana na marito eka nkunguhatontsongo wa dyondzo.
- 8 Kutani, u va lerisa ku teka penisele ya mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 9 Tsala tinhlamulo leti lulameke exitsalelweni, vula mpfumawulo u ri kari u hlamusela maendlelo ya ku tsala.
- 10 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 11 Hlengeta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi ku i vamani va lavaka ku pfuniwa.

Ku dyondza Mpfumawulo Wuntshwa na Marito: Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku hlukisa ndzemukiso wa mimpfumawulo. Ku hlamusela hi ku hetiseka ku dyondzisa fonimi ya Ririmi ra le Kaya na mapeletwana eka vadyondzi; ku titoloveta ku vona na ku tirhisa fonimi na mapeletwana lama nga dyondziwa eka rito.

Ku dyondzisa mpfumawulo wuntshwa.

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusela ehenhla xikombakombana, xikombiso: /p/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku vuyelela mpfumawulo x3
- 3 Kanela hi ku fana na ku hambana ka mpfumawulo wa/p/hi Ririmi ra le Kaya na hi Xinghezi.
- 4 Komba vadyondzi mpfumawulo wun'we eka fureme ra xialifabete.
- 5 Kombela vadyondzi: Ku ehleketa hi marito lama tirhisaka mpfumawulo wa/p/?
- 6 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito yo fana na: poto, patu, pume, peni.

Tivisa marito mantshwa.

- 1 Vulela rito rin'wana na rin'wana ehenhla loko u komba vadyondzi marito lama nga eka xikombakombana yo fana na: tana, pana, bana, fana
- 2 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena loko u tshikelele mpfumawulo lowu hlawuriweke.
- 3 Damarheta swikombakomba swa marito eka bodo yo nkombisa wa mimpfumawulo.

Ku tsala maletere Mantshwa na Marito: Masiku ya Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku ndlandlamuxa vuswikoti bya vadyondzi ku tsala hi ku hetiseka na ku tsala tigrifeme leti yelana na tifoneme leti va nga ti dyondza hi nkholuko.

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku tsala hi ndlela ya ku tsala maletere hi ku kokela eka mimpfumawulo leyi dyondziweke.

- 2 Kombokisa ku tsala mimpfumawulo exitsalelweni – hlamusela maendlelo ya ku vumba maletere u ri kari u tsala.
- 3 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra ximatsi ku veka nhloko ya vona ehenhla ka desika.
- 4 Kutani yima u fularhela vadyondzi, kutani u yimisa voko ra wena ra xinene.
- 5 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra xinene ku landzelela loko u tsala maletere emoyeni.
- 6 Vuyelela maendlelo lawa na vadyondzi va voko ra ximatsi.
- 7 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana ku tsala mimpfumawulo eminhlaneni hi tintiho ta vona.
- 8 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala mimpfumawulo emadesikini hi tintiho ta vona.
- 9 Hi ku gimeta, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba maletere na marito exitsalelweni.
- 10 Vadyondzi va fanele ku tsala mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 11 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo wuntshwa lowu dyondziweke eka marito man'wana na man'wana/swivulwa leswi tsariweke.

Ku hambanisa na Ku twananisa: Masiku ya Ravumune

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetisisa na ndlela ya ku ndlandlamuxa ndzemuko na vuswikoti bya ku twananisa na ku hambanisa tefonimi na mapeletwana lama dyondziweke hi vadyondzi hi ndlela ya ku hlaya na ku tsala va ri voxo. Ku engetela ndzemuko wa tefonimi hi kan'wekan'we.

Ndza endla...

- 1 Sungula hi rito ku suka hi nkunguhato wa dyondzontsongo hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: huma
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu: /h/u/m/a/
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: /h/
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /u/
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito:/m/
- 7 Vula mpfumawulo wa vumune/hetelela wa rito:/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: huma
- 9 Kombokisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku aka rito: /h/u/m/a/= huma
- 10 Kutani, vula peletwana ro sungula ra rito: /hu/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /ma/
- 12 Vula peletwana ra vunharhu ra rito:
- 13 Kombokisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hu/ma/= huma.
- 14 Vuyelela hi rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Ha endla...

- 1 Sungula hi rito ku suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: Tana. Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito?/t/Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito?/a/Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito?/n/
- 3 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wa vumune wa rito?/a/.
- 4 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemuphemu: /t/a/n/a/
- 5 Tsala rito exitsalelweni: Tana.
- 6 Lerisa vadyondzi ku twananisa mpfumawulo eka rito: /t/a/n/a/= tana
- 7 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ro sungula ra rito?/ta/
- 8 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito?/na/. Byela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku aka rito?/ta/-/na/
- 9 Vuyelela maendlelo lawa hi rito ra nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravunharhu.

Ku kuma Rito: Masiku ya Ravuntlhanu

Nkongomelo: Ku nyika nkarhi vadyondzi ku katsakanya vutivi bya tifonimi leti va nga tidyondza. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku titoloveta vuswikoti bya ku twananisa na ku hambanyisa ku aka marito. Ku engetela ndzemuko wa tifonimi hi kan'wekan'we.

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke na leyi nga dyondziwa hi Ravumbirhi na Ravunharhu.

hl-	u	ph	t
m	a	e	i
h	k	n	l

Kombisa

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi mimpfumawulo ya vhiki Ravumbirhi xikombiso: /hl/na/ph/.
- 2 Hluta mimpfumawulo na mimpfumawulo yo twanana hinkwayo exitsalelweni.
- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta nyikiwa timinete tinharhu ku aka marito yo tala va tirhisa mimpfumawulo leyi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi maendlelo ya ku tirhisa mpfumawulo lowu hlawuriweke/ hlu/phe/ka/.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga vumba rito va tirhisa mimpfumawulo yin'wana na yin'wana – a va fanelanga ku tirhisa /hl/kumbe/ph/
- 6 Kombisa vadyondzi ku vumba rito ro fana na: /hu/ma/
- 7 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga vumba marito va tirhisa mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na hlupheka kumbe marito yo pfumala mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na nkumba.

Vadyondzi va endla

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku na ku tsala nhlokomhaka: hl, ph
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete tinharhu ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Ku pfumelela vadyondzi ku lulamisa ntirho wa vona. Komba vadyondzi ndlela ya ku aka marito lawa hlupheka, nkumba na man'wana, xikombiso: hlupheka, huma, mati, tana, phema, kama, hlula, phepha, hluka.

Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo/ Ntivontsalo

Giredi ya 2 na 3 (ku fikela loko nongonoko wa mimpfumawulo wu hetisiwa)

Eka nongonoko lowu ku na Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo na ntirho wa Ntivontsalo.

GIREDI 2 KOTARA YA 3-4

NTIVONTSALO

Ku cinca marito: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanya vutivi bya mpfumawulo na ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku pfuna vadyondzi ku tshikelela na ku lemuka ku cinca ka marito kumbe swivulwa, leswi cincaka nhlamuselo ya marito kumbe swivulwa.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanele ku endla nghingiriko lowu va nga KOKELI. Xikan'wekan'we loko vadyondzi va tiva hi ku ringanela ku kokela, kombela vadyondzi hi ku va lerisa ku hetisisa nghingiriko wa ku kokela.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro ka ri nga koki ku pfuxeta mimpfumawulo na marito lama dyondziweke eka mavhiki lama nga hundza.
- 2 Byela vadyondzi ku pfula tibuku to tsalela va tsala siku.
- 3 Endzhaku u va byela ku nomboro ku suka eka 1-5 hi le ka ntila wa le makumu ka pheji, va tlula layini exikarhi ka nomboro yin'wana na yin'wana.
- 4 Tsala xivulwa lexi nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo exitsalelweni kusuhi na nomboro 1, ku fana na:
 - 1 Ndzi lava buku.
- 5 Lerisa vadyondzi ku kopa xivulwa etibukwini ta vona.
- 6 Kutani, u lerisa vadyondzi ku tsala tidyondzo to hambana ta timofini. (hi Xinghezi kumbe Xibunu – rivitavito) ekusuhi na nomboro ku fana na:

- 2 U
- 3 Ni
- 4 Xi
- 5 Va
- 7 Lerisa vadyondzi ku tsarisisa xivulwa, va tirhisa tin'wana ta tinhlokomhaka ta timofini (Xinghezi na Xibunu – riviti)
- 8 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga ma dyondza.
- 9 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 10 Eku heteleni ka dyondzo, tsala kahle swivulwa exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku kokela loko u ri karhi u tsala.
- 11 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela eka tipatironi tin'wana na tin'wana va ti vonaka, ku fana na laha xivulwa xi cincaka.
- 12 Khwatihata patironi yin'wana na yin'wana, ku fana na:
 - Ndzi lava buku.
 - Mi lava buku.
 - Hi lava buku.
 - Va lava buku.
- 13 Kutani u va lerisa ku teka penisele ya mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 14 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala hi ku kokela va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 15 Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i va mani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana va nga tsandziwa hi mipfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku koka!

GIREDI 3 KOTARA YA 1-2

NTIVONTSALO

Vun'we na Vunyingi bya Marito: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanya mpfumawulo na vutivi bya ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlanya hi ku pfuna vadyondzi ku vona na ku langutela ku cinca ka tipatironi eka rito hi ku ya hi xilandzi xa riviti.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanale ku endla nghingiriko lowu hi ku tsala va nga koki. Xikan'wekan'we loko vadyondzi va tiva matsalele hi ku ringanela ya ku koka, va kombele hi ku va lerisa ku hetisa nghingiriko wa ku KOKA.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro koka ku pfluxeta marito lama dyondziweke eka mavhiki lama nga hundza.

- 2 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka.
Vun'we na Vunyingi bya marito.
- 3 Endzhaku u va byela ku tsala nomboro ku suka eka 1–5 hi le ka ntila wa le makumu ya pheji, tlula tilayini exikarhi ka tinomboro.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga ma dyondza.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 6 Vitanela marito ya vun'we eka nkunguhatontsongo wa dyondzo. Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa kusuhi na tinomboro, hi ndlela leyi.

Vun'we na Vunyingi bya Marito

- 1 ximanga
- 2 ricece
- 3 movha
- 4 n'wana
- 5 mufana
- 7 Kutani, u va lerisa ku tsala marito hi vunyingi.
- 8 Hi timinete to hetelela ta ntlhanu ta dyondzo, tsala kahle marito exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku koka loko u ri karhi u tsala.
- 9 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela eka tipatironi leti va ti vonaka, ku fana na laha marito ma cincaka.
- 10 Khwatihata patironi leyi, ku fana na:

Vun'we na Vunyingi bya Marito

- 1 ximanga
swimanga
- 2 ricece
ticece
- 3 movha
mimovha
- 4 n'wana
vana
- 5 mufana
vafana
- 11 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va ri ku hlayeni kumbe ku tsaleni.
- 12 Lerisa vadyondzi ku teka tipenisele ta mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 13 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere hi ku koka, va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 14 Hlengeta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i vamani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana va vadyondzi va nga tsandziwa hi mimpfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku koka!

GIREDI 3 KOTARA YA 3-4**NTIVONTSALO****Vun'we na Vunyingi: Musumbhunuku**

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanya mpfumawulo na vutivi bya ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku pfuna vadyondzi ku vona na ku langutela ku cinca ka tipatironi eka rito hi ku ya hi xilandzi xa riviti.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanale ku endla nghingiriko lowu hi ku tsala va nga koki. Xikan'wekan'we va tiva matsalele yo koka, va kombeli hi ku va lerisa ku hetisa nghingiriko wa ku KOKA.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro koka ku pfluxeta marito lama dyondziweke eka mavhiki lama nga hundza.
- 2 Byela vadyondzi ku pfula tibuku to tsalela va tsala siku na nhlokomhaka. Vun'we ni Vunyingi bya swivulwa.
- 3 Kutani u va byela ku nomboro ku suka eka 1–5 hi le ka ntila wa le makumu ka pheji, va tlula tilayini exikarhi ka tinomboro.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga dyondza.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 6 Vitanela marito ya vun'we eka nkunguhatontsongo wa dyondzo. Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa ekusuhi na tinomboro, hi ndlela leyi.

Vun'we na Vunyingi – Swivulwa

- 1 Ximanga xi nwa masi.
- 2 Ricece ra rila.
- 3 Movha wu yimile.
- 4 N'wana wa rila.
- 5 Yindlu yi wile.
- 7 Kutani, u va lerisa ku tsala nakambe swivulwa hi le vunyingini.
- 8 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela ta dyondzo, tsala kahle swivulwa exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku koka loko u ri karhi u tsala.
- 9 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na laha marito ma cincaka.
- 10 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:

Vun'we na Vunyingi bya Swivulwa

- 1 Ximanga xi ti chela hi masi.
Swimanga swi ti chela hi masi.
- 2 Ricece ra rila.
Ticece ta rila.

3 Movha wu yimile.

Timovha ti yimile.

4 N'wana wa rila.

Vana va rila.

5 Yindlu yi wile.

Tiyindlu ti wile.

- 11 Byela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va ri ku hlayeni kumbe ku tsaleni.
- 12 Lerisa vadyondzi ku teka tipenisele ta mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 13 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere hi ku kokela va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 14 Hlengeta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i vamani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana vadyondzi va nga tsandzeka mipfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku kola!

MIMPFUMAWULO

Pfuxeta mimpfumawulo hi ku hambanisa na ku twananisa: Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku ndlandlamuxa ndzemukiso wa mimpfumawulo, na vuswikoti byo twananisa no hambanisa tefonimi leti dyondziweke na mapeletwana, hi ndlela yo kota ku hlaya na ku tsala va ri voxo ku engetela vutivi bya tefonimi na mapeletwana hi kan'wekan'we.

Ndza endla...

- 1 Sungula hi rito ro suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo hi Ravumbirhi
- 2 Vula rito: hlamba.
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: hl/a/m/b/a/.
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: /hl/.
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /a/.
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: /m/.
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wa vumune wa rito: /b/.
- 8 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/.
- 9 Tsala rito exitsalelweni: hlamba.
- 10 Kombisa hi ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku aka rito: /hl/a/m/b/a/= hlamba.
- 11 Kutani, vula peletwana ro sungula ra rito: /hl/.
- 12 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /a/.
- 13 Vula peletwana ra vunharhu ra rito: /m/.
- 14 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hl/a/m/b/a/= hlamba.
- 15 Vuyelela rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Ha endla...

- 1 Sungula hi rito ro suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravumbirhi
- 2 Vula rito: hloma.
- 3 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula eka rito?/hl/.
- 4 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi eka rito?/o/.
- 5 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu eka rito?/m/.
- 6 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito?/a/.
- 7 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: /hl/o/m/a/.
- 8 Tsala rito exitsalelweni: hloma.
- 9 Lerisa vadyondzi xikan'we na wena ku twananisa mimpfumawulo eka rito: /hl/o/m/a/= hloma.
- 10 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ro sungula ra rito?/hlo/.
- 11 Vutisa vadyondzi: Hi rini peletwana ra vumbirhi ra rito?/ma/.
- 12 Byela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hl/o/ma/= hloma.
- 13 Vuyelela hi rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Wa endla...

- 1 Byela vadyondzi ku humesa tibuku to tsalela va tsala siku na nhlokomhaka: va tsala marito lama sungulaka hi p
- 2 Kutani, u byela vadyondzi ku nombora ku suka eka 1–5 hi le ka ntila emakumu ka pheji.
- 3 Vitanela mapeletwana ya 5 kumbe marito ku suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo.
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa ekusuhi na nomboro leyi nga yona. Va fanele ku tirhisa vuswikoti byo twananisa na ku hambanisa ku va pfuna ku peleta marito lawa.
- 5 Vadyondzi va fanela ku khwatihata mpfumawulo lowu hlawuriweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 6 Eka timinete timbirhi to hetela ta dyondzo, tsala kahle marito exitsalelweni, kutani u khwatihata mpfumawulo lowu hlawuriweke.
- 7 Byela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona hi penisele ya mihlovohlovo.
- 8 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ndlela ya ku tsala mpfumawulo lowu hi ku koka eka dyondzo leyi landzelaka.

NTIVONTSALO**Ku tsala letere/maletere mantshwa na marito: Ravumbirhi na Ravunharhu wun'wana na wun'wana**

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku ndlandlamuxa vuswikoti byo lulamisa hi nkholuko wa ku tsala tigrifimi leti yelanaka na fonimi leyi dyondziweke.

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku endla maletere hi ku koka hi mpfumawulo lowu dyondziweke.
- 2 Dyondzisa letere rin'wana na rin'wana lerintsongo na lerikulu.

- 3 Kombisa ku tsala mpfumawulo exitsalelweni – hlamusela matsalele ya maletere u ri karhi u tsala.
- 4 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka desika.
- 5 Kutani, yima u fularhela vadyondzi, kutani u yimisa voko ra wena ra xinene.
- 6 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra xinene ku landzelela loko u tsala maletere emoyeni.
- 7 Hambiswiritano, vuyelela maendlelo lawa na vadyondzi va voko ra ximatsi.
- 8 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala mpfumawulo emihlaneni hi tintiho ta vona.
- 9 Endzhaku ka swona byela vadyondzi ku tsala mimpfumawulo emadesikini hi tintiho ta vona.
- 10 Eku heteleleni, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba maletere na marito exitsalelweni.
- 11 Vadyondzi va fanele ku tsala mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 12 Loko u kombisa marito, tshikelela tindlela leti maendlelo ya maletere hi ku koka ya hlanganaka na man'wana.
- 13 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo eka marito man'wana na man'wana/swivulwa leswi tsariweke.

MIMPFUMAWULO

Ku cincana maletere: Ravumune

Nkongomelo: Ku lulamisa na ku katsakanya vutivi bya mimpfumawulo. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku vapfuna ku langutisa na ku lemuka ku cinca kun'we ka rito leri cincaka mahlamuselelo ya rito.

Ndza endla...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana ku tsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito mambirhi lama u nyikiweke wona eka nkunguhatontsongo wa dyondzo mo fana na: vila, sila.
- 3 Hlamusela leswaku namuntlha hi ta ringeta ku vona leswaku hi wihi mpfumawulo lowu hambaneke eka marito lamambirhi.
- 4 Kombisa vadyondzi ku kuma ku hambana eka marito lawa: vila, sila.
- 5 Hlamusela ku hambana, eka mimpfumawulo leyi/b/na/s/mimpfumawulo ya hambana, kambe swin'wana na swin'wana eka rito swa fana!

Ha endla...

Xiyenge xa 1

- 1 Tsala exitsalelweni marito mambirhi lama nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na cela, sala.

- 2 Vutisa vadyondzi ku hambana ka marito lawa?
- 3 Vitana mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana eka marito lawa, cela, sala.
- 4 Hlamusela ku hambana eka marito lawa.

Xiyenge xa 2

- 1 Kutani, tsala exitsalelweni rito leri nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na vila.
- 2 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we lowu nga cincaka eka rito ku aka rito rin'wana.
- 3 Tsala nongonoko wa miehleketo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na mila, rila cela, tsala.

Wa endla ...

- 1 Tsala rito exitsalelweni leri nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na mila.
- 2 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo lowu nga pfallaka rito leri ku endla leswaku ku va na ku hambaka ka rito?
- 3 Lerisa vadyondzi ku aka marito yo tala hi laha va kotaka ha kona, ku pfala mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 4 Eku heteleleni ka dyondzo, vitana vadyondzi nakambe.
- 5 Vitana vadyondzi ku ta exitsalelweni kutani u tsala rin'wana ra marito ya vona.
- 6 Famba hi rito hi rito, u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu nga cinciwa, xik: vila, rila, cela, tsala.

MIMPFUMAWULO

Ku kuma rito: Masiku ya Ravuntlhanu

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku katsakanya vutivi bya vona bya tifonimi leti va tidyondzeke. Ku pfumelela vadyondzi ku titoloveta vuswikoti bya ku twananisa ku aka marito. Ku engetela ndzemuko wa tifonimi hi kan'wekan'we.

Tsala tafula exitsalelweni rito leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke na leyi nga dyondziwa hi Ravumbirhi na Ravunharhu. Yi katsa swin'wana swa swirhangi.

ph-	u-	p	-ema
th-	t	a	-isa
k	e	m	-ima

Kombisa

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi mimpfumawulo ya vhiki: /ph/na/th-/
- 2 Pfuxeta hinkwayo mimpfumawulo na mimpfumawulo yo twanana exitsalelweni.
- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta nyikiwa timinete tinharhu ku aka marito yo tala va tirhisa mimpfumawulo leyi nga la henhla.

- 4 Komba vadyondzi maendlelo ya ku tirhisa mpfumawulo lowu hlawuriweke, ku fana na: /th/a/m/u/k/a/= thamuka.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga endla rito va tirhisa mimpfumawulo yin'wana na yin'wana – a va fanelanga ku tirhisa/ph/na/th/
- 6 Kombisa vadyondzi ku umba rin'wana rito ro fana na/m/a/n/a/n/a/= manana.
- 7 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga endla marito va tirhisa mpfumawulo lowu nga hlawuriwa, ku fana na phula, kumbe marito yo pfumala mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na tima.

Vadyondzi va endla

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku na ku tsala nhlokomhaka: ph, th.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete tinharhu ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa ntirho wa vona. Komba vadyondzi ndlela ya ku aka marito lawa: phema, thamuka, phuta, thuka, tima, phema, tisa, pume, kamu, pima, muka.

Ku hlaya swin'we na Maqhingana ya matwisiselo

Xitori xo hlaya swin'we lexintshwa xi hlayiwa vhiki rin'wana na rin'wana.

Ku hlaya swin'we ku endliwa hi ndlela leyi:

Musumbhunuku: Loko u nga si hlaya
Ravumbirhi: Ku hlaya ro sungula
Ravumune: Ku hlaya ra vumbirhi
Ravuntlhanu: Endzhaku ko hlaya

Eka nkarhi lowu wa ku hlaya swin'we, tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va tshamisekile naswona va kota ku vona swifaniso leswi nga eka buku leyikulu. Tsundzuxa vadyondzi hi leswi u nga swi langutela hi nkarhi wo hlaya swin'we, ku fana na:

- Tshama kahle u MIYELA
- Veka MAVOKO ya wena emindzhumbyini
- Veka MATIHLO na miehleketo ya wena eka xitori
- Timani MARITO ya n'wina (kombisa hi ku pfala ka nomu)

Swikongomelonkulu swa ku hlaya swin'we eka nongonoko lowu hi leswi landzelaka:

- 1 Vadyondzi va ta twa leswaku swi njhani ku hlaya xitori hinkwaxo xo tika ku tlula loko va hlaya va ri voxo, hikuva vadyondzi a va na mhaka hi xiphemu xa xithekiniki xo hlaya, va languta ntsena eka leswi xitori xi vulavulaka hi swona na swimunhuhata. Vadyondzi va nga tiphina hi xitori, kutani va hluvukisa ku rhandza ku hlaya.
- 2 Loko mudyondzisi a hlayela xitori ehenhla, u ta va a karhi a kombisa vuswikoti byin'wana byo hlaya: U hlaya ku suka eka papila ro sungula ku fika eka ro hetelela; u hlaya ku suka ehenhla ka papila ku fika ehansi; u hlaya ku suka eka ximatsi ku ya eka xinene;

- u landzelela swihikahato; u hlaya hi ku khuluka hi rivilo ra kahle; u hlaya a karhi a kombisa, leswi pfunaka ku hlamusela xitori. Vadyondzi va dyondza vutshila byo tala hi ku languta muhlayi loyi a swi kotaka.*
- 3** *Loko mudyondzisi a karhi a hlaya, u humesa nhlamuselo hi ku: komba xiphemu xa xifaniso; hi ku tirhisa swikombiso; na ku cincacınca rito. Mudyondzisi u ta engetela nhlamuselo, hi ku yima a nyika nhlamuselo ya rito. Hi ku yingisela mudyondzisi na ku n'wi langutisa, vadyondzi va ta va va karhi va dyondza vutshila lebyintshwa bya ririmi.*
- 4** *Kutani, xa nkoka swinene, hi nkarhi wa ku hlaya swin'we, mudyondzisi u ta dyondzisa ndlela yo ehleketa hi xitori, na ndlela ya ku aka ku twisisa ka vona ka xitori. Eka nongonoko lowu, hi hlawule ku aka vuswikoti swa xikambelantwisiso hi ku endla xikombiso na ku dyondzisa maqhinga yo hambana ya xikambelantwisiso. Maqhinga ya matwisiseho lama landzelaka ma tirhisiwa:*
- *Bvumba*
 - *Xifaniso xa miehleketo*
 - *Lavisisa tsalwa*
 - *Nkomiso*
 - *Ehleketeta hi tsalwa*
 - *Endla vuhlanganisi*
 - *Ku kumbetela*
 - *Ku endla ndzavisiso*

MAQHINGA YA MATWISISELO

Tafula leri nga laha hansi ri nyika vuxokoxoko bya qhinga rin'wana na rin'wana.

Qhinga ra 1: Bvumba	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va bvumba, va vula leswi va <u>ehleketaka</u> leswaku swi ta humelela eka xitori. Vadyondzi va nga bvumba leswi nga ta humelela hi ku languta xifaniso ebukwini. Va nga ha bvumba leswi nga ta humelela endzhaku ko hlaya papila ra tsalwa. Xo hetelela, vadyondzi va nga ha bvumba leswi va ehleketaka leswaku xitori xi nga hela njhani.
Xikongomelo	<i>Loko u endla vadyondzi va bvumba, u endla leswaku va ehleketa hi xitori va nga si xi hlaya. Vadyondzi va ta tirhisa vuthala ku kuma leswaku swimunhuhatwa i vamani, na leswaku ku ta humelela yini. Loko va bvumba, vadyondzi va hlulukisa vuswikoti bya vona bya xikambelantwisiso hi ku ehleketa hi xitori.</i>
Magoza (Ku bvumba hi swifaniso)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Languta xifaniso. 2 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku humelela yini? 3 Pfumelela vadyondzi ku ehleketa hi xivutiso. 4 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, va nyiki xikombiso xa nhlamulo ya xivutiso. 5 Va kombi leswaku swifaniso swi hlangana njhani ku aka xitori.
Swikombiso (Ku bvumba hi swifaniso)	<ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa leswaku ku humelela yini laha? 2 U ehleketa leswaku ximunhuhatwa lexi xi titwa njhani? Hikokwalaho ka yini? 3 U ehleketa leswaku u ta vona yini eka xifaniso lexi landzelaka?

Magoza (<i>Ku bvumba hi tsalwa</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya papila ra tsalwa. 2 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku humelela yini? 3 Pfumelela vadyondzi ku ehleketa hi xivutiso. 4 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, va nyiki xikombiso xa nhlamulo ya xivutiso.
Swikombiso (<i>Ku bvumba hi tsalwa</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa leswaku ku ta humelela yini? 2 U ehleketa leswaku ximunhuhatwa lexi xi ta endla yini? 3 U ehleketa leswaku xitori lexi xi ta hela njhani?

Qhinga ra 2: Xifaniso xa miehleketo

Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla xifaniso xa miehleketo, va fanele va ehleketa hi leswi nga ta humelela eka xitori ku fana na mbonakiso wa le ka movhi. Va fanele va ringeta ku vona xitori emiehleketweni ya vona xi karhi xi humelela.
Xikongomelonkulu	<i>Xifaniso xa miehleketo xi pfuna ku nyika nhlamuselo ya marito eka papila hi ku ma hundzuluxela eka mbonakiso wo huma eka movhi emiehleketweni ya vadyondzi. Xifaniso xa miehleketo xi pfuna vadyondzi ku vona leswaku timhaka eka tsalwa tihlangana njhani. Leswi swi va pfuna ku aka ku twisisa ku ehleketa hi xitori hinkwaxo, ku nga ri hi papila hi papila.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa leri nga eka papila. 2 Vula: Sweswi hi ta ti endlela xifaniso xa miehleketo xa xitori onge hi langute movhi. 3 Lerisa vadyondzi ku pfala mahlo ya vona. Hlamusela leswaku vadyondzi va ta yingisela marito kutani va endla movhi emiehleketweni ya vona. 4 Hlaya tsalwa nakambe. 5 Byela vadyondzi hi xifaniso xa wena xa miehleketo. (Kombisa xikili.) 6 Vutisa vadyondzi. U vone yini? (Ku humelele yini eka movhi wa wena?) 7 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vadyondzi ta fambelana na leswi humelelaka eka xitori.
Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ndzi na xifaniso xa miehleketo xa loko Joe a hlula eka mphikizano. Onge ndza wu vona nyuku wu karhi wu huma enhlokweni wu haha ndhawu leyi hinkwayo. Onge ndza ma vona mahlo ya yena ma kongome eka layini yo hlula, na miri wa yena wu tirha hi matimba na ku tlula. 2 U na xifaniso xa njhani xa miehleketo? Ku humelele yini eka movhi wa wena?

Qhinga ra 3: Lavisisa tsalwa

Nhlamuselo	Lava swivutiso swa tsalwa hikuva hi swona swivutiso swa xikambelantwisiso. Swivutiso leswi swi vutisa vadyondzi ku ehleketa kumbe ku languta marito lama nga eka papila, na ku tsundzuka mahungu.
Xikongomelonkulu	<i>Swivutiso leswi i swo kambela ku twisisa ka marito eka papila. Qhinga leri ri komba vadyondzi ndlela yo komba na ku lavisisa rito ra xilotlelo leri nga ta va pfuna ku hlamula swivutiso leswi.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa leri nga eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso hi vuxokoxoko lebyi nga eka tsalwa, ku fana na: Xana Joe a lava ku tlula mani eka mphikizano? 3 Pfumelela vadyondzi ku hlamula xivutiso. 4 XIYAXIYA: Pfuna vadyondzi ku kuma tinhlamulo hi ku komba rito ra xilotlelo leri pfunaka, kutani u lavisisa eka tsalwa rito ra xilotlelo. Leswi swi ta va kongomisa eka nhlamulo.

Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Joe a lava ku hlula mani eka mphikizano? 2 Joe u endle yini mphikizano wu nga si sungula? 3 Joe u titolovetele mphikizano rini? 4 Mphikizano a wu endleriwa kwihl?
Qhinga ra 4: Nkomiso	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla nkomiso, va ehleketa hi leswi nga humelela eka xitori. Va nga ha ehleketa hi swilo swin'wana, ku fana na: leswi va nga swi rhandza hi xitori, na leswi va nga swi dyondza ku huma eka xitori.
Xikongomelo	<i>Nkomiso wu komba leswaku vadyondzi va twisisile na ku ehleketa hi xitori. Ku kombela vadyondzi ku endla nkomiso wa xitori i ndlela ya kahle yo kambela ku twisisa ka vona.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa. 2 Tsundzuxa vadyondzi: Loko hi endla nkomiso, hi ehleketa hi swiphemu swa nkoka swa xitori. Hi nga ehleketa na hi leswi hi nga swi rhandza hi xitori, na leswi hi nga swi dyondza ku huma eka xitori. 3 Nyika vadyondzi xinkarhana xo ehleketa hi xitori. 4 Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku avelana nkomiso wa vona na vanghana. 5 Eku heteleleni, u nga byela vadyondzi ku tsala minkomiso ya vona, va tirhisa rimba ku va pfuna.
Swikombiso	Xitori: Joe u hlula eka mphikizano <u>Vadyondzi va nga komisa xitori hi ndlela leyi:</u>
	<p>Xitori lexi xi vulavula hi mufana loyi a vuriwa Joe loyi a lava ku hlula mufana wo tsutsuma swinene exikolweni, Sizwe eka mphikizano wo tsutsuma. Joe a titoloveta minkarhi hinkwayo, emakumu u n'wi hlurile Sizwe.</p> <p>Ndzi rhandze laha Joe a nga tsema ntambhu emakumu ka mphikizano – a swi tsakisa.</p> <p>Ndzi dyondze leswaku loko wo ringeta hi matimba naswona u nga lahleli thawuli u nga humelela.</p>
Qhinga ra 5: Ehleketa hi tsalwa	
Nhlamuselo	Loko mudyondzisi a ehleketa, mudyondzi u ehleketela ehandle hi tsalwa. U pfumelela vadyondzi ku twa leswi a ehleketaka hi swona hi tsalwa.
Xikongomelo	<i>Ku kombisa ndlela leyi u ehleketa hi yona hi tsalwa, hi dyondzisa vadyondzi swilo swimbirhi. Xosungula, hi dyondzisa vadyondzi leswaku vahlayi va kahle a vo hlaya marito ntsena, va ehleketa hi leswi va swi hlayaka. Xavumbirhi, hi komba vadyondzi tinxaka ta miehleketo leyi vahlayi va kahle va nga na yona hi tsalwa.</i> <i>Hi ku endla leswi, hi komba vadyondzi ndlela yo ehleketa hi vutumbuluxi na ku xopaxopa hi tsalwa. Hi ku famba ka nkarhi, vadyondzi va ta sungula ku tiendlela leswi hi vox.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Ehleketa hi xivutiso kumbe miehleketo leyi muhlayi wa vuswikoti a nga va ka na yona hi tsalwa. (Miehleketo yi nyikiwile eka tibloko ta ku hlaya ko sungula na ku hlaya ka vumbirhi eka nkunguhato wa dyondzo.) 3 Vula: Ndzi vona/Ndzi lemuka...
Xikombiso	Ndza swi vona leswaku Sizwe u hleke Joe loko a ngenela mphikizano. Ndza tivutisa leswaku leswi swi ta hlundzukisa Joe?

Qhinga ra 6: Endla vuhlanganisi	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla vuhlanganisi, va fananisa switori na vutomi bya vona (tsalwa ka vun'winyi), kumbe eka tsalwa rin'wana (tsalwa eka tsalwa), kumbe eka swin'wana emisaveni (tsala ka misava).
<i>Xikongomelo</i>	<i>Ku endla vuhlanganisa swi pfuna vadyondzi ku twisisa tsalwa hi vuenti hi ku ri hlanganisa na swin'wana leswi va swi tivaka, kumbe leswi va nga tshama va tokota hi swona. Ku komba vadyondzi leswaku va nga endla vuhlanganisi hi tindlela to hambana: tsalwa eka tsalwa rin'wana, tsalwa eka vun'winyi, vutomi bya vona, na tsalwa eka misava – vuxokoxoko byin'wana lebyi va byi tivaka hi misava.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso, ku fana na: Hi rini laha a wu lava ku hlula eka swin'wana, ku fana na Joe? 3 Tirhisa ku kombisa ku nyika xikombiso xa nhlamulo, ku fana na: Loko Joe a lava ku hlula eka mphikizano, swi ndzi tsundzuxe hi laha a ndzi rhandza ku phikizana na sesi wa mina exikolweni. A kuma timaraka ta le henhla eka swilo hinkwaswo, vatswari va mina a va tinyungubyisa. A ndzi lava leswaku vatswari va mina va tinyungubyisa na hi mina.
Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Leswi swi ku tsundzuxa njhani hi vutomi bya wena? 2 Ndzi byeli hi nkarhi lowu swin'wana swo yelana na swona swi nga ku humelela? 3 Loko a wu ri Joe, a wu ta va u endle yini loko Sizwe a ku hleka? 4 U ehleketa leswaku Sizwe u titwe njhani loko Joe a n'wi hlurile? 5 Hi xihhi ximunhuhatwa xin'wana lexi xi ku tsundzuxaka xona?
Qhinga ra 7: Ku kumbetela	
Nhlamuselo	<p>Ku kumbetela swi nghanisa na ku tirhisa leswi u swi tivaka, xikan'we na leswi u nga swi hlaya ku bvumba kahle hi swin'wana leswi u nga swi hlaya eka xitori. Leswi hi leswi swi vuriwaka hi 'ku hlaya exikarhi ka mintila'. Loko vadyondzi va endla nkumbetelo, va bvumba kahle hi swin'wana eka xitori.</p> <p>Nkarhi wun'wana, mutsari a nga tsali vuxokoxoko hinkwabyo eka xitori.</p> <p>Mutsari u siya swiphemu swin'wana swa xitori swi nga helanga, leswaku vadyondzi va ta tikumela swona.</p>
<i>Xikongomelo</i>	<i>Vadyondzi va fanele va tihetisela swiphemu swa xitori hi ku kumbetela – va fanele va dyondza ku 'hlaya exikarhi ka mintila'. Ku endla leswi, va fanele ku tirhisa leswi nga tsariwa, xikan'we na leswi va swi tivaka ku ringeta ku kuma leswi nga tsariwangiki.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi. U tiva yini hi leswi? Tsalwa ri ri yini? 3 Vutisa vadyondzi: Hi swihi swin'wana leswi hi nga bvumbaka swona hi leswi? Ku na swin'wana leswi tsalwa ri nga swi vuliki? 4 Vutisa vadyondzi: Hi nga kumbetela yini hi Joe hi leswi a tshama a ri eku titoloveteni? 5 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vona ta twala.

Xikombiso	<p>Tsalwa:</p> <p>Buti wa mina u endle xikombelo xo ya eyunivhesiti. Ndzi vuye ekaya kutani ndzi vona buti wa mina a khome papila a karhi a n'wayitela. Manana a ri eku rileni, naswona a ri eku hlekeni a karhi a n'wi vukarha.</p> <p>Ku kumbetela:</p> <p>Hi ku ya hi xikombelo lexi buti wa mina a nga xi endla xo ya eyunivhesiti, na leswaku u khome papila a vonaka a tsakile, hi nga bvumba leswaku xikombelo xa yena a xi humelerile.</p>
Qhinga ra 8: Ku endla ndzavisiso	
Nhlamuselo	Loko hi endla ndzavisiso eka tsalwa, hi ahlula hi xiphemu xin'wana xa tsalwa.
Xikongomelo	<i>Vadyondzi va fanele va dyondzisiwa leswaku va fanele ku kambisisa leswi va nga swi hlaya, naswona va fanele ku seketela minkambisiso ya vona.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso xo kambisisa, kutani u va byela ku seketela nhlamulo ya vona. Xikombiso. U ehleketa leswaku u endle swilo swa kahle? Hikokwalaho ka yini kumbe hikokwalaho ka yini swi nga ri kahle? 3 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vadyondzi ta twala.
Xikombiso	<p>Swivutiso swin'wana swa ndzavisiso swi sungula hi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa... 2 U pfumelelana na... 3 Hi ku vona ka wena... 4 U rhandzile...

Laha hansi i nhlamuselo ya maendlelo hi vuenti ya dyondzo yin'wana na yin'wana ya Ku hlaya swin'we: U nga si sungula ku hlaya; Ku hlaya ro sungula; Ku hlaya ravumbirhi; na Endzhaku ko hlaya. Hlaya tinhlamuselo leti ku kota ku twisisa nkholuko wa dyondzo yin'wana na yin'wana.

KU HLAYA SWIN'WE: U NGA SI SUNGULA KU HLAYA

MAQHINGA YA MATWISISELO: BVUMBA

Loko u nga si sungula ku hlaya, hi aka matwisisele ya vuswikoti hi ku endla leswaku vadyondzi va ehleketa hi xitori xi nga si hlayiwa.

- 1 Byela vadyondzi leswaku namuntlha va ta languta swifaniso eka xitori, kutani va ehleketa hi xitori.
- 2 Byela vadyondzi leswaku, ku ya hi leswi va swi vonaka, va ta bvumba leswaku xitori xi ta vulavula hi yini. Leswi swi vula leswaku va ta tirhisa swifaniso ku ringeta ku bvumba leswaku xitori xi vulavula hi yini.

- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku a va fanelanga ku ehleketa hi xifaniso xin'we xi ri xoxe. Va fanele ku ehleketa hi ndlela leyi swifaniso swi nga na vuxaka hi kona. Va fanele va hlenganisa swifaniso hinkwaswo va ringeta ku kuma leswi xitori xi vulavulaka hi swona.
- 4 Komba vadyondzi khavhara ya xitori kutani u hlayela ehenhla vito ra xitori.
- 5 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku ta humelela yini eka xitori lexi?
- 6 Lexi landzelaka, languta xifaniso xin'wana na xin'wana eka xitori, loko u karhi u languta, vutisa vadyondzi:
 - a U vona yini eka xifaniso lexi?
 - b U ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - c U ehleketa leswaku ku ta humelela yini?
- 7 Loko vadyondzi va rivala ku yelanisa swifaniso swo hambana, va byeli ku endla leswi. Xikombiso, 'Wa tsundzuka leswaku mufana loyi a endla yini eka xifaniso xo hetelela? U endla yini sweswi? U ehleketa leswaku ku humelela yini?'
- 8 Loko u fika eka xifaniso xo hetelela, vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku xitori lexi xi ta hela njhani (loko swi fanerile)?
- 9 Khensa vadyondzi ku va va bvumbile.
- 10 Loko u ri na nkarhi, hlaya xitori hinkwaxo kan'we u nga yimi.

KU HLAYA SWIN'WE: KU HLAYA RO SUNGULA

MAQHINGA YA MATWISISELO: QHINGA LERI FANELEKE KU TIRHISIWA RI KOMBISIWILE EKA NKUNGUHATO WA DYONDZO.

Eka Ku hlaya ko sungula, hi sungula hi ku aka matwisiselo ya vuswikoti hi ku hlaya na ku hlamusela vadyondzi xitori. Hi tlhela hi endla xikombiso xa leswaku u ehleketa njhani hi xitori. Loko u nga si hlaya, byela tlilasi leswi u nga ta swi endla. Vula swo fana na: *'Tlilasi, i nkarhi wa Ku hlaya swin'we. Tsundzuka, loko hi hlaya kumbe hi yingisela xitori, i swa nkoka ku tshama u ehleketa hi xitori.' Namuntlha, ndzi ta ku komba leswaku ndzi ehleketa yini hi xitori. Ndzi ta endla leswi hi (xikombiso) ku va na xifaniso xa miehleketo hi leswi humelelaka eka xitori. Leswi swi vula leswaku loko ndzi ri karhi ndzi hlaya, ndzi ta endla muvhi wa xitori emiehleketweni ya mina.'*

- 1 Hlaya papila rin'wana na rin'wana ra xitori kahle. Loko u karhi u hlaya, tirhisa swikombiso u cincacinsa na rito ku antswisa nhlamuselo.
- 2 Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi rito.
- 3 Hi nkarhi wun'we, hi nkarhi wa Ku hlaya ro sungula, hi kongomisa eka ku kombisa na ku dyondzisa maqhinga ya matwisiselo eka vadyondzi.
- 4 Emakumu ka papila rin'wana na rin'wana u ta vona tibuloko timbirhi leti nga na mihlovo, tifunghiwe Ku hlaya ko sungula na Ku hlaya ka vumbirhi.
- 5 Loko u hlayela vadyondzi papila, yimanyana kutani u komba leswaku u le ku ehleketeni hi ku vula leswi nga eka buloko. Hi ku endla leswi, u endla xikombiso xa leswaku u ehleketa njhani hi xitori. I swa nkoka ku twisisa leswi u swi vulaka – loko wena u nga swi twisisi, na vadyondzi va wena a va nge swi twisisi.

- 6 Eka papila ro hetelela ra xitori, ku na swivutiso swo hlayanyana eka tibuloko ta Ku hlaya ko sungula na ka vumbirhi.
- 7 Vutisa vadyondzi vo hambana ku hlamula swivutiso.
- 8 Byela vadyondzi leswaku ku nga va na nhlamulo ya ku tlula yin'we ya xivutiso, na leswaku vadyondzi va nga va na mavonelo yo hambana.

KU HLAYA SWIN'WE: KU HLAYA RAVUMBIRHI

MAQHINGA YA MATWISISELO: QHINGA LERI FANELEKE KU TIRHISIWA RI KOMBISIWILE EKA NKUNGUHATO WA DYONDZO.

Eka ku hlaya ravumbirhi, hi ya emahlweni na ku aka matwisiselo ya vuswikoti bya ku hlayela vadyondzi xitori, na ku kombisa ndlela yo ehleketa hi xitori. Nakambe, byela vadyondzi leswaku u ta endla yini. Vula swo fana na: *'Tlilasi, i nkarhi wo Hlaya hi ku siyerisana. Tsundzuka, loko hi hlaya kumbe ku yingisela xitori, i swa nkoka ku tshama u ehleketa hi xitori. Namuntlha, ndzi ta ku komba leswaku ndzi ehleketa yini hi xitori. Ndzi ta endla leswi hi (xikombiso) ku va na xifaniso xa miehleketo hi leswi humelelaka eka xitori. Leswi swi vula leswaku loko ndzi karhi ndzi hlaya, ndzi ta endla muvhi wa xitori emiehleketweni ya mina.'*

- 1 Lexi landzelaka, hlaya papila rin'wana na rin'wana ra xitori kahle. Loko u karhi u hlaya, tirhisa swikombiso u cincacinsa na rito ku antswisa nhlamuselo.
- 2 Hi nkarhi wun'we, hi nkarhi wa Ku hlaya ra vumbirhi, u ta endla xikombiso leswaku u ehleketa njhani hi xitori.
- 3 Emakumu ka papila rin'wana na rin'wana u ta vona tibuloko timbirhi leti nga na mihlovo, tifunghiwe Ku hlaya ko sungula na Ku hlaya ka vumbirhi.
- 4 Loko u hlayela vadyondzi papila, yimanyana kutani u komba leswaku u le ku ehleketeni hi ku vula leswi nga eka tibuloko swa Ku hlaya ka vumbirhi. Hi ku endla leswi, u endla xikombiso xa leswaku u *ehleketa njhani hi xitori*. I swa nkoka ku twisisa leswi u swi vulaka – loko wena u nga swi twisisi, na vadyondzi va wena a va nge swi twisisi.
- 5 Eka papila ro hetelela ra xitori, ku na swivutiso swo hlayanyana eka tibuloko ta Ku hlaya ko sungula na ka vumbirhi.
- 6 Vutisa vadyondzi vo hambana ku hlamula swivutiso.
- 7 Xo hetelela, byela vadyondzi ku vumba xivutiso hi tsalwa.
 - a Byela vadyondzi ku ehleketa va ri voxe hi xivutiso lexi va nga xi vutisaka hi tsalwa.
 - b Loko swi fanerile, tsundzuxa vadyondzi hi marito man'wana ya swivutiso, xikombiso: mani; yini; rini; kwini; njhani, hikokwalaho ka yini, hi miehleketo ya wena, u ehleketa leswaku, longoloxa, sw. sw.
 - c Byela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, kutani va siyerisana swivutiso swa vona.
 - d Kutani, vutisa vadyondzi vo ka va nga talanga ngopfu ku siyerisana swivutiso swa vona na tlilasi.
 - e Nyika vadyondzi van'wana nkarhi wo hlamula swivutiso leswi.

KU HLAYA SWIN'WE: ENDZHAKU KO HLAYA

Xikongomelo xa nghingiriko wa Endzhaku ko hlaya i ku nyika vadyondzi nkarhi wo hlangeleta ku twisisa ka vona ka xitori, na ku titoloveta ku tirhisa ririmi lerintshwa leri va nga ri dyondza.

Endzhaku ko hlaya, u ta endla yin'we ya minghingiriko ya mune:

- 1 Fanisa tsalwa.
- 2 Endla nkombiso wa xitori.
- 3 Ku hlamusela xitori hi swa nomo kumbe ku tsala.
- 4 Matwisiselo yo tsala.

FANISA TSALWA

- 1 Tshamisa vadyondzi emadesikini ya vona, na tibuku ta vona to tsalela kumbe phepha ro ka ri nga etsaleriwanga, penisele na tikhirayoni.
- 2 Byela vadyondzi leswaku va ta na xifaniso xa miehleketo hi swin'wana, va ta ehleketa leswaku xi languteka njhani, xi nuha njhani, naswona xi na mpfumawulo wa njhani. Va ta tlhela va va na xifaniso xa miehleketo hi leswi va titwisaka swona hi ximunhuhatwa lexi, ntlangu kumbe nchumu lowu humaka eka tsalwa.
- 3 Byela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona va wisa. Va hlayeli tsalwa nakambe.
- 4 Kutani, byela vadyondzi ku pfula mahlo ya vona, kutani va dirowa xifaniso xa miehleketo lexi va nga va na xona ku huma eka tsalwa. Va nga ha nghenisa mimfungho ku hlamusela risema, nantswo, sw. na sw.
- 5 Kutani, vadyondzi va tirhisa swo sungula swivulwa ku tsala xivulwa kumbe swivulwa hi leswi va nga na xifaniso xa miehleketo hi swona.
- 6 Xo hetelela, pfumelela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, na ku siyerisana hi swifaniso swa vona swa miehleketo na munghana wa vona.

ENDLA NKOMBISO WA XITORI

- 1 Tshamisa vadyondzi eka mete, kumbe eka ndhawu yo miyela ehandle.
- 2 Byela vadyondzi leswaku namuntlha va ta endla nkombiso wa swiphemu swa xitori lexi va nga xi hlaya.
- 3 Khoma buku leyikulu. Hlaya papila ro sungula.
- 4 Nyika vadyondzi xileriso xa leswi va faneleke ku endla nkombiso hi swona. (eka nkunguhato wa dyondzo)
- 5 Endla nkombiso wa xileriso na vadyondzi.
- 6 Vuyelela eka papila rin'wana na rin'wana.
- 7 Dyondzisa vadyondzi ku hlamula eka mpfumawulo leswaku va fanele ku miyela va yingisela loko u hlaya exikarhi ka swikombiso.

KU HLAMUSELA XITORI HI SWA NOMO KUMBE KU TSALA

- 1 Tshamisa vadyondzi leswaku va ta ku yingisela.
- 2 Landzelela magoza eka nkunguhato wa dyondzo ku hlamusela swiphemu swin'wana swa xitori na vadyondzi.

- 3 Xo sungula, u ta kombisa ku hlamusela xin'wana ku huma eka xitori.
- 4 Lexi landzelaka, u ta byela vadyondzi ku ehleketa hi xin'wana eka xitori – a va fanele ku kopela leswi a wu hlamusela swona.
- 5 Kutani, vadyondzi va ta HUNDZULUKA VA VULAVULA kutani va siyerisana ku hlamusela na munghana wa vona.
- 6 Xo hetelela, u ta vita vadyondzi vo ka va nga talanga ku ta siyerisana hi ku hlamusela tllasi.
- 7 Loko dyondzo ku ri ku hlamusela loku nga tsariwa, vadyondzi va ta dirowa/tsala nhlamuselo ya vona eka tibuku ta vona to tsalela.

MATWISISELO YO TSALA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala vito ra tsalwa tanihi nhlokomhaka exitsalelweni.
- 2 Lexi landzelaka, tsala swivutiso exitsalelweni, xikan'we na swo sungula swivulwa swa tinhlamulo. (Laha swi faneleke)
- 3 Lerisa vadyondzi ku pfula tibuku ta vona to tsalela kutani va tsala nhlokomhaka.
- 4 Byela vadyondzi leswaku namuntlha, va ta ehleketa na ku tsala tinhlamulo ta swivutiso leswi.
- 5 Hlaya swivutiso na vadyondzi, kutani u hlamusela loku swi fanerile.
- 6 Byela vadyondzi leswaku a va boheki ku tsala swivutiso, va tsala ntsena tinhlamulo.
- 7 Fambafamba u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
- 8 Eka timinete timbirhi to hetelela, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, kutani u va pfumelela ku lulamisa ntirho wa vona.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Nkongomelo: Ku yingisela mudyondzi a hlaya hi un'we un'we a hlayela ehenhla, ku aka hi ku hetiseka vuswikoti bya mahlayelo na vuswikoti bya matwisiselo ya mudyondzi un'wana na un'wana. Ku pfumelela tllasi hinkwayo hi ku va va nyikiwa nkarhi wa ku titoloveta ku hlaya marito ya mpfumawulo, marito yo vuyelela mo koma, swivulwa swo tihlamusela, va nga se heta ku tsala migingiriko ya xikambelantwisiso va ri vox.

I swa nkoka leswaku u yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe, kan'we evhikini.

U ENDLA YINI NI VADYONDZI HINKWAVO ETLILASINI:

- 1 Loko u nga si sungula sexini ya ku hlaya ni ntlawa lowu leteriwaka na ntlawa, u fanela ku rhangana hi ku tshamisa tllasi u endla leswaku va hetisa ntirho wo tsala etibukwini ta vona to tsalela na maphepha yo tihlamusela yo hlaya.
- 2 Vona leswaku phepha ro tirhela ri hlayisekile, hi ku tirhisa tifayili kumbe pulasitiki yo chela maphepha.
- 3 Va tolovete mintolovelo ya Ririmi ra le kaya ya ku hlaya hi ku leteriwa hi ndlela leyi:
 - a Tshamisa tllasi hikwayo ni maphepha yo tirhela yo hlaya ya vona.

- b** Hlamusela nghingiriko wa phepha ro tirhela ro sungula lowu faneleke ku hetisiwa.
 - c** Vitana ntlawa wun'we wa vadyondzi wu ta ku hlayela.
 - d** Loko u hetile ku yingisela mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni, byela vadyondzi ku tlhelela evutshan'wini bya vona.
 - e** Lerisa vadyondzi ku endla nghingiriko wo tlulela, wo fana na: Mudyondzisi u ri cinani ephatini kumbe xitulu xa mina na mina.
 - *Xiyaxiya: Timinete ta 30 ti tele eka vadyondzi lavantsongo ku tshama va tirha va miyerile va ri voxe. Hi nhlamuselo leyi, i swa nkoka ku endla nghingiriko wo tlulela ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku wisa hi ku endla swin'wana swo nyanyula na vutiolori.*
 - f** Tshamisa tilasi na maphepha ya vona yo tirhela.
 - g** Hlamusela nghingiriko wa phepha ro tirhela leri landzelaka leri faneleke ku hetisiwa.
 - h** Vitana ntlawa wun'wana ku ta ku hlayela.
- 4** I miehleketo ya kahle ku tshamisa muhlayi wo ka a nga koti ku hlaya na wo swi kota, leswaku loko va hlaya phepha ro tirhela, ku va na ku dyondzisana ku hlaya swi nga humeleriswa.

XIVUMBEKO XA PHEPHA RO TIRHELA RO HLAYA:

- 1** Phepha ro tirhela ra vhiki rin'wana na rin'wana ri na migingiriko ya 10. Ku hlaya hi ku leteriwa ku na 10 wa tisexini hi vhiki. Hambiswiritano, ntlawa wun'wana na wun'wana wu na nkarhi wo tirha na mudyondzisi kan'we hi vhiki. Leswi vula ku vadyondzi va ta hetisa nghingiriko wa phepha ro tirhela hi nkarhi wa 9 wa tisexini.
- 2** Mimfungo yi tsundzuxa vadyondzi hi leswi va nga ta swi endla hi siku hi siku:
 - a** Nomo wu vula ku hlaya mpfumawulo wa rito.
 - b** Tihlo ri tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele ku hlaya marito lawa hi ku ma langutisa.
 - c** N'wana un'we u tsundzuxa vadyondzi ku hlaya va ri voxe.
 - d** Vana vambirhi va tsundzuxa vadyondzi ku hlaya na mudyondzikulobye.
 - e** Voko leri nga khoma penisele ri tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele ku dirowa kumbe ku tsala.
- 3** Nongonoko wa ntokoto wa mpfumawulo na marito yo vuyelela hinkwawo lama dyondziweke ya hlayisiwile. Switori swintshwa swa vumbiwa hi ku tirhisa mpfumawulo na marito yo vuyelela ya vhiki, na ku katsa mpfumawulo na marito yo vuyelela lama dyondzisiweke khale. Swi vula leswaku vadyondzi a va si hlangana na marito eka phepha ro tirhela lama va nga si tshamaka va mavona na kan'we.

KU NYIKA MINTLAWA NA SWITSHURIWA LESWI HLAWURIWEKE KU HLAYA HI KU LETERIWA:

- 1** Eka mavhiki mambirhi yo sungula ya xikolo, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 2** Tirhisa rhubiriki leyi nga la hansa ku hlawula vadyondzi hi ku ya hi vuswikoti bya vona.

- 3 Mintlawwa yi fanele ku va hi mintlawwa yo fana ya vuswikoti.
- 4 Eka nongonoko lowu, ku na 10 wa minkarhi hi vhiki yo yingisela ku hlaya. Swi vula ku u nga vumba mintlawwa ya 10. Loko u vumba mintlawwa yintsongo leyi nga hansa ka 10, u nga tirhisa nkarhi wo engeteriwa ku tirha na vahlayi lava tsandzekaka ku hlaya.
- 5 Eka xikomba matirhelo xa wena u ta kuma fomo ku tsala mavito ya vadyondzi hi mintlawwa, na tafula leri ku pfumelelaka ku landzelerisa leswi ntlawa wun'wana na wun'wana wu nga swi hlaya.
- 6 **Tiva leswi:** Rhubiriki leyi yi hambanyisa vadyondzi hi ku ya hi vuswikoti bya vona bya ku hlaya.
- 7 Loko ku ri na vadyondzi vo tala eka levhele yo fana, u nga lava ku tirhisa xikambela ntwisiso ku ri ndlela yinwana yo hambanyisa ntlawa.
- 8 Tlilasini ya vadyondzi va 40:
 - A ku na ntlawa wo tala lowu nga ka levhele 1, ko va na vadyondzi va nga ri vangani.
 - Eka ntlawa wa1 wu le ka levhele 2.
 - 2 kumbe 3 wa mintlawwa yi le ka levhele 3.
 - 2 kumbe 3 wa mintlawwa yi le ka levhele 4.
 - 1 kumbe 2 wa mintlawwa yi le ka levhele 5.

Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 1	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 2	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 3	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 4	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 5.
<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi a nga tivi kumbe u tiva marito mantsongo. • Mudyondzi a nga vonaki a lemuka vuxaka bya maletere na mimpfuma-wulo yo tala. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito mantsongo ya ntolovelovelo • Mudyondzi a nga koti ku lemuka vuxaka bya malatere na mimpfuma-wulo kumbe u lava nkarhi wo tala ku pfuniwa ku hlaya marito yo ka ya nga voniwanga ya nkarhi lowu nga hundza. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo. • Mudyondzi u lava ku pfuniwa ku hlaya marito yo hlamusela lama a nga si tshamaka a voniwa ekarhini lowu nga hundza. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo a nga tlhela a kota ku hlaya hi vuswikoti byo hlamusela marito lama a nga si tshamaka a voniwa enkarhini lowu nga hundza. • Mudyondzi u tolovele ku pfuniwa ku hlaya hi vuswikoti byo kuma nhlamuselo marito yo tala yo tika. • Mudyondzi u hlaya hi nkholuko. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo. • Mudyondzi u na vuswikoti byo hlaya hi ku hlamusela marito lama a nga si tshama ma voniwa enkarhini lowu nga hundza. • Mudyondzi u hlaya hi nkholuko na vutitwi lebyi hetisekeke. • I wun'wana wa vahlayi vo kota ku hlaya etlilasini.

U TA ENDLA YINI NA NTLAWA WUN'WANA NA WUN'WANA HI NKARHI WA KU HLAYA LOKU LETERIWAKA

- 1 Vitana ntlawa ku ta ku hlayela.
 - a Vona leswaku hinkwavo va na switshuriwa leswi faneke.
 - b Ntlawa wu tshama hi ku endla xirhendzevutana.
 - c Tsundzuxa vadyondzi hi marito mo voniwa lama va nga ma dyondza ya vhiki. Komba ntlawa swikombakombani swa marito lawa na ku titoloveta ku ma hlaya.
 - d Endzhaku, nyika vadyondzi timinete tintsongo ku hlaya xiphemu xa xitshuriwa va ri voxe va miyerile.
 - e Kutani, vutisa mudyondzi un'wana na un'wana ku hlayela ehenhla xiphemu xa xitshuriwa, a ri yexe.
- 2 Hi nkarhi wa ku hlaya hi ntlawa lowu leteriwaka, i swa nkoka ku tsundzuka ku:
 - a **Kombisa marito ya ntolovelo.** Tsundzuxa vadyondzi ku kuma marito lama humelalaka nkarhi hinkwawo, kutani hi fanele ku ma dyondza hi ku ma vona.
 - b **Ku aka vuswikoti byo hlamusela.** Loko mudyondzi a nga koti ku hlaya rito, xikan'wekan'we a wu fanelanga ku n'wi pfuna hi rito rero. Swa antswa ku nwi hlohlotela ku hlaya mpfumawulo wa rito kutani a twananisa mpfumawulo ku aka rito.
 - c **Ndhundhuzela na ku hlohlotela vadyondzi.** Endla ntlawa wa ku letela madyondzelo lamanene ya ntokoto ya vadyondzi kutani u tirhisa nkarhi lowu ku ringeta ku aka vutitshembi bya vadyondzi.
 - d **Aka ku hlaya hi nkholuko. Pfuna vadyondzi ku antswisa nkholuko wa mahlayelo ya vona.** Byela vadyondzi leswaku hlayelo ra vona ri fanele ku twakala ku fana na loko a vulavula. Kombisa vadyondzi ku hlaya hi nkholuko kutani u va pfumelela ku vuyelela ku hlaya endzhaku ka wena.
 - e **Aka ku hlaya hi ku twisisa.** Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tshamela ku ehleketa hi leswi va swi hlayaka. Va dyondzise ku hlaya va wisa, va tlhelela endzhaku, va hlaysisa leswi va nga swi hlaya loko va lahlekeriwa hi ku landzelela mahlamuselelo. Dyondzisa vadyondzi ku va ni xifaniso emiehleketweni loko va hlaya – ku aka xitori etihlokweni ta vona hi leswi va swi hlayaka. Dyondzisa vadyondzi ku ringeta ku tsundzuka leswi va nga swi hlaya. Nakambe u va hlohlotela ku vutisa loko va nga swi twisisi swin'wana.

KU HLAYISA PHEPHA RA KU TIRHELA.

- 1 I miehleketo ya kahle ku veka maphepha ya ku tirhela etifayilini loko vadyondzisi va swi tirhisa.
- 2 Hlayisa maphepha lawa ya ku tirhela hi vukheta kutani u ma veka kahle loko u heta ku ma tirhisa.
- 3 U fanele ku tirhisa maphepha yo tirhela yo fana nkarhi wo leha, hikuva vadyondzi a va nga tsaleli eka wona. Ematshan'wini ya wona, va tsalela etibukwini ta vona switoloveto.

MAENDLELO MAN'WANA YA KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Tsundzuka leswaku xivangelo xa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka i ku yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe, ku endlela ku va pfuna ku aka vuswikoti byo hlaya. Loko u ri hava ndhawu yo ringanela etlilasini ku endla nghingiriko lowu, kumbe u tsandzeka ku lawula mahanyelo ya tlilasi loko u ri karhi u yingisela ntlawa wu hlaya, ku na maendlelo man'wana.

Enkarhini wa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, tshamisa vadyondzi emadesikini ya vona na maphepha yo hlaya yo tirhela. Kutani, endla leswi landzelaka:

- 1 Hlamusela leswi va faneleke ku swi endla hi phepha ro sungula ro tirhela. Kutani, u vitana mudyondzisi hi un'weun'we ku ta ku hlaya etafuleni a hlayela ehenhla yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya xitshuriwa hi levhele leyi nga fanela.
- 2 Aka maendlelo ya vuswikoti byo hlaya.
- 3 Endzhaku ka timinete ta 15, lerisa tlilasi ku endla nghingiriko wo tlulela.
- 4 Kutani, tshamisisa vadyondzi etindhawini ta vona na maphepha ya vona yo tirhela.
- 5 Hlamusela leswi va faneleke ku swi endla eka nghingiriko lowu landzelaka.
- 6 Yana emahlweni u va vitana ha un'we unwe ku ta hlayela ehenhla etafuleni ra wena.

Loko u hleketa ku tirhisa maendlelo man'wana ma ku yingisela ku hlaya, u fanele ku vona ku u yingisela mudyondzi un'wana na un'wana loko a hlaya kan'we evhikini.

Ndlela ya Ku tsala

Xikongomelo: Ku dyondzisa vadyondzi ndlela ya ku humelerisa miehleketo xidzi ya vona hi ku tsala hi ku pfuniwa. Ku komba vadyondzi leswaku ku tirha hi ndlela swi va nyika nkarhi wo cinca, va hlela na ku antswisa miehleketo ya vona, ku nga ri ku 'swi kota hi nkarhi wun'we.

Ndlela ya ku tsala yi katsa ku kunguhata, mpfapfarhuto, ku hlela, ku hangalasa na ku andlala leswi tsariweke. Swiphemu leswi swa mune swa ndlela ya matsalelo swi tivisiwa eka tigiredi letinharhu, loko vadyondzi va ri karhi va va na vuswikoti.

KUNGUHATA KU TSALA/MATSALELO

- 1 Eka nongonoko lowu, makunguhatelo ya kongomisiwa eka ku dyondzisa vadyondzi leswaku va nga kunguhata njhani hi ku tirhisa:
 - a Nongonoko
 - b Mepe wa miehleketo
- 2 Loko vadyondzi va nga si tumbuluxa nkunguhato wa vona, mudyondzisi u fanele a sungula a va komba leswi swi endlisiwaka swona, leswaku va tiva hi ku hetiseka leswi va faneleke ku swi endla. Nkunguhato wa dyondzo hi wona wu ku letelaka maendlelo.

- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku nkarhi hinkwawo wa EHLEKETA hi leswi u lavaka ku swi tsala. U (Mudyondzisi) fanele ku hlamusela miehleketo ya wena u yi humesela ehandle swi twakala, ku endlela leswaku vadyondzi va ta yi twa.
- 4 Tirhisa xikombiso xa makunguhatelo ku tumbuluxa nkunguhato wa matsalelo ya wena.
- 5 Lexi landzelaka, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku ehleketa hi leswi va nga ta tsala swona.
- 6 Pfumelela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, va avelana mavonelo/miehleketo ya vona na munghana.
- 7 Xo hetelela, letela na ku pfuna vadyondzi loko va ri karhi va tsala kutani va tirhisa xikombiso xa nkunguhato ku hetisa minkunguhato ya vona.

MPFAPFARHUTA KU TSALA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tlhela u tsala rimba ra wena ra nkunguhato ku suka eka dyondzo ya hi MUSUMBHUNUKU exitsalelweni. Tsala xikombiso xa rimba ra ku tsala exitsalelweni.
- 2 Lexi landzelaka, hlamusela hi ku komisa u tlhela u kombisa leswi vadyondzi va nga ta tirhisisa xiswona nkunguhato wa vona ku tumbuluxa mpfapfarhuto.
- 3 Komba vadyondzi xikombiso xa rimba ra matsalelo leri ri va pfunaka ku endla leswi.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va hetisa mpfapfarhuto wa vona, fambafamba la tlilasini u ri karhi u nyika nseketelo.

HLELA KU TSALA/MATSALELO

- 1 Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo ku suka eka nkunguhato wa dyondzo exitsalelweni.
- 2 Hlaya nongonoko wo kambela kutani u hlamusela vadyondzi swilaveko/swihlawulekisi swa kona.
- 3 U (mudyondzisi a) nga ha tsakela ku komba vadyondzi ku lulamisa xihoxo xotloveleka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku va na nkarhi wa ku hlela na ku lulamisa ku tsala ka vona, va tirhisa nongonoko wo kambela.

KU HANGALASA NA KU ANDLALA KU TSALA

- 1 Lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa tsalwa ra vona ro hetelela.
- 2 Nyika vadyondzi nkarhi wa ku cincana tibuku kutani va hlaya leswi tsariweke hi loyi un'wana.
- 3 Nyika vadyondzi vo hambanahambana nkarhi wa ku avelana na tlilasi hinkwayo hi ku hlaya leswi va swi tsaleke.
- 4 Kombela vadyondzi van'wana ku tlhela va tsala matsalwa ya vona emaphephani yo va hava nchumu va endla na swifaniso ku kombisa, kutani u sayina. Endla nkombiso wa ku tsala loku ekhumbini ra le tlilasini.

- 5 Hlengeta tibuku ta vadyondzi. U languteriwa ku koroketa hi mafundza swiphemu swi2 ntsena swa ku tsala hi kotara u tirhisa rhubiriki leyi nyikiweke. Hambiswiritano, u komberiwa ku hlaya na ku bumabumela hi matsalelo ya vona yo hetelela eka kotara yin'wana na yin'wana.
- 6 Nakambe, vutitshembi i xiphemu xa nkoka eka nhluvukiso wa vuswikoti bya ku tsala.

Maqhingha ya ku Tsala

Xikongomelo: Ku hlomisa vadyondzi hi maqhingha yo hlaya lama tirhaka tanihi switepisi ku va pfuna ku hundzula miehleketo ya vona yi va ya matsaleloxiidzi.

- 1 Landzelela minkunguhato ya dyondzo ku hetisa ntirho wa ku tsala eka vhiki rin'wana na rin'wana.
- 2 Eka minkunguhato ya dyondzo, u ta lemuka leswaku ku landzeleriwa ntolovelo wo fana nkarhi hinkwawo. Leswi swi endleriwa ku pfuna vadyondzi, leswaku va tiva leswi va nga ta swi langutela eka tidyondzo ta ku tsala. Leswi swi pfuna ku aka ku titsheмба.
- 3 U ta lemuka nakambe leswaku maqhingha yo hambanahambana ma dyondzisiwa hi katsongokatsongo kutani va swi kota ku hetisa marimba ya swivulwa hi ku olova.
- 4 Xikongomelo i xa leswaku vadyondzi va tirhisa maqhingha lawa hi ku olova na hi mfanelo.
- 5 Maqhingha lawa ya pfuna vadyondzi ku titwa va titsheмба hi ku tsala ka vona hi ku va va kombiwa leswaku ku na nongonoko wa magoza lama landzeleriwaka loko va tsala.

QHINGA RA 1: MUDYONDZISI U SUNGULA A KOMBISA KU TSALA/MATSALELO

- a Mudyondzisi u sungula a kombisa ntirho eka tlilasi (u kombisa tlilasi hi ku hetiseka leswi va nga ta swi endla).
- b Hi ku hlalela mudyondzisi, vadyondzi va va na mavonelo yo helela hi ntirho wa kona.

QHINGA RA 2: VATSARI VA EHLEKETA VA NGA SI TSALA

- a Ku tsala i endlelo ro veka miehleketo ephepheni.
- b Leswi swi vula leswaku vatsari va fanele ku sungula va ehleketa kutani va teka xiboho hi leswi va nga ta tsala hi swona va nga si tsala.
- c Nakambe swi hlamusela leswaku a ku na 'tinhlamulo' to lulama kumbe to hoxeka loko ku tsariwa – mutsari un'wana na un'wana u na swa yena leswi a ehlekataka ku tsala hi swona.
- d Minkarhi hinkwayo nyika vadyondzi nkarhi wa ku ehleketa hi leswi va lavaka ku swi tsala.

QHINGA 3: VATSARI VA DIROWA NTLA WA RITO RIN'WANA NA RIN'WANA

- a** Vadyondzi va ehleketa hi xivulwa lexi va lavaka ku xi tsala, kutani va xi hlayela ehenhla.
- b** Va hlayela leswaku ku na marito mangani eka xivulwa, kutani va dirowa ntila lowu yimelaka rito rin'wana na rin'wana.
- c** Mintila yi fanele ku dirowiwa ku suka eximatsini ku ya exineneni naswona ku suka ehenhla ka pheji ku ya ehansi.
- d** Mintila yi fanele yi va ya kwalomu ka mpimo wa ku leha ka marito.
- e** Ku fanele ku siyiwa tindhawu exikarhi ka marito.
- f** Emakumu ka xivulwa, mudyondzi u vekela hiko.
- g** Loko mintila yi tshamisekile, mudyondzi u tsala marito lama a ma tivaka, kumbe u fanele a ringeta ku tsala mimpfumawulo leyi sungulaka rito a nga si kombela ku pfuniwa.
- h** Leswi swi nyika xivumbeko eka ku tsala ka mudyondzi, leswi swi akaka vutitshembi. Hambi va ri vadyondzi lava tsandzekaka hakunene va nga sungula ku tsala hi ndlela leyi.

QHINGA RA 4: VATSARI VA TIRHISA SWITIRHISIWA KU TSALA MARITO

- a** Dyondzisa vadyondzi leswaku va nga kombeli ku pfuniwa ku tsala marito hinkwawo lama va nga ma tiviki. Va fanele va sungula va tirhisa switirhisiwa swin'wana ku kuma leswaku ri tsarisiwa ku yini rito leri va nga ri tiviki. Xikombiso:
 - Marito lama nga le khumbini.
 - Tibuku tin'wana.
 - Minongonoko ya mpeleto.
 - Va nga ha vutisa vanghana.

QHINGA RA 5: VATSARI VA TIRHISA LESWI VA SWI TSUNDZUKAKA KU TSALA MARITO

- a** Vadyondzi va fanele ku ringeta ku tsundzuka marito lama va ma dyondzeke, naswona va tsala marito lama hi ku ma tsundzuka.

QHINGA 6: VATSARI VA VULA MARITO HI KU NONOKA TANIHI XIBODZE

- a** Dyondzisa vadyondzi ku vula rito leri va nga ri tiviki hi ku nonoka swinene va twa ku hambana ka mimpfumawulo ya rona. (ku hambanisa)
- b** Leswi landzelaka, dyondzisa vadyondzi ku tsala mpfumawulo wun'wana na wun'wana lowu va wu twaka. (Swi nga endleka va nga peleti swona rito, kambe lawa ma ta va masungulo ya ku tsala marito lama va nga ma tiviki. Xikombiso, **lexi** a nga tsariwa tanihi **lex** kumbe **lx**. Mudyondzisi a nga aka ehenhla ka leswi kutani a komba mutsari mpeleto lowu lulameke wa rito.)
- c** Ringeta ku hlaya leswi vadyondzi va swi tsaleke hi mimpfumawulo leyi, naswona va ndhundhuzela vadyondzi ku va va tirhisile vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku ringeta ku tsala marito. Lebyi i vuswikoti bya nkoka ku khutaza.

QHINGA RA 7: VATSARI VA HLAYA LESWI VA SWI TSALAKA

- a** Vadyondzi va tihlayela ehenhla swivulwa swa vona kumbe munghana. Ku hlayela un'wana munghana leswi tsariweke swi endla ndlela ya ku tsala yi va na nkoka swinene.
- b** Loko va ri karhi va endla leswi, va langutisa loko va nga siyanga marito man'wana.
- c** Va tlhela va languta loko nongonoko wa marito wu lulamile.
- d** Xa nkoka swinene, endla nkombiso wa mintirho leyi ku endlela leswaku vadyondzi va tsakela ndlela leyi ya ku hlaya, naswona va titwa va tinyungubyisa hi leswi va swi tsaleke.

QHINGA RA 8: VATSARI VA HUNDZULUKA VA VULAVULA

- a** Hi minkarhi yo hambanahambana eka dyondzo, vadyondzi va nga hundzuluka va ya eka vanghana, kutani va nyikana nkarhi va burisana.
- b** Leswi swi nga tirhisiwa ku avelana mavonelo mayelana na leswi va faneleke ku tsala hi swona, ku hlayelana leswi va swi tsaleke, ku byelana hi swifaniso swa vona, kumbe ku kambisisa loko va twisisa leswi va faneleke ku swi endla.
- c** Dyondzisa vadyondzi ku langutana va vulavula va nga bi huwa loko va ri karhi va hundzuluka va vulavula.

QHINGA RA 9: KHOMA TINHLENGETANO LETITSONGO

- a** Leri i qhinga leri pfunaka swinene loko vadyondzi va ri karhi va tsala.
- b** Fambafamba etlilasini, kutani u yima laha u vonaka mudyondzi a tsandzeka.
- c** Khoma nhlengetano yitsongo na mudyondzi yoloye.
- d** Burisana na mudyondzi hi ntirho wa yena, n'wi yingiseli, kutani u n'wi pfuna hi laha swi lavekaka.
- e** Tsundzuka ku ringeta ku nyika vadyondzi hinkwavo nkarhi wo va langutisa hi un'we un'we, naswona ndhundhuzela ku tikarhata na ku tiantswisa ka vona.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Giredi 1

KOTARA 4

Vhiki

1

NKONGOMELO:

Ku ololoxa

swiphiso

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: tana na bulachi yo penda, swikombiso swa swiphigo swo hambana hambana, swifaniso swa vanhu lava ololoxaka swiphigo, sw. na sw.
- 5 Endla mindzavisiso / rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: lavisisa maqhinga lawa mi nga ma tirhisaka ku ololoxa swiphigo.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke swo hlaya na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 50 – 51, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 52, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 53 – 54, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa xiphigo lexi u nga tsakelaka ku xi ololoxa.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

VHIKI 1

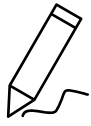
TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi khavarha ya le mahlweni ya Buku Leyikulu ya xitori:
Bulachi yo penda
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ku ololoxa swiphiko
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi ethelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana i yini xiphiko?
 - b Xana hi swihi swiphiko leswi u nga tshama u swi ololoxa?
 - c Xana hi tihi tindlela tin'wana to loloxa swiphiko?
 - d Xana hi swihi swilo leswi swi nga endlaka xiphiko xi ya emahlweni (ematshan'wini yo ololoxeka)?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - xiphiko
 - ololoxa
 - xintshunxo
 - vutumbuluxi

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiko!	<i>Veka voko exifuveni</i>
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	<i>Tlula tlula</i>
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	<i>Khondla mavoko</i>
Tana munghana, na munghana, na wena	<i>Koweta vanghana va wena</i>
Xiphiko ku hava, ku hava, ku hava	<i>Kombisa ku tsaka</i>

Ntivotfalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka lefwaku vadyondzi va tsala:
 - a tlula
 - b nhanga
 - c byela
 - d ntima
 - e thini
 - f dludla
 - g dyelo
 - h kwata
 - i tsala
 - j hlala
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengelela tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Bulachi yo penda
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u ri karhi u vutisa vadyondzi lefwaku va ehleketa lefwaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, lefwaku va kota ku twisisa lefwaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

VHIKI 1

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga ololoxa xiphigo.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na xivulwa. Va sungula ku tirhisa nkarhi wa sweswi na lowu nga hundza hi mfanelo eka ku tsala.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana...

A ndzi twa ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta ehleketa hi xiphigo lexi va nga xi ololoxa.
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 3 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi vile na xiphigo.
A ndzi nga yi kumi penisele ya mina loko ndzi fika exikolweni. A ndzi twa ndzi vilela,
hikuva a ndzi nga swi tivi leswaku yi nga va yi yile kwihi! A ndzi nga swi tivi leswaku
ndzi ta tirha njhani ntirho wa mina wa xikolo ndzi nga ri na penisele.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena u karhi u lava penisele ebegeni ya wena.
- 5 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito**
rin'wana na rin'wana, ku fana na: Nkarhi wun'wana a ndzi nga yi kumi penisele ya
mina . A ndzi twa ndzi vilela.
- 6 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso,
kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi swiphigo swa ntolovelo na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: lahleka, kwata, lwile, ku lwa, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi xihhi xiphigo lexi u nga va na xona?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi xiphigo xa vona na leswi a va ti twisa swona.
- 6 Va fanele va ku: Nkarhi wun'wana ... / A ndzi twa ...
- 7 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala hi munghana wa vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tilasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va nga swi tsala.

- 4 Pfunya vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ku tsala ka hina hi Ravunharhu.

Nkarhi wun'wand ndzi rivdrile penisele ya mind
ekaya.

A ndzi twa ndzi chava.

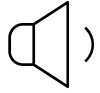
Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 1.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **ngHINGIRIKO wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawwa ya ku hlaya kumbe mINGIRIKO.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: **/ph/**
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyeleda kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo **/ph/?**
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **phela, philisi, phopha**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **phama, phela, phepha, philisi, phorisa, phopha**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyeleda marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

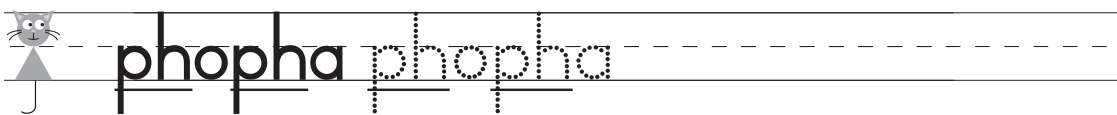
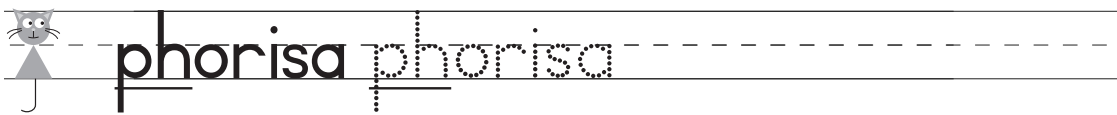
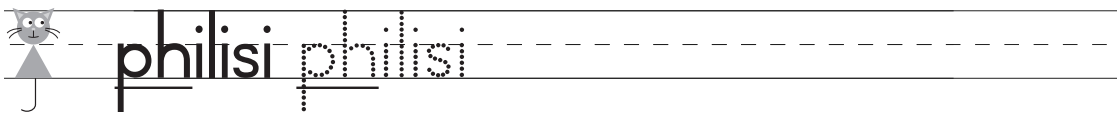
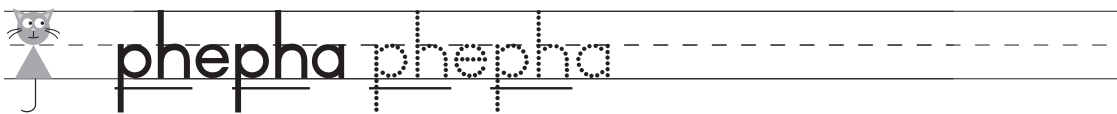
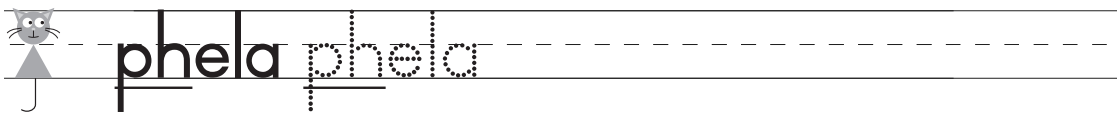
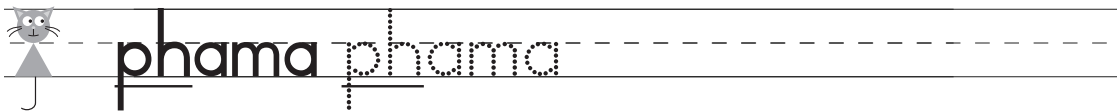
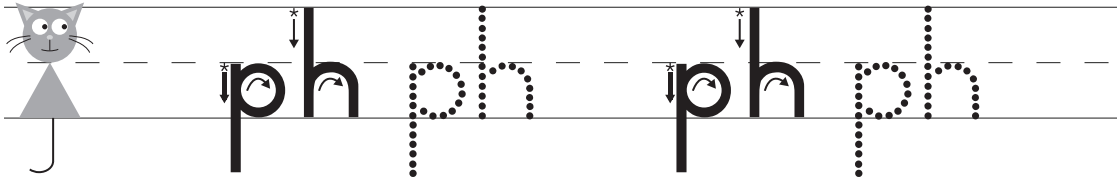
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere mantshwa /marito/ swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **ph**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

VHIKI 1

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA; ENDLA MINKUMBETELO

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p><u>Bulachi yo penda</u></p> <p>Bohlale u nghene etlilasini ya yena. A ku ri na phositara leyintshwa ekhumbini. A yi komba xifaniso xo saseka. Bohlale u langutise xifaniso lexi. A hlamarile.</p> <p>Hakanyingi, Bohlale a rhandza ku yingisela hi nkarhi wa ku hlaya swin'we. Kambe namuntlha, ematshan'wini u langute xifaniso.</p> <p>Hakanyingi, Bohlale a rhandza ku hlayela. Kambe hi nkarhi wa metse, a nga hlayelanga na lavan'wana.</p> <p>Xilo xin'we lexi Bohlale a ehleketela hi xona a ku ri xifaniso lexintshwa ekhumbini.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale u rhandza xifaniso lexi hikuva a nga hetu ku ehleketela hi xona! Ndza tivutisa loko ku ri ro sungula Bohlale a vona xifaniso xo fana na lexi?</p>
<p>Loko nsimbhi yi bile, Manana Mahao u byeletlilasi ku huma va ya wisa.</p> <p>'Bohlale, ndzi kombela u ta ndzi vona!' a n'wi vitana.</p> <p>'Ndza swi vona leswaku u rhandza xifaniso,' a vula. 'Kumbexana u ta xi rhandza lexi!'</p> <p>Manana Mahao u nyike Bohlale buku.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku buku leyi yi nga va yi vulavula hi yini?</p>
<p>Siya a yimele Bohlale ehandle.</p> <p>'Languta!' ku vula Bohlale.</p> <p>Bohlale u pfule buku. Pheji rin'wana na rin'wana a ri ri na swifaniso leswintshwa, swo tala swo saseka. Bohlale a hlamarile.</p> <p>Koki u vitanile Bohlale leswaku va ta tlanga swo tlula.</p> <p>'Ku nga ri namuntlha!' a hlamula.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Manana Mahao u vone Bohlale a honolele xifaniso, hikuva Manana Mahao u n'wi nyike buku yo hlawuleka ya swifaniso leswaku a yi vona!</p>
<p>Loko Bohlale a fika ekaya, u kume bokisi ra yena ra khale ra pende. Kambe, loko a ri pfula, a ku nga ri na bulachi yo penda! U langute edesikini ra yena. U langute eka basikiti ra swo tlangisa swa yena. A ku na laha a nga kuma kona bulachi ya yena yo penda.</p>	<p>Bohlale u rhandzile phositara leyintshwa leyi nga le khumbini. U rhandzile swifaniso leswi nga le bukwi leyi a nga nyikiwa hi Manana Mahao. Sweswi, Bohlale u lava ku penda. Ndzi nga kumbetela leswaku u lava ku penda swifaniso ku fana na leswi a nga swi vona eka phositara na le bukwi.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Bohlale u yile ehandle ku ya tlanga. U kume tluka ro tshwuka. U kume xipfalo xa bodlhela xo hatima.</p> <p>Tatana wa Bohlale u humele ehandle.</p> <p>'Vona leswi ndzi swi kumeke!' a vula.</p> <p>'Oho!' ku vula Tatana. 'Nghena hi ta dya swakudya swo lalela.'</p>	<p>Bohlale a nga yi kumi bulachi yo penda, kutani a fanele ku kuma swin'wana swo swi endla. Ndza tivutisa loko Bohlale a rivale hinkwaswo hi xifaniso?</p>
<p>Endzhaku ka swakudya swo lalela, Bohlale u honolele pende. U honolele phepha. Kutani Bohlale a va na vonelo. U ngenise rintihlo ra yena endzeni ka pende. U sungule ku penda hi rintihlo ra yena. Kutani a penda hi tluka ro tshwuka. Hinkwaswo swi hundzuke bulachi yo penda!</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku a ku ri ro sungula Bohlale a tirhisa swin'wana handle ka bulachi yo penda ku penda.</p>
<p>Bohlale u pende na lero penda, ku fikela loko tatana wa yena a nghena ekamareni ra yena.</p> <p>'I nkarhi wo etlela,' a vula.</p> <p>'Languta!' a vula.</p> <p>'Oho! U mudirovi wa ntiyiso,' a vula, a langute swifaniso swa yena.</p>	
<p>Hi mixo lowu landzelaka, Bohlale u hlawule xifaniso lexi a xi rhandzaka kutani a xi veka endzeni ka bege ya yena ya xikolo.</p> <p>'Ndzi suka wa ha ri mixo,' a byela manana wa yena.</p> <p>Bohlale u pfule rivanti ra tllasi. Manana Mahao a ha tilulamisela swa siku.</p> <p>Bohlale u humese xifaniso ebegeni ya yena.</p> <p>'Lexi i xa wena,' a vula.</p> <p>'Oho!' ku vula Manana Mahao. 'Kumbexana siku rin'wana swifaniso swa wena swi ta va ebukwini.'</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini Bohlale a lave ku nyika Manana Mahao xifaniso? Ndzi nga kumbetela leswaku hi leswi Manana Mahao a nga pfuna Bohlale ku dyondza hi swifaniso hi ku hayeka phositara na ku n'wi nyika buku ya swifaniso! Ndzi kumbetela leswaku Bohlale u lava ku komba Manana Mahao leswaku na yena i mudirovi!</p>
<p>Loko nsimbhi yi bile, Bohlale u nghene etlilasini. Vana lavan'wana a va honolele swin'wana ekhumbini. Bohlale u tshinerile a languta – a ku ri xifaniso xa yena!</p> <p>'Ndzi lava ku penda ku fana na xona!' u twe n'wana un'wana a vula.</p> <p>Bohlale a nga ha swi koti ku ti khoma a lava ku ya ehandle ku ya kuma swilo leswintshwa swo penda ha swona.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Manana Mahao u rhandzile xifaniso xa Bohlale, hikuva u xi hayekile ehenhla leswaku vanhu hinkwavo va xi vona!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana a ku ri na yini ekhumbini ra tlilasi ya Bohlale?	A ku ri na phositara yintshwa ekhumbini, yi kombisa xifaniso xo vangana.
Xana mudyondzisi wa Bohlale u n'wi nyike yini?	U n'wi nyike buku ya swifaniso.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Bohlale a nyike Manana Mahao xifaniso?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a lava ku khensa Manana Mahao ku va a n'wi nyikile buku. • Manana Mahao u vile lonene eka Bohlale ku va a lave ku n'wi nyika nyiko. • Bohlale a lava ku komba Manana Mahao leswaku na yena a nga penda xifaniso.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincywa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

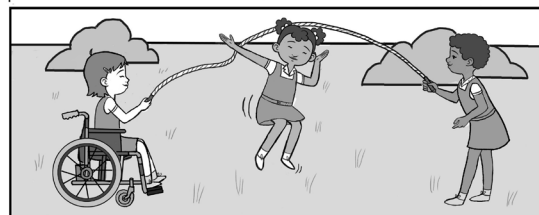
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - honokela
 - vutshila
 - munhu wa vutshila

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiko!	Veka voko exifuvuni
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	Tlula tlula
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	Khondla mavoko
Tana munghana, na munghana, na wena	Koweta vanghana va wena
Xiphiko ku hava, ku hava, ku hava	Kombisa ku tsaka

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

VHIKI 1

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: **/pf/**
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyeleda kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo **/pf/?**
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **pfala, pfuma, pfuka**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **pfuta, pfala, pfuma, pfurha, pfimba, pfuka**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyeleda rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

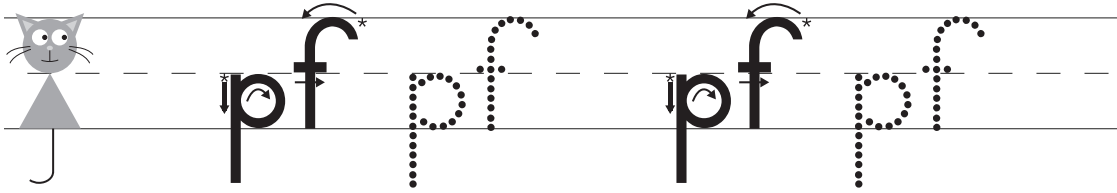

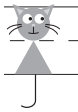
Ntivontsalo:

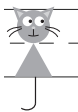
15 wa timinete

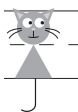
Tsala (ma) letere mantshwa/marito/swivulwa

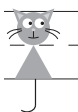
- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)leterere lamakulu na lamatsongo: **pf**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)leterere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)leterere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

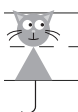

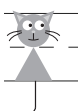
 pfuta pfuta

 pfala pfala

 pfuma pfuma

 pfurha pfurha

 pfimba pfimba

 pfuka pfuka

 Poto ra pfuta.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u mpfapfarhuta

VHIKI 1

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga ololoxa xiphigo.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na xivulwa. Va sungula ku tirhisa nkarhi wa sweswi na lowu nga hundza hi mfanelo eka ku tsala.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana ...

A ndzi twa ...

Ndzi ololoxe xiphigo hi ku ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela xivulwa eka ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi swin'wana leswi va nga ololoxisa swona xiphigo.
- 3 Hlayela vadyondzi rimba lerintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 5 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi xidirowiwa xa wena, ku fana na: Ndzi ololoxe xiphigo hi ku kombela munghana wa mina ku ndzi lomba penisele ya yena yo engetela.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena u kombela mudyondzisi un'wana ku ku lomba penisele.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: **Ndzi ololoxe xiphigo hi kombela eka munghana.**
- 8 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito yo ololoxa xiphigo na vadyondzi.
- 2 Tsala marito lawa exitsalelweni, ku fana na : kombela, kuma, lava, pfuna, vulavula na sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u ololoxe njhani xiphigo xa wena?
- 4 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula va kanerisana na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela leswi va nga ololoxisa swona xiphigo.
- 7 Va fanele va ku: Ndzi ololoxe xiphigo hi ku ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

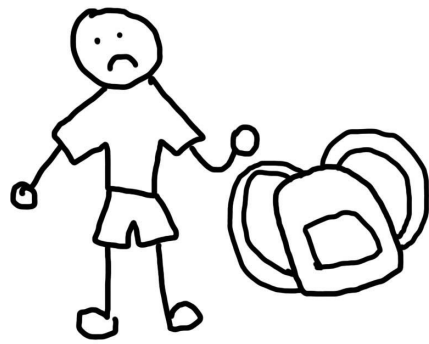
KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka swona!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini na ku hetisa **tinhlengoletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfuna vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

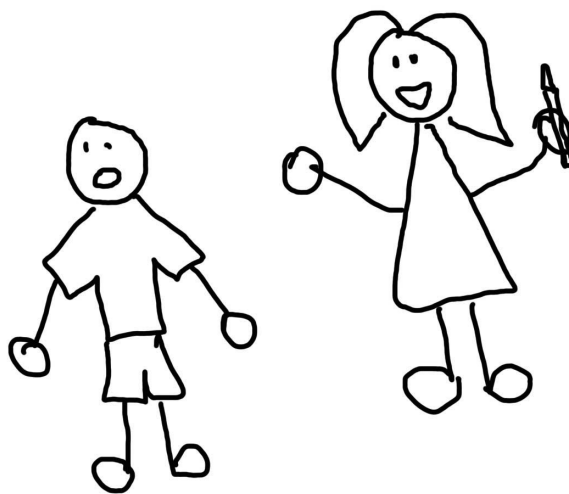
- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

*Hayeka leswi vadyondzi va swi tsaleke eka **levhele ya mahlo** ya vona etlilasini. Leswi swi pfuna vadyondzi ku va na mbhurisano mayelana na nkongomelo.*

Nkarhi wun'wand ndzi rivdrile penisele ya mind
ekaya.

A ndzi twa ndzi chava.

Ndzi ololoxe xiphigo hi ku byela mudxondzisi
wa mind. U ndzi nyikile xin'we ku xi tirhisa hi
siku rero.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 1.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **phama**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**ph**/-/a/-/m/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**ph**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /**a**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**m**/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **phama**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /**pha**/-/ma/ = **phama**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **pfala**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **phela**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**ph**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**e**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**l**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/a/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**ph**/-/e/-/l/-/a/
- 8 Tsala rito: **phela**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**phe**/-/la/ = **phela**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **pfuma**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA; ENDLA MINKUMBETELO

Kitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Bulachi yo penda</u></p> <p>Bohlale u nghene etlilasini ya yena. A ku ri na phositara leyintshwa ekhumbini. A yi komba xifaniso xo saseka. Bohlale u langutise xifaniso lexi. A hlamarile.</p> <p>Hakanyingi, Bohlale a rhandza ku yingisela hi nkarhi wa ku hlaya swin'we. Kambe namuntlha, ematshan'wini u langute xifaniso.</p> <p>Hakanyingi, Bohlale a rhandza ku hlayela. Kambe hi nkarhi wa metse, a nga hlayelanga na lavan'wana.</p> <p>Xilo xin'we lexi Bohlale a ehleketa hi xona a ku ri xifaniso lexintshwa ekhumbini.</p>	<p>Ndza tsundzuka leswaku Bohlale u na sete ya swifaniso swa yena. Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale a nga va a ehleketa hi leswi a nga ta swi penda loko xikolo xi humile!</p>
<p>Loko nsimbhi yi bile, Manana Mahao u byele tlilasi ku huma va ya wisa.</p> <p>'Bohlale, ndzi kombela u ta ndzi vona!' a n'wi vitana.</p> <p>'Ndza swi vona leswaku u rhandza xifaniso,' a vula. 'Kumbexana u ta xi rhandza lexi!'</p> <p>Manana Mahao u nyike Bohlale buku.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Manana Mahao i mudyondzisi lonene, hikuva loko a vona leswaku Bohlale u rhandza xifaniso lexi nga le khumbini, u n'wi nyika buku hinkwayo ya swifaniso!</p>
<p>Siya a yimele Bohlale ehandle.</p> <p>'Languta!' ku vula Bohlale.</p> <p>Bohlale u pfule buku. Pheji rin'wana na rin'wana a ri ri na swifaniso leswintshwa, swo tala swo saseka. Bohlale a hlamarile.</p> <p>Koki u vitanile Bohlale leswaku va ta tlanga swo tlula.</p> <p>'Ku nga ri namuntlha!' a hlamula.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale u tsakela swifaniso hinkwaswo swa tinxaka to hambana leswi a swi vonaka ebukwini!</p>
<p>Loko Bohlale a fika ekaya, u kume bokisi ra yena ra khale ra pende. Kambe, loko a ri pfula, a ku nga ri na bulachi yo penda! U langute edesikini ra yena. U langute eka basikiti ra swo tlangisa swa yena. A ku na laha a nga kuma kona bulachi ya yena yo penda.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale i khale a nga tirhisi bokisi ra yena ra swo penda, hikuva a nga swi tivi na leswaku bulachi ya yena yo penda yi kwihl! Ndzi nga kumbetela leswaku u lava ku penda hikokwalaho ka swifaniso leswi a nga swi vona etlilasini na le bukhwini.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Bohlale u yile ehandle ku ya tlanga. U kume tluka ro tshwuka. U kume xipfalo xa bodlhela xo hatima.</p> <p>Tatana wa Bohlale u humele ehandle.</p> <p>'Vona leswi ndzi swi kumeke!' a vula.</p> <p>'Oho!' ku vula Tatana. 'Nghena hi ta dya swakudya swo lalela.'</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale a ehleketa leswaku a nge pendi loko a nga yi kumi bulachi ya yena yo penda.</p>
<p>Endzhaku ka swakudya swo lalela, Bohlale u honolele pende. U honolele phepha. Kutani Bohlale a va na vonelo. U nghenise rintihlo ra yena endzeni ka pende. U sungule ku penda hi rintihlo ra yena. Kutani a penda hi tluka ro tshwuka. Hinkwaswo swi hundzuke bulachi yo penda!</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale u na vutumbuluxi, hikuva u lemuke leswaku a nga tirhisa swilo swo tala ku penda – endzhaku ka hinkwaswo a nga lavi bulachi yo penda hi yona!</p>
<p>Bohlale u pende na lero penda, ku fikela loko tatana wa yena a nghena ekamareni ra yena.</p> <p>'I nkarhi wo etlela,' a vula.</p> <p>'Languta!' a vula.</p> <p>'Oho! U mudirovi wa ntiyiso,' a vula, a langute swifaniso swa yena.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bohlale u titwa a tinyungubyisa hi swifaniso swa vutumbuluxi swa yena hinkwaswo, ngopfungopfu endzhaku ka loko tatana wa yena a te i mudirovi wa ntiyiso!</p>
<p>Hi mixo lowu landzelaka, Bohlale u hlawule xifaniso lexi a xi rhandzaka kutani a xi veka endzeni ka bege ya yena ya xikolo.</p> <p>'Ndzi suka wa ha ri mixo,' a byela manana wa yena.</p> <p>Bohlale u pfule rivanti ra tlilasi. Manana Mahao a ha tilulamisela swa siku.</p> <p>Bohlale u humese xifaniso ebegeni ya yena.</p> <p>'Lexi i xa wena,' a vula.</p> <p>'Oho!' ku vula Manana Mahao. 'Kumbexana siku rin'wana swifaniso swa wena swi ta va ebukwini.'</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Bohlale u tsakele ku komba Manana Mahao xifaniso xa yena hikuva u ye exikolweni wa ha ri mixo! Loko ndzi tsakele ku ya kun'wana, ndzi fika kona ka ha ri na nkarhi, ku fana na Bohlale!</p>
<p>Loko nsimbhi yi bile, Bohlale u nghene etlilasini. Vana lavan'wana a va honolele swin'wana ekhumbini. Bohlale u tshinerile a languta – a ku ri xifaniso xa yena!</p> <p>'Ndzi lava ku penda ku fana na xona!' u twe n'wana un'wana a vula.</p> <p>Bohlale a nga ha swi koti ku ti khoma a lava ku ya ehandle ku ya kuma swilo leswintshwa swo penda ha swona.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Bohlale u twa a tinyungubyisa hi xifaniso xa yena. Ndzi kumbetela leswaku Bohlale u ta ya emahlweni a penda, hi minchumu leyintshwa yo tsakisa!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Bohlale u tirhise minchumu yihi ku penda?	U tirhise tintiho ta yena, tluka ro tshwuka, na xipfalo xa bodlhela.
Hikokwalaho ka yini Bohlale a nga tirhisanga bulachi yo penda?	Hikuva a nga yi kumanga bulachi yo penda ha yona.
Hikokwalaho ka yini Bohlale a lava ku penda?	Hikuva u vona phositara ekhumbini na swifaniso leswi nga le bukwi yo huma eka Manana Mahao. U lava ku endla swifaniso swo fana na leswi a nga swi vona.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Bohlale a tsakele ku ya ehandle ku ya kuma swilo leswintshwa swo penda ha swona?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u lava ku kuma swilo leswintshwa leswi a nga ta penda ha swona. • Hikuva wa tinyungubyisa hi swifaniso swa yena. U tsakele ku endla swifaniso leswintshwa. • Hikuva swa tsakisa ku penda hi minchumu yo hambana. • U lava ku ringeta ku penda hi minchumu yo hambana. • U tiphine ngopfu hi ku penda. U lava ku penda swo tala. • U rhandza ku va na vutumbuluxi na ku penda hi swilo leswintshwa swo hambana. • Kumbexana u lava ku endlela Manana Mahao xifaniso lexintshwa ku xi hayeka ekhumbini.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

VHIKI 1

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - hlohlotela
 - pende
 - tumbuluxa

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiko!	<i>Veka voko exifuveni</i>
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	<i>Tlula tlula</i>
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	<i>Khondla mavoko</i>
Tana munghana, na munghana, na wena	<i>Koweta vanghana va wena</i>
Xiphiko ku hava, ku hava, ku hava	<i>Kombisa ku tsaka</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Bohlale u hlohloteriwe ku penda hikuva ...
Ndzi tsakise hi loko ...
Xitori lexi xi yelana na nkongomelo wa 'Ku ololoxa swiphiko' hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku ku katsa na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

ph	pf	a
e	m	l
i	s	o
u	t	k
r	h	b

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: **/ph/** na **/pf/**
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: **/ph/-/e/-/l/-/a/ = phela**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa **/ph/** kumbe **/pf/**
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: **/b/-/u/-/l/-/a/ = bula**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **ph, pf**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **phama, phela, phepha, philisi, phorisa, phopha, pfuta, pfala, pfuma, pfurha, pfimba, pfuka, bula, sila, kula, rhambu, khale, tsolo**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA / ENDLA MINKUMBETELO

MPFAPFARHUTA TSALWA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emadesikini ya vona, va ri na tibuku ta switoloveto kumbe phepha ro kala ri nga tsaleriwanga, tipenisele na tikhirayoni.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha vadyondzi va ta **endla nkumbetelo na ku dirowa** leswi swi nga humelelaka loko xitori a xo ya emahlweni.
- 3 **Kombisa** leswi u **ehleketisaka xiswona** hi leswi swi nga landzelaka ku endleka, ku fana na: Ndzi ehleketa leswaku hi nkarhi wo wisa, Bohlahle u ta kuma xilo xo penda hi xona, xikan'we na vadyondzi lavan'wana vo tala va le tllasini ya yena.
- 4 Dirowa xifaniso xa wena exitsalelweni xa Bohlahle na vadyondzi lavan'wana va ri le handle ka tllasi va ri na matluka, swipfalo swa mabodlhela, maribye, sw. na sw.
- 5 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku va ta endla nkumbetelo hi leswi swi nga ta landzela swi humelela.
- 6 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona va wisa. Tlhela u hlaya xitshuriwa nakambe.
- 7 Kombela vadyondzi ku pfula mahlo ya vona, kutani va dirowa mavonelo ya vona ya leswi nga ta landzela swi humelela.
- 8 Xo hetelela, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula**, na ku avelana leswi va swi diroweke na munghana.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tllasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tllasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tllerisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo** .
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tllasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antwe ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Vhiki

2

NKONGOMELO:

Ku ololoxa

swiphiso

Malulamiselo Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomo leri u nga ta ri lava.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: tana na xibye xa mavele kumbe swifaniso swa mavele
- 5 Endla mindzavisiso/ rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: lavisisa tindlela ta vutumbuluxi to ololoxa swiphiqu.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ta wena ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko ya Ndlandlamuxo

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 55, A hi endleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 56, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 57 – 58, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa nkarhi lowu u nga va na vutumbuluxi.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

MPFUXETO WA NKONGOMELO:KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa vafundhisi va Aztec ehenhla ka tempele eka xitori xa Buku Leyikulu: Ndzhaka ya mavele!
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi ya emahlweni na nkongomelo wa hina: Ku ololoxa swiphiqu
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi xi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana ku fikela sweswi hi dyondze yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana hi tihi tindlela tin'wana ta kahle to ololoxa swiphiqu?
 - b Xana hi swihi leswi swi nga endlaka ku ololoxa swiphiqu swi nonoha?
 - c Xana swi twala njhani ku va na xiphiqu?
 - d Xana swi twala njhani ku ololoxa xiphiqu?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - mavele
 - khale
 - ndzhaka

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiqu!	<i>Veka voko exifuveni</i>
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	<i>Tlula tlula</i>
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	<i>Khondla mavoko</i>
Tana munghana, na munghana, na wena	<i>Koweta vanghana va wena</i>
Xiphiqu ku hava, ku hava, ku hava	<i>Kombisa ku tsaka</i>

Ntivotnsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka leswaku vadyondzi va tsala:
 - a phama
 - b phela
 - c philisi
 - d phorisa
 - e phopha
 - f pfuta
 - g pfala
 - h pfuma
 - i pfurha
 - j pfuka
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengelela tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Ndzhaka ya mavele
- 3 Byela vadyondzi ku hlamusela xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va karhi va hlamusela leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala ndzhaka ya wena n'wini hi ku kuma mavele.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na lebulu. Lexi xi ta va xiphemu xa buku ya tlilasi eka khona ro hlayela.

RIMBA RA MATSALELO:

Loko a ndzi ri xikwembu xa xinuna / xa xisati xa khale xa va Aztec, a ndzi ta...

Kutani a ndzi ta ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi ndlela yin'wana yo kuma mavele ku suka hala ndzhaku ka ntshava.
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 3 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi xidirowiwa xa wena, ku fana na: Ndzi ehleketa leswaku loko a ndzi ri xikwembu xa xisati xa khale xa vaAztec, a ndzi ta haha hi le henhla ka tintshava ku ya kuma mavele. Ndzi ehleketa leswaku leswi a swi ta tirha, hikuva swikwembu swin'wana swa khale swi languteka onge swi nga haha.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena tanihi xikwembu xa xinuna / xa xisati xa khale xa vaAztec, xi ri karhi xi haha hi le henhla ka tintshava.
- 5 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: **Loko a ndzi ri xikwembu xa xinuna / xa xisati xa khale xa vaAztec, a ndzi ta haha. Kutani a ndzi ta haha hi le henhla ka tintshava.**
- 6 Tima/ sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi maqhingha yo hambana hambana na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: famba, tsutsuma, haha, hundzuka, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana a wu ta ma kuma njhani mavele endzhaku ka tintshava?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana va kanerisana hi vonelo ra vona.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi leswi a va ta ma kumisa swona mavele.
- 7 Va fanele va ku: Loko a ndzi ri xikwembu xa xinuna / xa xisati xa khale xa vaAztec, a ndzi ta...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku lebula xifaniso xa vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tlilasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo**.
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi ku tsala ka vona.
- 4 Pfunya vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Hlohlotela vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ntsalo wa hina hi Ravunharhu.

Loko d ndzi ri xikwembu xd khale xd vaAztec,
d ndzi td va ndzi ri na matimba. Kutani d ndzi
td boxd ntshava hi le xikarhi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 2**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo lowuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: /vh/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /vh/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **vhiki, vhilopo, vhengele**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **vhiki, vhakacha, vhengele, vhilwa, vholumu, vhilopo**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

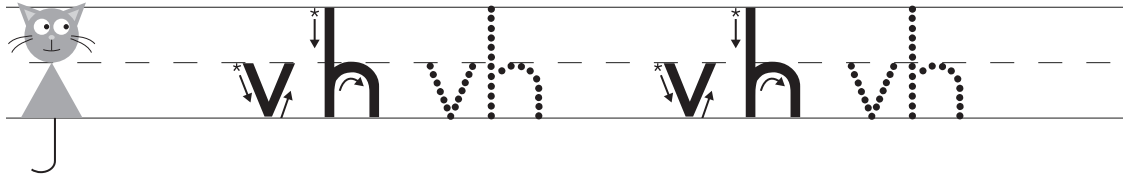
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere mantshwa /marito/ swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **vh**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

vhiki vhiki

vhakacha vhakacha

vhengele vhengele

vhilwa vhilwa

vholumu vholumu

vhilopo vhilopo

Vhiki leri taka xikolo xa pfala.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA/ ENDLA MINKUMBETELO

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p><u>Ndzhaka ya mavele</u></p> <p><i>Xana a wu swi tiva leswaku mavele a ma mili hi ntumbuluko enhoveni? Mavele ma fanele ku byariwa ma tlhela ma hlayisiwa hi vanhu. Mavele ma sungule ku byariwa eMexico exikarhi ka 7,000 na 10,000 wa malembe lama nga hundza naswona ma ha ri xiphemu xa nkoka xa ndhavuko wa swakudya swa le Mexico namuntlha. Vanhu vaAztec i vaaka-tiko va le Mexico hi ntumbuluko. Xitori lexi xi simekiwe eka xitori xa Aztec xa khale mayelana na ntumbuluko wa Mavele.</i></p> <p>Eka xitori lexi hi ta hlangana na swikwembu leswi landzelaka swa Aztec:</p> <p>Tlaloc xikwembu xa mpfula (yi twarisiwa Tláh-lock)</p> <p>Tonatiuh xikwembu xa dyambu (yi twarisiwa Toh-nah-tee-uh)</p> <p>Tlaltechutli xikwembu xa wansati xa misava (yi twarisiwa Tlal-the-koo-tee)</p> <p>Quetzalcoatl xikwembu xa ku dyondza (yi twarisiwa Keh-tzal-coh-atl)</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku hi ta hlaya xitori hi swikwembu na swikwembu swa vavasati swa Aztec namuntlha hi mhaka ya mahungu lama hi ma dyondzaka laha!</p>
<p>Ekule swinene naswona khale ka khaleni vanhu va Aztec va le Mexico a va tshama va rhendzeriwe hi tintshava letikulu. A va hlangeleta matsavu ya timitsu va tlhela va hlota nyama ya swihari leswaku va ta dya. Makhwiri ya vona a ma tele, kambe a va nga enerisekanga. A va navela mavele – kambe a ma tumbetiwe endzhaku ka tintshava, ekule ku va ku fikelela hi munhu.</p>	<p>Va Aztec a va ri vanhu vo sungula emisaveni ku byala mavele. Ndzi kumbetela leswaku leyi i ndzhaka ya leswaku va sungule njhani ku byala mavele.</p>
<p>Vafundhisi va Aztec va twe swirilo swa vanhu va vona, lava a va lava mavele yo nandziha. Kutani, siku rin'wana na mpundzu, vafundhisi lava vanharhu va matimba va khandziye ehenhla ka tempele yo saseka swinene. Kwale, va xavelele swikwembu va kombela ku pfuniwa.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku va Aztec va khale a va tshembela eka swikwembu swo tala, hikuva hi twa leswaku vafundhisi va xavelele swikwembu va kombela ku pfuniwa.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Xo sungula, vafundisi va kombele Tlaloc, xikwembu xa mpfula.</p> <p>'Ha kombela, Tlaloc wa matimba, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi ta mi pfuna!' Tlaloc a hlamula hi rito ra yena ro pfuma. 'Ndzi ta hambanisa tintshava leti. Kutani, mi ta va na mavele!'</p> <p>Tlaloc u ringete lero na ringeta ku hambanisa tintshava letikulu, kambe a nga ri na matimba yo ringanela.</p>	
<p>Lexi landzelaka, vafundhisi va kombele Tonatiuh, xikwembu xa dyambu.</p> <p>'Ha kombela, Tonatiuh wa matimba, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi nga mi pfuna ku kuma mavele lawa mi ma navelaka!' Tonatiuh a vula, a karhi hlekelela. 'Ndzi na matimba yo ringanela eka ntirho wo fana na lowu,' a vula.</p> <p>Tonatiuh u ringete lero na ringeta ku tirhisa matimba ya yena ku hambanisa tintshava letikulu, kambe a nga ri na matimba yo ringanela.</p>	<p>Ndzi vona ximunhuhakwa lexi xi languta swikwembu leswin'wana. Ndzi kumbetela leswaku ximunhuhakwa lexi i xikwembu xin'wana kumbe xikwembu xa wansati.</p>
<p>Kutani, vafundhisi va hundzuluke va ya eka Tlaltechutli, xikwembu xa wansati xa misava.</p> <p>'Ha kombela, Tlaltechuti lonkulu, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' Ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi nga mi pfuna ku kuma mavele lawa mi ma navelaka!' Tlaltechutli a vula, hi rito ra yena lerikulu. 'Ndzi na matimba ku tlula Tlaloc kumbe Tonatiuh. Ndzi nwa mpfula ndzi dya dyambu siku rin'wana na rin'wana. Ku fanele ku va mina loyi a hambanisaka tintshava ndzi mi pfuna ku kuma mavele ya n'wina!' a vula.</p> <p>Tlaltechutli u ringete lero na ringeta ku hambanisa tintshava letikulu, kambe na xona a xi nga ri na matimba yo ringanela.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini ximunhuhakwa lexi xi langute swikwembu na swikwembu swa vavasati leswin'wana? Ndza tivutisa leswaku ximunhuhakwa lexi xi ta landzela xi va pfuna ke?</p>

Kitshuriwa	Ku hlanya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Vafundhisi va sungule ku suka etempeleni loko va twa mpfumawulo wa timpapa. Va langutile ehenhla ku vona Quetzalcoatl, xikwembu xa dyondzo.</p> <p>'Hikokwalaho ka yini mi nga xaveleli eka mina?' ku vutisa Quetzalcoatl, hi rito ro rhula.</p> <p>'U ta hambanisa njhani tintshava loko swikwembu na swikwembu swa vavasati leswi nga na matimba swi tsandzeka ku endla tano?' ku vutisa vafundhisi, va hlakahlala tinhloko. 'A hi nge vi na mavele!'</p> <p>'Ndzi nga va ndzi nga ri nkulunkumba kumbe ku va na matimba, kambe ndzi na xin'wana xa matimba swinene ku tlula ntamu. Ndzi na vutumbuluxi na vutlhari,' Quetzalcoatl a vula.</p>	<p>Oho! Ndzi n'wi vonile Quetzalcoatl eku sunguleni laha xitorini! A langute lavan'wana va ringeta ku hambanisa tintshava. Ndzi kumbetela leswaku u dyondze eka leswi va nga swi endla. Ndzi ehleketa leswaku u na vonelo ro hambana ku ya fika eka mavele!</p>
<p>Vafundhisi va langute Quetzalcoatl a ticina a va vusokoti lebyitsongo bya ntima, kutani a famba a kongomile etintshaveni letikulu.</p>	<p>Oho, ndzi kumbetela leswaku Quetzalcoatl u dyondze eka leswi swikwembu na swikwembu swa vavasati swi nga swi ringeta. Ndza swi vona leswaku u teke xibohe xo ringeta swin'wana swo hambana!</p>
<p>Ndlela a yi ri na swirhalanganyi swo tala, kambe Quetzacoatl a tiyimiserile ku pfuna va Aztec ku kuma mavele ya vona yo hlawuleka. Endzhaku ka masiku yo tala, u fikile eka tlhelo lerin'wana ra tintshava – leti a ti funengetiwile hi masimu yo saseka, ya mavele. U khome mbewu yin'we hi le xikarhi ka meno ya yena lamatsongo kutani a sungula riendzo ra yena ro tlhelela eka vaAztec.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku a ku ri na tinghozi to tala eku tsemakanyeni ka tintshava. Kumbexana, hikuva vusokoti i byitsongo, byi famba byi nga vonaki. Ndzi xiye na leswaku vusokoti byi kota ku khandziya ehenhla ka xin'wana na xin'wana!</p>
<p>Loko Quetzalcoatl a vuyile, u vekile mbewu leyitsongo emavokweni ya un'we wa vafundhisi.</p> <p>'Sweswi ma swi vona – a hi swiphiso hinkwaswo leswi nga ololoxiwaka hi matimba na vukulu. Vutumbuluxi na vutlhari swi nga va na matimba swinene!' a vula. Vafundhisi a va tshembanga mahlo ya vona. A va nga ha ri na marito. Eku heteleleni a va ta xurha na ku eneriseka!</p>	<p>Ndzi tsundzuka leswaku vafundhisi va ehleketa leswaku Quetzalcoatl a nga ta swi kota ku pfuna hikuva a nga ri na matimba ku fana na swikwembu na swikwembu swa vavasati. Kambe u va kombile leswaku matimba a hi yona ndlela yi ri yoxe yo ololoxa xiphiso!</p>
<p>Ku sukela siku rolero va Aztec va tinyiketele eka ku byala na ku tshovela mavele – va ri karhi va endla swo tala swo nandziha ku suka eka wona.</p>	

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana vanhu va Aztec a va lava yini?	A va lava mavele lava a ma ri le ndzhaku ka tintshava.
Xana Quetzalcoatl u langute yini loko swikwembu na swikwembu swa vavasati leswin'wana swi ringeta ku kuma mavele?	U va langute hinkwavo va ringeta ku tirhisa matimba ya vona ku hambanisa tintshava.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Quetzacoatl a nga ringetanga ku hambanisa tintshava?	<ul style="list-style-type: none"> Hikuva a langute swikwembu na swikwembu swa vavasati leswin'wana swi ringeta naswona u swi vonile leswaku a swi tirhanga. Hikuva a ri na vonelo ro antswa. Hikuva u dyondze eka swihoxo swa swikwembu na swikwembu swa vavasati leswi nga ringeta emahlweni ka yena kutani a teka xiboho xo ringeta swin'wana swo hambana. Hikuva u tirhise vutumbuluxi na vutlhari bya yena ku ta na vonelo ro antswa.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 2**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

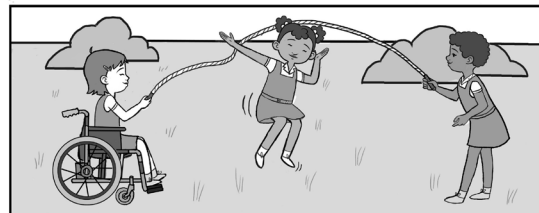
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - vutlhari
 - matimba
 - vutumbuluxi

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiko!	Veka voko exifuveni
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	Tlula tlula
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	Khondla mavoko
Tana munghana, na munghana, na wena	Koweta vanghana va wena
Xiphiko ku hava, ku hava, ku hava	Kombisa ku tsaka

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri hundzeke, va tiendlele switori swa vona hi ku tirhisa swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele ku tirha hi ntlawa ku teka xiboho hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele xi va na vutumbuluxi, nakambe xi fanele xi fambelana na swifaniso!
- 6 Kombela tilasi ku yingisela.
- 7 Kombela 1–2 wa mintlawa yo hambana ku avelana swin'we switori swa ntlawa wa vona .
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: /ns/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /ns/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **nsele, nsimu, nsovo**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **nsuna, nsovo, nsuku, nsele, nsinya, nsimu**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

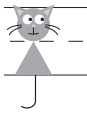
Ntivontsalo:

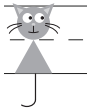
15 wa timinete

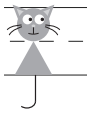
Tsala (ma) letere mantshwa/marito/swivulwa

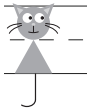
- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)leterere lamakulu na lamatsongo: **ns**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)leterere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)leterere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

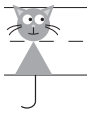
 ns ns ns ns

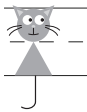
 nsuna nsuna

 nsovo nsovo

 nsuku nsuku

 nsele nsele

 nsinya nsinya

 nsimu nsimu

 Ndzi lumiwe hi nsuna.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala ndzhaka ya wena n'wini hi ku kuma mavele.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na lebulu. Lexi xi ta va xiphemu xa buku ya tlilasi eka khona ro hlayela.

RIMBA RA MATSALELO:

Loko a ndzi ri xikwembu xa xinuna / xa xisati xa khale xa vaAztec, a ndzi ta...

Kutani a ndzi ta ...

A ndzi ta kuma ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela swivulwa eka ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta dirowa hi ku kuma mavele na ku ma tlherisela eka vanhu vaAztec.
- 3 Hlayela vadyondzi rimba lerintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 5 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: A ndzi ta kuma rihlanga hinkwaro ra mavele leswaku vanhu vo tala va ta kuma ndzoho ku ya byala. Kutani, vanhu hinkwavo vaAztec va ta va na mavele ya vona.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku engetela vuxokoxoko eka xidirowiwa xa wena, ku fana na: ku tlhelela eka vaAztec na mavele.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: A ndzi ta kuma rihlanga ra mavele na ku nyika un'wana na un'wana ndzoho yin'we.
- 8 Tima xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito ya mavele na vadyondzi.
- 2 Tsala marito lama exitsalelweni, ku fana na: rihlanga, nsimu, ndzoho, timitsu, tlhorhela, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana a wu ta kuma mavele yo va tani hi kwihi? Xana a wu ta endla yini hi wona?
- 4 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 5 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va kanerisana na munghana hi vonelo ra vona.**

- 6 Vitana vadyondzi va 2–3 va ku byela hi leswi a va ta endla swona hi mavele ya vona.
- 7 Va fanele va ku: A ndzi ta kuma ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku lebula xifaniso xa vona!

KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka swona!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini na ku hetisa **tinhlengoletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfunana vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Khutaza vadyondzi.

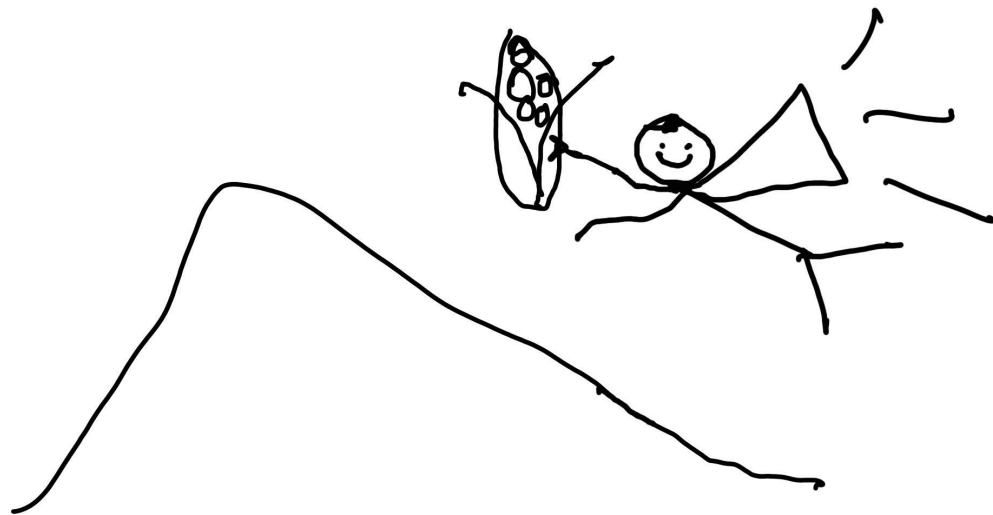
HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

Hlanganisa ntirho wa vadyondzi hinkwavo wa vhiki leri yi va buku. Veka eka khona ro hlayela leswaku vadyondzi va hlaya hi nkarhi wo hlaya va ri voxo.

Loko d ndzi ri xikwembu xa khale xa
vaAztec, d ndzi ta va ndzi ri na matimba.
Kutani d ndzi ta boxa ntshava hi le xikarhi.

A ndzi ta xa kuma mavele kutani ndzi
dvelana na hinkwavo.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 2.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa mimpfumawulo

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **vhiki**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /vh/-/i/-/k/-/i/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /vh/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /i/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /k/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /i/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **vhiki**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /vhi/-/ki/ = **vhiki**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **nsuna**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **vhilwa**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /vh/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /i/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /lw/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/a/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /vh/-/i/-/lw/-/a/
- 8 Tsala rito: **vhilwa**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /vhi/-/lwa/ = **vhilwa**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **nsele**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA; ENDLA MINKUMBETELO

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Ndzhaka ya mavele</u></p> <p><i>Xana a wu swi tiva leswaku mavele a ma mili hi ntumbuluko enhoveni? Mavele ma fanele ku byariwa ma tlhela ma hlayisiwa hi vanhu. Mavele ma sungule ku byariwa eMexico exikarhi ka 7,000 na 10,000 wa malembe lama nga hundza naswona ma ha ri xiphemu xa nkoka xa ndhavuko wa swakudya swa le Mexico namuntlha. Vanhu vaAztec i vaaka-tiko va le Mexico hi ntumbuluko. Xitori lexi xi simekiwe eka xitori xa Aztec xa khale mayelana na ntumbuluko wa Mavele.</i></p> <p>Eka xitori lexi hi ta hlangana na swikwembu leswi landzelaka swa Aztec:</p> <p>Tlaloc xikwembu xa mpfula (yi twarisiwa Tláh-lock)</p> <p>Tonatiuh xikwembu xa dyambu (yi twarisiwa Toh-nah-tee-uh)</p> <p>Tlaltechutli xikwembu xa wansati xa misava (yi twarisiwa Tlal-the-koo-tlee)</p> <p>Quetzalcoatl xikwembu xa ku dyondza (yi twarisiwa Keh-tzal-coh-atl)</p>	<p>Swa twisiseka eka mina leswaku Quetzalcoatl i xikwembu xa dyondzo, hikuva ndzi tsundzuka leswaku eka xitori lexi u tirhisa vutlhari na vutumbuluxi bya yena ku pfuna ku ololoxa xiphiso.</p>
<p>Ekule swinene naswona khale ka khaleni vanhu va Aztec va le Mexico a va tshama va rhendzeriwe hi tintshava letikulu. A va hlangeleta matsavu ya timitsu va tlhela va hlota nyama ya swihari leswaku va ta dya. Makhwiri ya vona a ma tele, kambe a va nga enerisekanga. A va navela mavele – kambe a ma tumbetiwe endzhaku ka tintshava, ekule ku va ku fikelela hi munhu.</p>	<p>Onge ndza ma vona mavele lama nga tumbetiwa endzhaku ka tintshava.</p>
<p>Vafundhisi va Aztec va twe swirilo swa vanhu va vona, lava a va lava mavele yo nandziha. Kutani, siku rin'wana na mpundzu, vafundhisi lava vanharhu va matimba va khandziye ehenhla ka tempele yo saseka swinene. Kwale, va xavelele swikwembu va kombela ku pfuniwa.</p>	

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Xo sungula, vafundisi va kombele Tlaloc, xikwembu xa mpfula.</p> <p>'Ha kombela, Tlaloc wa matimba, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi ta mi pfuna!' Tlaloc a hlamula hi rito ra yena ro pfuma. 'Ndzi ta hambanisa tintshava leti. Kutani, mi ta va na mavele!'</p> <p>Tlaloc u ringete lero na ringeta ku hambanisa tintshava letikulu, kambe a nga ri na matimba yo ringanela.</p>	<p>Ndza tsundzuka leswaku matimba a ma tirhi ku hambanisa tintshava. Ong ndza n'wi vona Quetzalcoatl a langute Tlaloc a ringeta ku hambanisa tintshava. Ndza n'wi anakanya a ehleketa hi ndlela leyi a nga kotaka ku pfuna va Aztec ku kuma mavele.</p>
<p>Lexi landzelaka, vafundhisi va kombele Tonatiuh, xikwembu xa dyambu.</p> <p>'Ha kombela, Tonatiuh wa matimba, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi nga mi pfuna ku kuma mavele lawa mi ma navelaka!' Tonatiuh a vula, a karhi hlekelela. 'Ndzi na matimba yo ringanela eka ntirho wo fana na lowu,' a vula.</p> <p>Tonatiuh u ringete lero na ringeta ku tirhisa matimba ya yena ku hambanisa tintshava letikulu, kambe a nga ri na matimba yo ringanela.</p>	<p>Ong ndza n'wi vona Quetzalcoatl a hlahla nhloko, a ehleketa leswaku swa hlekisa leswaku Tonatiuh u ringete swilo swo fana na swa Tlaloc.</p>
<p>Kutani, vafundhisi va hundzuluke va ya eka Tlaltechutli, xikwembu xa wansati xa misava.</p> <p>'Ha kombela, Tlaltechuti lonkulu, vanhu va hina va navela mavele. Hi xurhe kambe a hi enerisekanga! Hi kombela u hi pfuna!' Ku xavelela vafundhisi.</p> <p>'Ndzi nga mi pfuna ku kuma mavele lawa mi ma navelaka!' Tlaltechutli a vula, hi rito ra yena lerikulu. 'Ndzi na matimba ku tlula Tlaloc kumbe Tonatiuh. Ndzi nwa mpfula ndzi dya dyambu siku rin'wana na rin'wana. Ku fanele ku va mina loyi a hambanisaka tintshava ndzi mi pfuna ku kuma mavele ya n'wina!' a vula.</p> <p>Tlaltechutli u ringete lero na ringeta ku hambanisa tintshava letikulu, kambe na xona a xi nga ri na matimba yo ringanela.</p>	<p>Ong ndza n'wi vona Quetzalcoatl a hleka loko a languta Tlaltechutli a ringeta swilo swo fana na leswi nga ringetiwa hi lavaya van'wana vumbirhi. Ndzi kumbetela leswaku u ehleketa hi ndlela leyi a nga ta ololoxa xiphiso hi ndlela yo hambana.</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Vafundhisi va sungule ku suka etempeleni loko va twa mpfumawulo wa timpapa. Va langutile ehenhla ku vona Quetzalcoatl, xikwembu xa dyondzo.</p> <p>'Hikokwalaho ka yini mi nga xaveleli eka mina?' ku vutisa Quetzalcoatl, hi rito ro rhula.</p> <p>'U ta hambanisa njhani tintshava loko swikwembu na swikwembu swa vavasati leswi nga na matimba swi tsandzeka ku endla tano?' ku vutisa vafundhisi, va hlakahla tinhloko. 'A hi nge vi na mavele!'</p> <p>'Ndzi nga va ndzi nga ri nkulunkumba kumbe ku va na matimba, kambe ndzi na xin'wana xa matimba swinene ku tlula ntamu. Ndzi na vutumbuluxi na vutlhari,' Quetzalcoatl a vula.</p>	<p>Quetzalcoatl i xikwembu xa dyondzo. Ndzi nga kumbetela leswaku u ta pfuna va Aztecs loko a va komba nkoka wo dyondza na ku ringeta swilo leswintshwa.</p>
<p>Vafundhisi va langute Quetzalcoatl a ticina a va vusokoti lebyitsongo bya ntima, kutani a famba a kongomile etintshaveni letikulu.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Quetzalcoatl u teke xiboho xa leswaku u fanele ku ticina a va xivumbiwa lexitsongo leswaku a ta kota ku khandziya xin'wana na xin'wana, a tlhela a kota ku famba mpfhuka wo leha.</p>
<p>Ndlela a yi ri na swirhalanganyi swo tala, kambe Quetzacoatl a tiyimiserile ku pfuna va Aztec ku kuma mavele ya vona yo hlawuleka. Endzhaku ka masiku yo tala, u fikile eka tlhelo lerin'wana ra tintshava – leti a ti funengetiwile hi masimu yo saseka, ya mavele. U khome mbewu yin'we hi le xikarhi ka meno ya yena lamatsongo kutani a sungula riendzo ra yena ro tlhelela eka vaAztec.</p>	<p>Ndza tiutisa leswaku va Aztec va ta ehleketa yini hi Quetzalcoatl loko a tlhelela eka vona na mavele? Ndza tshemba leswaku va ta lemuka nkoka wa ku tirhisa vutlhari na vutumbuluxi ku ololoxa swiphiso!</p>
<p>Loko Quetzalcoatl a vuyile, u vekile mbewu leyitsongo emavokweni ya un'we wa vafundhisi.</p> <p>'Sweswi ma swi vona – a hi swiphiso hinkwaswo leswi nga ololoxiwaka hi matimba na vukulu. Vutumbuluxi na vutlhari swi nga va na matimba swinene!' a vula. Vafundhisi a va tshembanga mahlo ya vona. A va nga ha ri na marito. Eku heteleleni a va ta xurha na ku eneriseka!</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku va Aztec va dyondze swin'wana swa nkoka eka xikwembu xa dyondzo siku rolero! Va dyondze leswaku swi nga teka vutumbuluxi na vutlhari ku ololoxa swiphiso!</p>
<p>Ku sukela siku rolero va Aztec va tinyiketele eka ku byala na ku tshovela mavele – va ri karhi va endla swo tala swo nandziha ku suka eka wona.</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku endzhaku ka loko Quetzalcoatl a va pfunile ku kuma mavele, u fanele a ve xikwembu xa nkoka xa vona!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Quetzalcoatl u ticince a va xiharhi xihhi?	Quetzalcoatl u ticince a va vusokoti.
Hi nga kumbetela njhani leswaku Quetzalcoatl u dyondze eka swikwembu na swikwembu swa vavasati leswin'wana?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a va langutile hinkwavo loko va ringeta ku hambanisa tintshava. • Hikuva a nga ringetanga ku endla swilo swo fana na leswi va nga swi endla. • Hikuva u ti cincile a va vusokoti – leswi swi nga hambana swinene na ku ringeta ku hambanisa tintshava!
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Quetzalcoatl a ti hundzule vusokoti?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u swi vonile leswaku swikwembu na swikwembu swa vavasati leswin'wana a swi humelelanga ku ringeta ku hambanisa tintshava. • Hikuva a ri na ndlela yo antswa yo ololoxa xiphigo lexi. • Hikuva u tirhise vutumbuluxi na vutlhari bya yena ku ololoxa xiphigo xa mavele. • Hikuva vusokoti byi nga famba masiku yo tala – byi na matimba yo hambana. • Hikuva vusokoti byi nga famba byi nga voniwi na ku papalata tinghozi. • Hikuva vusokoti byi nga khandziya byi ya ehenhla na ku ya ehansi ka xilo xin'wana na xin'wana.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 2**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yimgiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - hundzuka
 - humelela
 - xihoxo

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ndzi na xiphiko!	<i>Veka voko exifuveni</i>
Ndzi navela ku cina, ku cina, ku cina!	<i>Tlula tlula</i>
Ndzi ta cina na mani, na mani, na mani?	<i>Khondla mavoko</i>
Tana munghana, na munghana, na wena	<i>Koweta vanghana va wena</i>
Xiphiko ku hava, ku hava, ku hava	<i>Kombisa ku tsaka</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Xilo xin'we lexi ndzi xi dyondzeke eka xitori lexi a ku ri leswaku ...
Xitori lexi xi yelana na nkongomelo wa hina wa 'Ku ololoxa swiphiko' hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku ku katsa na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

vh	ns	k
i	a	u
n	o	m
e	l	w

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: /**vh**/ na /**ns**/
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /**ns**/-/**u**/-/**n**/-/**a**/ = **nsuna**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa /**vh**/ kumbe /**ns**/
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: /**w**/-/**e**/-/**n**/-/**a**/ = **wena**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **vh, ns**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **vhiki, vhilwa, vholumu, nsuna, nsuku, nsele, nsimu, wena, mona, kamu, kwela, lwela**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi tsakelaka eka xitori:
Ndzhaka ya mavele
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi leswaku hikokwalaho ka yini va tsakele xiphemu lexi va xi hlawuleke.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa ku hlamusela hi **swilo leswi va swi tsakelaka**, ku fana na: **Ndzi tsakise hi loko** Quetzacoatl a karhi a languta swikwembu leswin'wana swa xinuna na swa xisati. Xi ndzi tsakisile xiphemu lexi hikuva a ri le ku dyondzeni ku suka eka swikwembu leswin'wana swa xinuna na swa xisati.
- 4 Tlakusa swifaniso swa le ka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi leswi **swi** nga va **tsakisa** hi xitori xa *Ndzhaka ya mavele*.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi hi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana leswi talaka ku endliwa hi vadyondzi.
- 8 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va vulavula** na ku avelana hi tinhlamuselo ta vona **vini** na munghana. (*A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Lawa ya fanele ya va mavonelo ya vadyondzi!*)

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 2**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthla ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

3

NKONGOMELO:

Ha kula na

ku cinca

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: swiambalo leswi nga swikulu ngopfu kumbe switsongo ngopfu.
- 5 Endla mindzavisiso / rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: lavisisa leswi hi kurisaka swona hi ku famba ka nkarhi.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke swo hlaya na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko Yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 59, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 60, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 61 – 62, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa hi laha u nga cinca ha kona hi ku famba ka nkarhi.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

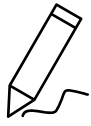
- 1 Komba vadyondzi khavhara ya le mahlweni eka xitori xa Buku Leyikulu: I baji ra mina!
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ha kula na ku cinca
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana tihi tin'wana tindlela leti hi kulaka ha tona?
 - b Xana hi tihi tin'wana tindlela leti hi cincaka ha tona?

VHIKI 3

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - nguva
 - Xixika
 - Ximun'wana
 - Ximumu
 - Xixikana

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>

Ntivotnsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka leswaku vadyondzi va tsala:
 - a **vhiki**
 - b **vhengele**
 - c **vhilwa**
 - d **vholumu**
 - e **vhilopo**
 - f **nsuna**
 - g **nsovo**
 - h **nsuku**
 - i **nsele**
 - j **nsinya**
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengelela tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: I baji ra mina!
- 3 Famba hi swifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u ri karhi u vutisa vadyondzi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga kula u siya hi xiambalo.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

A ndzi ri na ...

A ndzi xi rhandza hikuva ...

VHIKI 3

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta ehleketa hi xiambalo lexi xi nga va siya.
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 3 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi xidirowiwa xa wena, ku fana na: Loko ndza ha rintsongo, a ndzi ri na jesi ro olova ra voya leri a ndzi ri rhandza.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena u ambale jesi ro olova, ra voya.
- 5 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: **A ndzi ri na jesi ro olova, ra voya. A ndzi ri rhandza hikuva a ri olova na ku kufumela.**
- 6 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito ya ntolovelu hi swiambalo na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: kufumela, olova, vangama, swa mavala, swa kahle, xikipa, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi xihi xiambalo lexi nga ku siya? Xana a wu tsakisa hi yini eka xona?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana va kanerisana hi vonelo ra vona.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi swiambalo swa vona.
- 7 Va fanele va ku: A ndzi ri na ... / A ndzi xi rhandza hikuva ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tlilasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo**.
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va nga swi tsala.
- 4 Pfunu vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Hlohlotela vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ntsalo wa hina wa hi Ravunharhu.

A ndzi ri na rhoko ra pinki.

A ndzi ri rhandza hikuvd a ri ri na swiluvd
ndswond a ri sasekile.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **ngthingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo lowuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: **/nc/**
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo **/nc/**?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **nceka, ncuva, ncila**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **ncila, ncinci, ncovo, ncuva, nceka, ncina**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

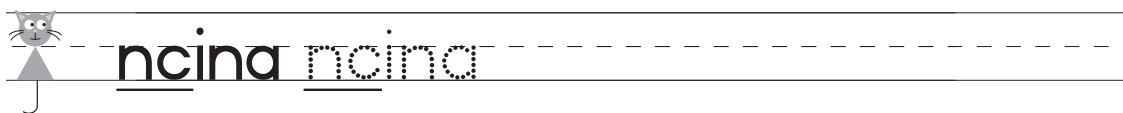
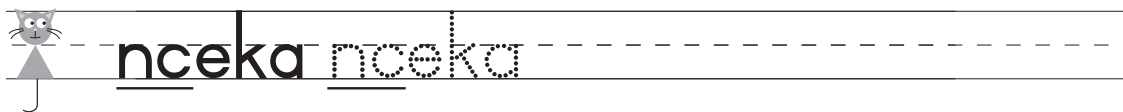
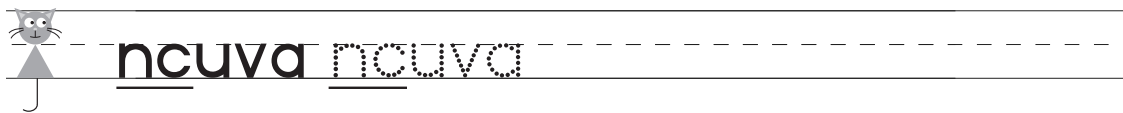
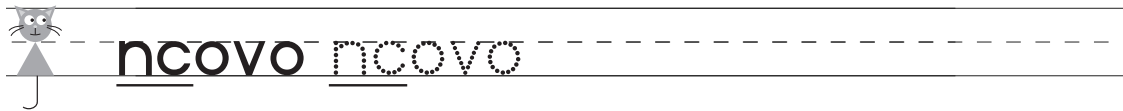
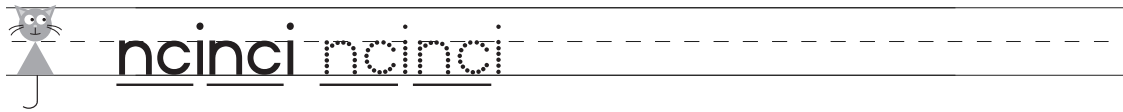
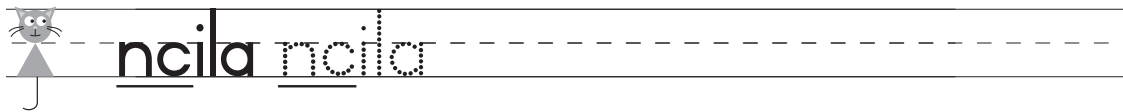
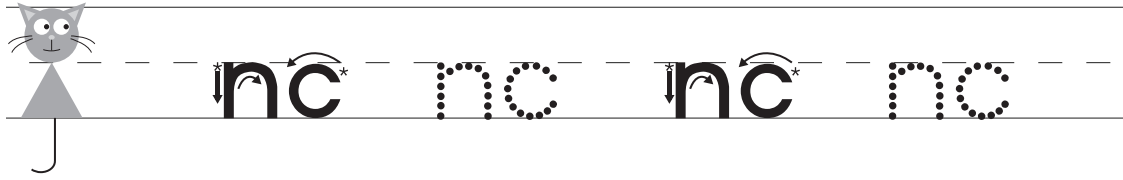
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere mantshwa /marito/ swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **nc**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

QHINGA RA Ntwisiso: ANAKANYA

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>I baji ra mina</p> <p>Matshepo u pfuke hi Mugqivela na mixo a rhurhumela. 'Heyi! I xixika sweswi!' a ehleketela. 'Swa antswa ndzi ta ambala baji ra mina leri ndzi ri rhandzaka!' Matshepo a n'wayitela loko a ehleketela hi baji ra yena ro saseka. A ri ri ra xitshopana na swiluva swa pinki na swo tshwuka miri wa rona hinkwawo. A ri ri na tikunupu letikulu ta xivunguvungu. A ri kufumela na ku va na voya endzeni ka rona.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a etele emubedweni, a n'wayitela loko a ehleketela hi baji ra yena ro saseka!</p>
<p>Matshepo u hume emubedweni. U ambale bokati ra yena. U ambale hembhe ya yena na jesi. U ambale masokisi na tintangu. U ambale xigqoko lexi nga na voya.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a languta swilo hinkwaswo leswi nga endzeni ka khabodo, a lavalava baji ra yena!</p>
<p>Kutani, u yile eka khabodo leyi manana wa yena a veka kona mabaji ya yena ya xixika. Baji ra yena leri a ri rhandzaka a ri nga ri kona!</p> <p>'Manana!' Matshepo a vitana. 'Ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	
<p>Matshepo u yile ehandle. Byanyi lebyo titimela byi n'wi titimete ehansi ka mikondzo. 'Manana!' ku vitana Matshepo. 'Ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a famba a rhendzeleka hala handle, a karhi a rhurhumela swinene, hikuva a nga na baji!</p>
<p>Matshepo u pfule rivanti ro nghena exitangeni. 'Manana!' ku hleva Matshepo 'ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	
<p>'Kumbexana Manana u na Manana Tsiki,' Matshepo a ehleketela. Kambe loko a nga si fika endlwini ya Manana Tsiki, u vone ndzisana ya yena Felleng a tsutsuma hala handle. Felleng a ambale baji ro saseka ra xitshopana, ra swiluva swa pinki na swo tshwuka, na tikunupu letikulu ta xivunguvungu. 'Heyi! I baji ra mina rero!' Matshepo a ehleketela.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a languteka a hlamarile, na ku hlundzuka loko a vona Felleng a ambale baji ra yena ro saseka!</p>
<p>Matshepo u twa xirhami swinene. A nga swi lavi ku lwa na ndzisana ya yena ehandle laha ku titimelaka. U tsutsumele ekaya. 'Felleng i khamba! Ndza tivutisa leswaku u ndzi yivele na yini swin'wana,' Matshepo a ehleketela, a hlundzukile.</p>	

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>U ye ekamareni kutani a pfula dirowara ya le henhla ya Felleng. Matshepo u kume rhoko ra yena ra khale ra mavala ya rihlaza na yo tshwuka. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I rhoko ra mina leriya!' U ri humesile eka dirowara a ri ambala. A ri twala ri n'wi manya swinene!</p> <p>Matshepo u pfule dirowara ya vumbirhi. U kume jesi ra yena ra pinki. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I jesi ra mina leriya!' U ri humesile eka dirowara a ri ambala. A ri komile swinene!</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a karhi a teka swiambalo swa yena eka dirowara. Onge ndza n'wi vona loko a ya a karhi a hlundzuka loko a ri karhi a kuma swiambalo swa yena.</p>
<p>U pfule dirowara ya vunharhu. U kume buruku ra yena ra wasi. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I buruku ra mina leriya!' U ri humesa eka dirowara a ri ambala. A twa ri n'wi manya! A nga koti ku ri konopela.</p>	
<p>Matshepo u ringetile ku pfula dirowara ya le hansi kambe u tsandzekile ku goveka hikokwalaho ka swiambalo leswi manyaka. Kutani hi nkarhi wolowo, manana wa yena u ngenile ekamareni. Manana wa yena u sungurile ku hleka. 'Matshepo, u endla yini eka swiambalo leswi hinkwaswo swa khale?' ku vutisa manana wa yena. 'Sweswo a swa ha ku ringani!'</p>	<p>Onge ndza swi vona swiambalo leswitsongo, swo manya swi languteka swi hlekisa eka Matshepo!</p>
<p>'Felleng u yive swiambalo swa mina hinkwaswo!' ku vula Matshepo, 'na baji ra mina leri ndzi ri rhandzaka!'</p> <p>'O, Matshepo' ku hlamula manana wa yena, 'Ndzi n'wi nyike swona! Wa kula!' Manana wa Matshepo u pfule khabodo a humesa pulasitiki lerikulu. U ri nyikete Matshepo.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a langute swiambalo leswi hinkwaswo kutani a lemuka leswaku Felleng a hi khamba – u na swiambalo swa khale swa Matshepo hikuva a swa ha n'wi ringani.</p>
<p>Matshepo u pfurile pulasitiki a humesa baji lerintshwa. A ri ri ra rihlaza na tinyeleti ta xitshopana na xivunguvungu. A ri ri na tikunupu letikulu to tshwuka. A ri kufumela ri tlhela ri va na voya endzeni. A ku ri baji ro saseka swinene leri Matshepo a nga si tshama a ri vona! A ri ambala. Ri n'wi ringana kahle.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a karhi a hlamala baji ra yena lerintshwa. Ri n'wi ringana kahle ehenhla ka swiambalo leswiya swo hlekisa leswitsongo ngopfu eka yena!</p>
<p>Hi mixo lowu landzelaka, 'Matshepo u ambarile leswaku a ta ya ekerekeni. U ambale baji ra yena lerintshwa a humela ehandle. Felleng u n'wi langutile. 'Ndza ri lava baji rero!'</p> <p>Ku vula Felleng, 'I baji ro saseka swinene leri ndzi nga tshama ndzi ri vona!'</p> <p>Matshepo u tlhandleke voko ra yena eka ndzisana ya yena. 'U nga vileli, Felleng. Siku rin'wana ri ta va baji ra wena!'</p>	

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Baji ra Matshepo ra khale a ri languteka njhani?	<ul style="list-style-type: none"> • A ri ri ra xitshopana na swiluva swa pinki na swo tshwuka eka rona. • A ri ri na tikunupu letikulu ta xivunguvungu.
Baji ra Matshepo lerintshwa a ri languteka njhani?	<ul style="list-style-type: none"> • A ri ri ra rihlaza na tinyeleti ta xitshopana na xivunguvungu. • A ri ri na tikunupu letikulu to tshwuka.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Matshepo a vitanile ndzisana ya yena 'khamba'?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva ndzisana ya yena a ambale baji ra yena ra khale. • Hikuva a nga swi lemukanga leswaku manana wa yena u nyikile Felleng baji ra yena. • Hikuva a ehleketa leswaku Felleng u yivile baji ra yena leri a ri rhandzaka. • Hikuva a nga swi lemukanga leswaku baji a ri nga ha n'wi ringani sweswi! • Hikuva a nga swi tivi leswaku manana wa yena u n'wi xavele baji lerintshwa.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 3.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawe leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincwa eka mintlawe yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

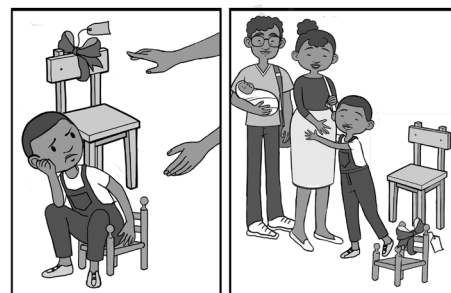
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - voya
 - ringana
 - sayizi
 - manya

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: /bv/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /bv/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **bvele, bvutama, bvebve**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **bvubvuka, bvutama, bvumba, bvinya, bvele, bvebve**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

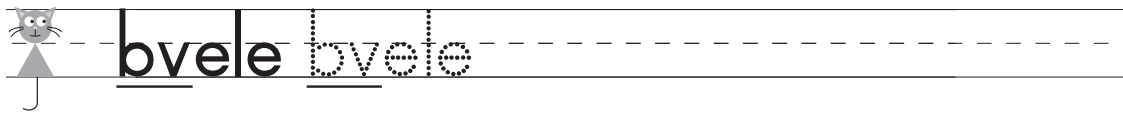
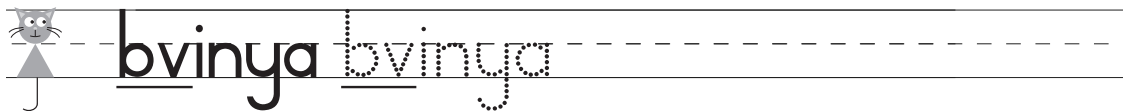
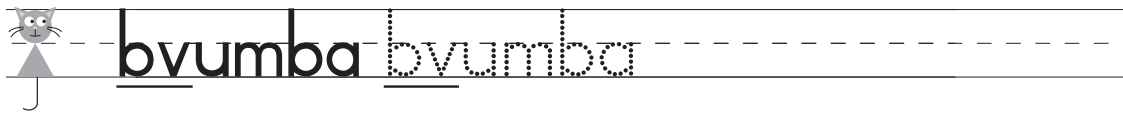
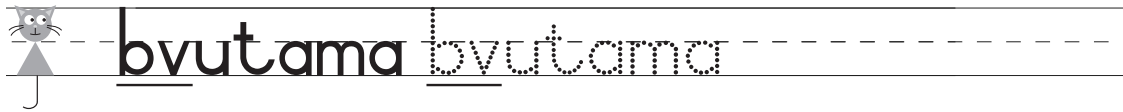
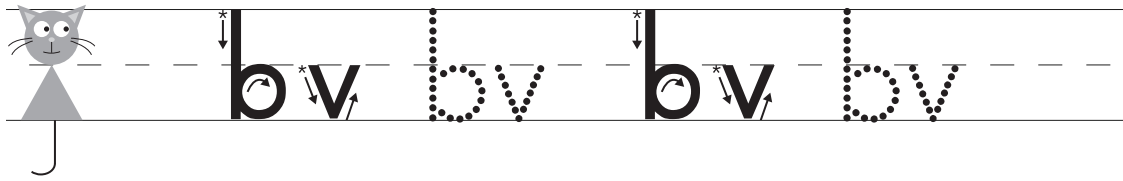

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere mantshwa/marito/swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)leterere lamakulu na lamatsongo: **bv**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)leterere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)leterere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga kula u siya hi xiambalo.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

A ndzi ri na ...

A ndzi xi rhandza hikuva ...

Loko xi nga ha ndzi ringani ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela xivulwa eka ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi leswi nga humelela loko xiambalo xi nga ha va ringani.
- 3 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 5 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Loko jesi ra mina ri nga ha ndzi ringani, manana u ri nyikile muzala wa mina. A ndzi twa ndzi hlundzukile hikuva a ri nga ha ndzi ringani.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa manana wa wena a karhi a nyika muzala wa wena jesi ra wena.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: **Loko ri nga ha ndzi ringani, a ndzi twa ndzi hlundzukile.**
- 8 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito hi ku siya hi swiambalo na vadyondzi.
- 2 Tsala marito lama exitsalelweni, ku fana na : tsongo, manya, ringana, nyikela, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana ku humelele yini loko u siya hi xiambalo xa wena?
- 4 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana va kanerisana hi vonelo ra vona.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela leswi nga humelela loko va siya hi swiambalo swa vona.
- 7 Va fanele va ku: Loko xi nga ha ndzi ringani ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka leswi!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini na ku hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfuna vadyondzi ku tsala va engetela lebulu.
- 5 Hlohlotela vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

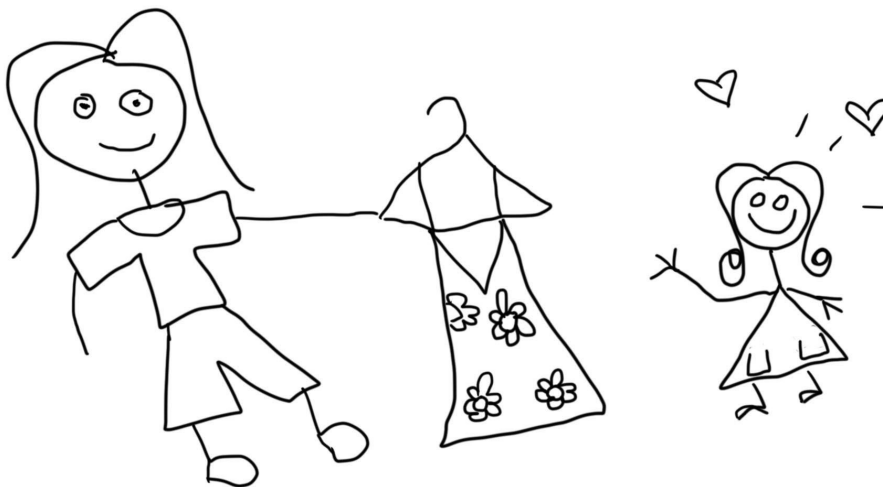
- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

*Hayeka leswi vadyondzi va swi tsaleke eka **levhele ya mahlo** ya vona etlilasini. Leswi swi pfuna vadyondzi ku va na mbhurisano mayelana na nkongomelo.*

A ndzi ri na rhoko ra pinki.

A ndzi ri rhandza hikuva d ri ri na swilava
ndswona d ri sasekile.

Loko rhoko ra mind ri ndzi sixile, ndzi ri
nyikile ndzisana xa mind. Na yenda d ri
rhandza!

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **ncila**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**nc**/-/i/-/l/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**nc**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /**i**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**l**/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **ncila**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /**nci**/-/la/ = **ncila**
- 10 Vuyelela ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **bvele**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **nceka**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**nc**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**e**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**k**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**nc**/-/e/-/k/-/a/
- 8 Tsala rito: **nceka**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**nce**/-/ka/ = **nceka**
- 10 Vuyelela ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **bvinya**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: ANAKANYA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>I baji ra mina</p> <p>Matshepo u pfuke hi Mugqivela na mixo a rhurhumela. 'Heyi! I xixika sweswi!' a ehleketela. 'Swa antswa ndzi ta ambala baji ra mina leri ndzi ri rhandzaka!' Matshepo a n'wayitela loko a ehleketela hi baji ra yena ro saseka. A ri ri ra xitshopana na swiluva swa pinki na swo tshwuka miri wa rona hinkwawo. A ri ri na tikunupu letikulu ta xivunguvungu. A ri kufumela na ku va na voya endzeni ka rona.</p>	
<p>Matshepo u hume emubedweni. U ambale bokati ra yena. U ambale hembhe ya yena na jesi. U ambale masokisi na tintangu. U ambale xigqoko lexi nga na voya.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona a titwa a vilela loko a karhi a languta endzeni ka khabodo kambe a nga ri kumi baji ra yena leri a ri rhandzaka!</p>
<p>Kutani, u yile eka khabodo leyi manana wa yena a veka kona mabaji ya yena ya xixika. Baji ra yena leri a ri rhandzaka a ri nga ri kona!</p> <p>'Manana!' Matshepo a vitana. 'Ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	
<p>Matshepo u yile ehandle. Byanyi lebyo titimela byi n'wi titimete ehansi ka mikondzo. 'Manana!' ku vitana Matshepo. 'Ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a ya a karhi a vilela loko a karhi a ehleketela hi baji ra yena leri nga lahleka!</p>
<p>Matshepo u pfule rivanti ro nghena exitangeni. 'Manana!' ku hleva Matshepo 'ri kwihi baji ra mina?' Kambe a ku nga ri na nhlamulo.</p>	
<p>'Kumbexana Manana u na Manana Tsiki,' Matshepo a ehleketela. Kambe loko a nga si fika endlwini ya Manana Tsiki, u vone ndzisana ya yena Felleng a tsutsuma hala handle. Felleng a ambale baji ro saseka ra xitshopana, ra swiluva swa pinki na swo tshwuka, na tikunupu letikulu ta xivunguvungu. 'Heyi! I baji ra mina rero!' Matshepo a ehleketela.</p>	<p>Matshepo u fanele a hlundzukile ku vitana ndzisana ya yena khamba! Ndzi ehleketela leswaku Matshepo u fanele a ri na xifaniso xa miehleketo a karhi a hluvula ndzisana ya yena baji, kambe a teka xiboho xo va a nga swi endli.</p>
<p>Matshepo u twa xirhami swinene. A nga swi lavi ku lwa na ndzisana ya yena ehandle laha ku titimelaka. U tsutsumele ekaya. 'Felleng i khamba! Ndza tivutisa leswaku u ndzi yivele na yini swin'wana,' Matshepo a ehleketela, a hlundzukile.</p>	

Kitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>U ye ekamareni kutani a pfula dirowara ya le henhla ya Felleng. Matshepo u kume rhoko ra yena ra khale ra mavala ya rihlaza na yo tshwuka. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I rhoko ra mina leriya!' U ri humesile eka dirowara a ri ambala. A ri twala ri n'wi manya swinene!</p> <p>Matshepo u pfule dirowara ya vumbirhi. U kume jesi ra yena ra pinki. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I jesi ra mina leriya!' U ri humesile eka dirowara a ri ambala. A ri komile swinene!</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a ambala swiambalo swa yena. Ndza tshemba swa n'wi tikela ku ambala swiambalo leswi, hikuva swa n'wi manya swi tlhela swi va leswitsongo!</p>
<p>U pfule dirowara ya vunharhu. U kume buruku ra yena ra wasi. 'Heyi!' ku ehleketa Matshepo, 'I buruku ra mina leriya!' U ri humesa eka dirowara a ri ambala. A twa ri n'wi manya! A nga koti ku ri konopela.</p>	
<p>Matshepo u ringetile ku pfula dirowara ya le hansi kambe u tsandzekile ku goveka hikokwalaho ka swiambalo leswi manyaka. Kutani hi nkarhi wolowo, manana wa yena u nghanile ekamareni. Manana wa yena u sungurile ku hleka. 'Matshepo, u endla yini eka swiambalo leswi hinkwaswo swa khale?' ku vutisa manana wa yena. 'Sweswo a swa ha ku ringani!'</p>	<p>Onge ndza swi vona manana wa Matshepo a hlekela ehenhla loko a vona Matshepo a ambale swiambalo leswitsongo! U hleka hikuva Matshepo a nga koti na ku famba!</p>
<p>'Felleng u yive swiambalo swa mina hinkwaswo!' ku vula Matshepo, 'na baji ra mina leri ndzi ri rhandzaka!'</p> <p>'O, Matshepo' ku hlamula manana wa yena, 'Ndzi n'wi nyike swona! Wa kula! Manana wa Matshepo u pfule khabodo a humesa pulasitiki lerikulu. U ri nyikete Matshepo.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a nyumile loko a lemuka xihoxo lexi a nga xi endla.</p>
<p>Matshepo u pfurile pulasitiki a humesa baji lerintshwa. A ri ri ra rihlaza na tinyeleti ta xitshopana na xivunguvungu. A ri ri na tikunupu letikulu to tshwuka. A ri kufumela ri tlhela ri va na voya endzeni. A ku ri baji ro saseka swinene leri Matshepo a nga si tshama a ri vona! A ri ambala. Ri n'wi ringana kahle.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Matshepo a tihleka loko a ringeta ku hluvula swiambalo leswi n'wi siyeke!</p>
<p>Hi mixo lowu landzelaka, 'Matshepo u ambarile leswaku a ta ya ekerekeni. U ambale baji ra yena lerintshwa a humela ehandle. Felleng u n'wi langutile. 'Ndza ri lava baji rero!'</p> <p>Ku vula Felleng, 'I baji ro saseka swinene leri ndzi nga tshama ndzi ri vona!'</p> <p>Matshepo u tchandleke voko ra yena eka ndzisana ya yena. 'U nga vileli, Felleng. Siku rin'wana ri ta va baji ra wena!'</p>	<p>Matshepo u lemuke leswaku siku rin'wana swiambalo swa yena hinkwaswo swi ta va leswitsongo naswona swi ta va swa Felleng. Ndzi ehleketa leswaku u ta va na xifaniso xa miehleketo xa yena a va lonkulu, a siya baji ra yena lerintshwa! Ku nga va xona xivangelo xa leswaku a byela Felleng leswaku siku rin'wana baji leri ri ta va ra yena!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Matshepo u kume yini eka dirowara ya Felleng?	U kume rhoko ra yena ra mavala ya rihlaza na yo tshwuka, na jesi ra yena ra pinki na buruku ra yena ra wasi.
Ku humelele yini loko manana wa Matshepo a n'wi vona a ambale swiambalo swa yena hinkwaswo swa khale?	U sungule ku hleka.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Matshepo a byele ndzisana ya yena leswaku siku rin'wana baji lerintshwa ri ta va ra yena?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u lemuka leswaku Felleng u na swiambalo swa yena hinkwaswo leswitsongo. • Hikuva u lemuka leswaku manana wa yena u nyika Felleng swiambalo swa yena swa khale. • Hikuva u lemuka leswaku wa kula, swiambalo swa yena hinkwaswo swi ta va leswitsongo siku rin'wana! • Hikuva wa swi tiva leswaku siku rin'wana na baji ra yena lerintshwa ri ta va leritsongo. • Hikuva wa swi tiva leswaku u ta kula a siya baji lerintshwa, tanihi leswi a kuleke a siya lera khale.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

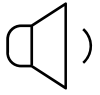
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - kula
 - teka
 - pfilunganile

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghmani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghmani!	<i>Yana ehansi</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Hi nga **kumbetela** leswaku Matshepo u kurile hikuva...
Xitori lexi xi yelana na nkongomelo wa hina 'Ha kula na ku cinca' hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

nc	bv	l
a	i	v
o	u	n
k	t	m
e	b	y

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: **/nc/** na **/bv/**
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: **/nc/-/u/-/v/-/a/ = ncuva**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa **/nc/** kumbe **/bv/**
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: **/k/-/o/-/m/-/a/ = koma**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **nc, bv**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **ncila, ncinci, ncovo, ncuva, nceka, ncina, bvubvuka, bvutama, bvumba, bvinya, bvele, bvebve, koma, bana, yena, mbita, nyiko, ntiko**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: ANAKANYA

MPFAPFARHUTA TSALWA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emadesikini ya vona, va ri na tibuku ta switoloveto kumbe phepha ro kala ri nga tsaleriwanga, tipenisele na tikhirayoni.
- 2 **Kombisa** leswi u **ehleketisaka xiswona na ku mpfapfarhuta** vuxokoxoko lebyi u byi tsundzukaka ku suka eka tsalwa, ku fana na: Ndzi tsundzuka leswaku Matshepo a hlundzukile swinene. U vitanile na makwavo khamba hi leswi a ambale baji ra yena ra khale!
- 3 Dirowa xifaniso xa wena exitsalelweni xa Matshepo a lava baji ra yena, a languteka a hlundzukile.
- 4 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku va ta anakanya hi swin'wana leswi humaka eka tsalwa.
- 5 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona va wisa. Tlhela u hlaya xitshuriwa nakambe.
- 6 Kombela vadyondzi ku pfula mahlo ya vona, kutani va dirowa xin'we lexi va nga xi anakanya ku suka eka tsalwa.
- 7 Xo hetelela, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula**, na ku avelana leswi va swi diroweke na munghana.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthla ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antswi ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

4

NKONGOMELO:

Ha kula na

ku cinca

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomo leri u nga ta ri lava.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: xifaniso xa wena wa ha ri ntsongo swinene, kumbe kombela vadyondzi ku ta na swifaniso swa vona va ha ri vana.
- 5 Endla mindzavisiso/ rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: lavisisa leswaku hi kula na ku cinca njhani hi ku famba ka nkarhi.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ta wena ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko ya Ndlandlamuxo

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 68, A hi hlayeni na Papila ra 69, A hi endleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 70 – 71, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 72 – 73, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa swin'wana leswi swi nga cinca hi wena.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

MPFUXETO WA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi xifaniso Wayde a karhi a pfuna manana wa yena eka xitori xa Buku Leyikulu: Wayde u endla khari
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi ya emahlweni na nkongomelo wa hina: Ha kula na ku cinca
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi xi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana ku fikela sweswi hi dyondze yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana Matshepo u kule kumbe u cince njhani?
 - b Xana hi swihi swilo leswi swi nga cinca hi wena?
 - c Xana hi swihi swilo leswi swi nga cinca hi xikolo kumbe hi muganga wa ka n'wina ?
 - d Xana u titwa njhani loko swin'wana swi cinca?

VHIKI 4

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - khari
 - swilaveko
 - xipayisisi

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>

Ntivotnsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka leswaku vadyondzi va tsala:
 - a **ncila**
 - b **ncinci**
 - c **ncovo**
 - d **ncuva**
 - e **nceka**
 - f **bvele**
 - g **bvinya**
 - h **bvebve**
 - i **bvutama**
 - j **bvumba**
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengelela tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Wayde u endla khari
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, vutisa vadyondzi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u cinceke miehleketo hi swin'wana.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na lebulu. Lexi xi ta va xiphemu xa buku ya tlilasi eka khona ro hlayela.

RIMBA RA MATSALELO:

A ndzi tshama ndzi ehleketa leswaku ...

Kambe ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi ncarhi lowu va nga cinca leswi a va ehleketa swona hi swin'wana (miehleketeto ya vona!)
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 3 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi xidirowiwa xa wena, ku fana na: A ndzi tshama ndzi nyenya ku tsutsuma. Kambe ndzi yile ku ya tsutsuma na sesi wa mina naswona hi ntiyiso ndzi swi tsakerile. Ndzi cincile mavonelo ya mina hi ku tsutsuma.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena u tsutsuma.
- 5 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana**, ku fana na: A ndzi tshama ndzi ehleketa leswaku a ndzi swi tsakeli ku tsutsuma. Kambe ndzi swi ringetile naswona ndzi cincile miehleketo ya mina.
- 6 Tima/ sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi mavonelo yo hambana hambana na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: xipinichi, ku tlanga bolo ya milenge, ku sweka, ku bulacha meno ya mina, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi xihi xilo lexi u nga cinca miehleketo hi xona?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2-3 va ku byela hi lexi va nga cinca miehleketo hi xona.
- 7 Va fanele va ku: A ndzi tshama ndzi ehleketa leswaku .../ Kambe ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tllasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo**.
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi ku tsala ka vona.
- 4 Pfuna vadyondzi ku engetela xivulwa.
- 5 Hlohlotela vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana hi leswi va swi diroweke.
- 3 **Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ntsalo wa hina hi Ravunharhu.**

A ndzi ehleketa leswaku ku hlaya swa lolohisa.
Kambe mudyondzisi wa mind u hi hlayerile buku
yo tsakisa etlildsini.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **ngthingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo lowuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: **/mp/**
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo **/mp/**?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **mpama, mpandla**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **mpama, mpahla, mpandla, mpetso**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

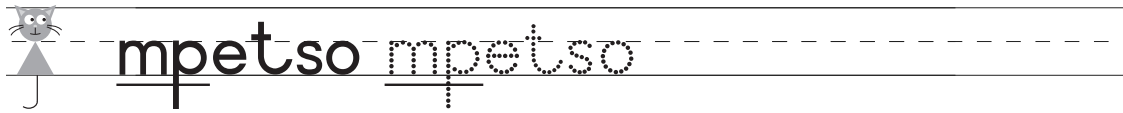
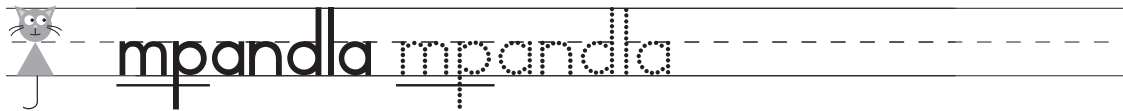
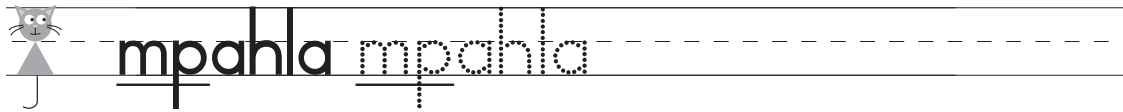
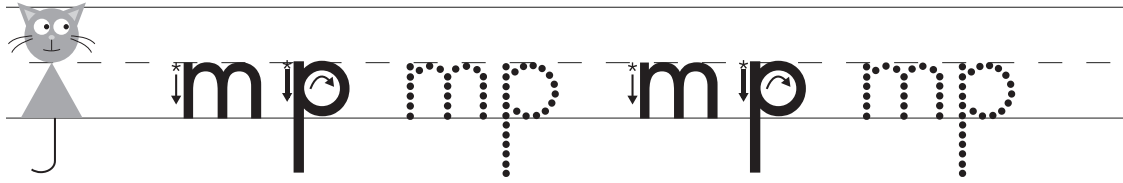

Ntivontsalu: 15 wa timinete

Tsala (ma)letere mantshwa /marito/ swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **mp**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA ; ENDLA KU YELANISA

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Wayde u endla khari</p> <p>Wayde a nga rhandzi ku dya matamatisi. 'A ndzi nge pfuki ndzi dye matamatisi!' a vula loko manana wa yena a teka thini ra matamatisi eka shelufu a ri veka eka ximovhana xo chela swakudya evhengeleni.</p>	<p>Ndza tivutisa loko matamatisi ma ri ya nkoka eka xitori lexi?</p>
<p>'U nga swi lava ku ndzi pfuna ku endla khari?' ku vutisa manana wa Wayde a ri karhi a chikisa swakudya. 'Ina! Ndza yi rhandza khari!' ku hlamula Wayde. A ku ri ro sungula a pfuna manana wa yena ku endla khari.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku i swilaveko swa njhani leswi tirhisiwaka ku sweka khari? Wayde u ta tiva swilaveko hinkwaswo loko a ri karhi a pfuna manana wa yena!</p>
<p>'Xo sungula, hi fanele ku katinga tinyungu to oma hinkwato epanini,' ku hlamusela manana wa Wayde. 'Swipayisisi hi swona swi endlaka khari ya hina yi twala yi nandziha! Hlayela ntlhanu wa ticardamon pods,' a lerisa Wayde. Wayde u teke ntlhanu wa ticardamon pods eka xo chela a ti veka eka khawuntara. Manana wa yena u tisirile a ti veka eka poto ro hisa, xikan'we na coriander na tinyungu ta cumin. Nuhelo wo nandziha wu tate xitanga.</p>	<p>Wayde u languteka a tsakile! Ndzi endla ku yelanisa! Loko ndza ha ri ntsongo, a ndzi rhandza ku pfuna tatana ku sweka.</p>
<p>Manana wa Wayde u chele tinyungu to katingiwa etshurini a byela Wayde ku tirhisa musu ku kandza swipayisisi swi va mapa.</p>	
<p>Lexi landzelaka, manana wa Wayde u chele mafurha eka pani yo katinga. Loko mafurha ma sungula ku vila, u chele swiphemu swa huku eka mafurha.</p> <p>'U nga ndzi halela jinja?' a vutisa, a nyiketa Wayde xihiso na xiphemu xa jinja. Wayde u hale jinja loko manana wa yena a karhi a tsemelela galiki na tinyala.</p> <p>Ku nga ri khale, huku se a yi vupfile. Xikhumba xa kona a xi languteka xi omile swintsongo xi tlhela xi va xa buraweni. Khwiri ra Wayde a ri sungula ku rila. Manana wa Wayde u veke swiphemu swa nyama eka puleti. 'Hi ta yi tlherisela eka khari emakumu,' a hlamusela.</p>	<p>Khwiri ra mina ra rila loko ndzi twa ndlala na ku twa nuhelo wa swakudya swo nandziha – ku fana na Wayde!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Lexi landzelaka, manana wa Wayde u chela tinyala na galiki epanini yo hisa. U pfumelela Wayde ku tirhisa xipunu lexikulu ku hakasela tinyala na galiki xikan'we. Endzhaku ka timinetyana, u chele swipayisisi, jinja na swimatana. Xitanga a xi ya xi nuhela ku tlula na le ku sunguleni. Nomu wa Wayde wu sungule ku phoma marha.</p>	<p>Ndzi nga yelanisa na leswi! Nomu wa mina wu phoma marha loko ndzi twa ndlala na loko ndzi tiva leswaku ndzi ta dya ku nga ri khale – ku fana na Wayde!</p>
<p>Manana wa Wayde u suse pani exitofini kutani a susa swipayisisi leswi nga hlanganisiwa a swi chela eka blendara. Kutani a byela Wayde ku kandziya kunupu eka blendara ku fikela loko swi hlanganile swi tiyanyana.</p> <p>Manana wa Wayde u chele huku nakambe epanini. Kutani a chela swipayisisi leswi nga hlanganisiwa ku suka eka blendara. 'Ndzi twa ndlala!' ku vula Wayde, a nantswela milomu ya yena. 'Ndzi yimele ku dya khari ya hina yo nandziha!'</p>	
<p>Lexi landzelaka manana wa Wayde u pfule thini ra matamatisi.</p> <p>'I swa yini sweswo?' ku vutisa Wayde. 'Ndzi venga matamatisi! A hi nge cheli matamatisi eka khari!' ku vula Wayde.</p> <p>Manana wa Wayde u sungule ku hleka. 'Wayde, a wu tshamela ku rhandza khari – naswona khari yi tshama yi ri na matamatisi,' a vula. Wayde u langute hi ku hlamala loko manana wa yena a karhi a chela matamatisi epanini.</p>	<p>Ndza tsundzuka xitori xi sungule hi matamatisi! Ndzi tivutisile loko matamatisi ma ta va ya nkoka exitorini, kutani sweswi ndza swi vona leswaku i ya nkoka!</p>
<p>Emakumu, manana wa Wayde u pfule thini ra meleka wa khokhonati. 'U lava ku chela na leswi?' a vutisa. Wayde u chele meleka wa khokhonati hi vukheta. U langute mati lama ya meleka ma pfala matamatisi.</p> <p>'Ndza swi vona leswaku hikokwalaho ka yini ndzi nga swi tivi – a ma languteki ma ri matamatisi loko ma ri eka khari!' a ehleketa.</p> <p>Manana wa Wayde u pfale pani hi xipfalu kutani a hunguta ndzilo. 'Swi fanele swi vila kantsongonyana. Ndzi ta ku vita loko swi vupfile,' a vula.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Wayde a ta dya khari sweswi a swi tivaka leswaku yi na matamatisi?</p>
<p>Loko Wayde a endla ntirhokaya wa yena, khwiri ra yena a ri rila na nomu wa yena a wu phoma marha. 'Kambe khari yi na matamatisi eka yona! Ndzi ta swi dyisa ku yini? Ndzi venga matamatisi!' ku ehleketa Wayde, a lwa na miehleketo.</p>	<p>Wayde a ri na ntlimbo hikuva u venga matamatisi kambe u rhandza khari. Ndza tivutisa leswaku u ta endla yini?</p>

<p>Kitshuriwa</p>	<p>Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)</p>
<p>'Wayde, tana u ta twa nantswo wa khari!' manana wa yena a n'wi vitana, a khomile nkambana. Wayde u ringete a nga swi tsakeli kahle. Kambe ku te loko khari yi fika eka ririmi ra yena, mahlo ya yena ma pfulekile. A swi nandziha ngopfu. 'Kumbexana a ndzi wa vengi matamatisi,' ku vula Wayde, loko a karhi a nusa swakudya nakambe.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Wayde a ta cinca miehleketo ya yena hi ku dya matamatisi sweswi a swi tivaka leswaku ma le ka swilaveko swa khari – swakudya leswi a swi rhandzaka!</p>
<p>Swivutiso swo landzelerisa</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p>
<p>I swakudya swihi leswi Wayde a ku wa swi venga eku sunguleni ka xitori?</p>	<p>Wayde u te u venga matamatisi.</p>
<p>I swilaveko swihi leswi Wayde a nga swi chela epanini endzhaku ka matamatisi?</p>	<p>U chele meleka wa khokhonati epanini.</p>
<p>Xivutiso xa hikokwalaho ka yini</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p>
<p>Wayde u cince njhani eka xitori?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • A ehleketa leswaku u venga matamatisi kambe emakumu u lemuke leswaku a ma bihanga ngopfu. • U vule leswaku a nge dyi matamatisi, kambe u teke xiboho xo ma dya. • A nga ta dya khari, kambe u teke xiboho xo yi dya. • U cince miehleketo ya yena hi matamatisi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

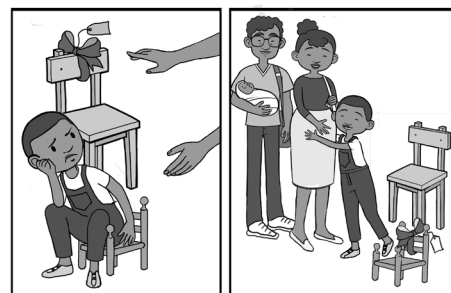
- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - rila
 - chela
 - hala
 - tsemelela

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>

VHIKI 4

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hundza, va tiendlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele ku tirha tanihi ntlawa ku teka xiboho hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele xi va na vutumbuluxi, nakambe xi fanele xi fambelana na swifaniso!
- 6 Kombela tilasi ku yingisela.
- 7 Kombela 1–2 wa mintlawa yo hambana ku avelana switori swa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: **/nk/**
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo **/nk/?**
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **nkava, nkani, nkombe**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **nkarihi, nkahelo, nkombe, nkani, nkava, nkele**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

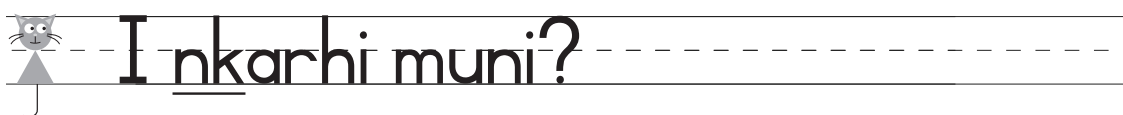
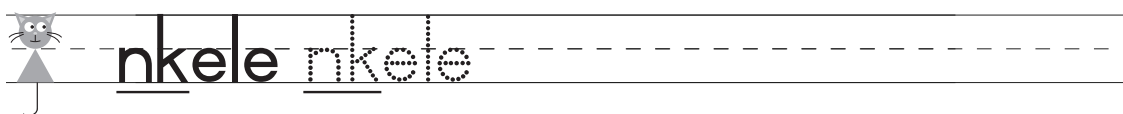
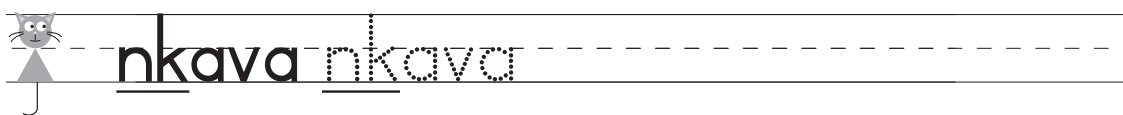
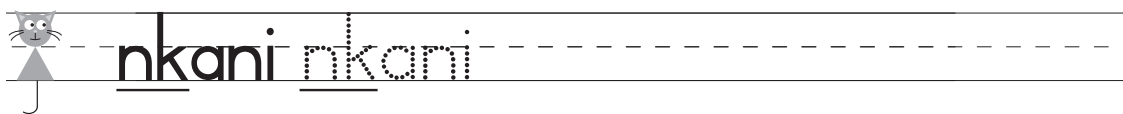
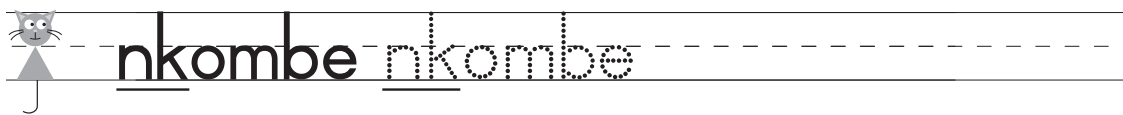
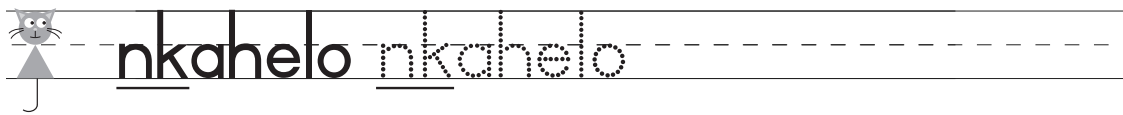
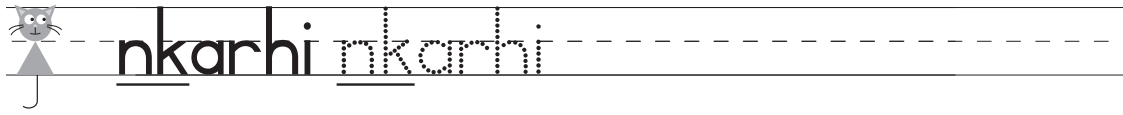
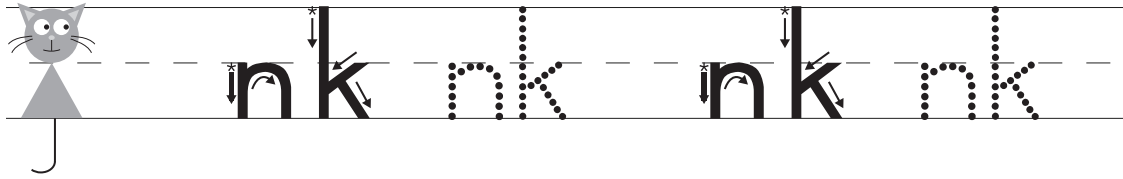

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere mantshwa/marito/swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)leterere lamakulu na lamatsongo: **nk**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)leterere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)leterere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Nkunguhato na Mpfapfarhuto

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u cinceke miehleketo hi swin'wana.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u engetela na lebulu. Lexi xi ta va xiphemu xa buku ya tllasi eka khona ro hlayela.

RIMBA RA MATSALELO:

A ndzi tshama ndzi ehleketa leswaku ...

Kambe ...

Swi na nkoka ku cinca miehleketo ya hina leswaku ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela swivulwa eka ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi leswaku hikokwalaho ka yini swi ri na nkoka ku cinca miehleketo na mavonelo ya hina.
- 3 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 5 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi ehleketa leswaku swi na nkoka ku kota ku cinca miehleketo ya hina hikuva tanihi vanhu, hi cinca ko tala hi ku famba ka nkarhi. Loko hi nga swi koti ku cinca miehleketo ya hina, swi nga endleka hi nga swi kumi swilo swintshwa leswi hi swi rhandzaka!
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso, ku fana: nwayitelo exikandzeni xa wena u karhi tsutsuma.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: Swi na nkoka ku cinca miehleketo ya hina leswaku hi ta kota ku dyondza ku rhandza swilo swintshwa.
- 8 Tima xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Vutisa vadyondzi: Hikokwalaho ka yini u ehleketa leswaku swi na nkoka ku kota ku cinca miehleketo ya wena?
- 2 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 3 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku avelana mavonelo na munghana.**
- 4 Vitana vadyondzi va 2–3 va ku byela leswaku hikokwalaho ka yini va ehleketa leswaku swi na nkoka.

- 5 Va fanele va ku: Ndzi ehleketa leswaku swi na nkoka ku cinca miehleketo ya hina leswaku...
- 6 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ntsalo wa vona wa hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka leswi!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini na ku hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfuna vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Kkutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

Hlanganisa mintirho ya vadyondzi hinkwavo ya vhiki leri wu endla buku. Yi Veki eka khona ro hlayela leswaku vadyondzi va ta hlaya hi nkarhi wo hlaya va ri voxo.

A ndzi ehleketa leswaku ku hlaya swa lolohisa.
Kambe mudyondzisi wa mind u hi hlayerile
buku yo tsakisa etlidsini.

Swi na nkoka ku cinca miehleketo ya hind hi
maonelo leswaku hi ta kota ku dyondza
swilo leswintshwa.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku twananisa mimpfumawulo

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **mpama**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**mp**/-/**a**/-/**m**/-/**a**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**mp**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /**a**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**m**/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **mpama**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /**mpa**/-/**ma**/ = **mpama**
- 10 Vuyelela ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **nkani**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **mpahla**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**mp**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**a**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**hl**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**mp**/-/**a**/-/**hl**/-/**a**/
- 8 Tsala rito: **mpahla**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**mpa**/-/**hla**/ = **mpahla**
- 10 Vuyelela ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **nkele**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA; ENDLA KU YELANISA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Wayde u endla khari</p> <p>Wayde a nga rhandzi ku dya matamatisi. 'A ndzi nge pfuki ndzi dye matamatisi!' a vula loko manana wa yena a teka thini ra matamatisi eka shelufu a ri veka eka ximovhana xo chela swakudya evhengeleni.</p>	<p>Ndzi tsundzuka leswaku matamatisi i xiphemu xa nkoka eka xitori lexi! Xitori xi vulavula hi ku cinca miehleketo ya Wayde hi matamatisi.</p>
<p>'U nga swi lava ku ndzi pfuna ku endla khari?' ku vutisa manana wa Wayde a ri karhi a chikisa swakudya. 'Ina! Ndza yi rhandza khari!' ku hlamula Wayde. A ku ri ro sungula a pfuna manana wa yena ku endla khari.</p>	<p>Ndza tivutisa loko manana wa Wayde a n'wi komberile ku n'wi pfuna leswaku a ta vona swilaveko swo endla khari? U ta swi vona leswaku matamatisi na wona i swilaveko swa khari leyi a yi rhandzaka!</p>
<p>'Xo sungula, hi fanele ku katinga tinyungu to oma hinkwato epanini,' ku hlamusela manana wa Wayde. 'Swipayisisi hi swona swi endlaka khari ya hina yi twala yi nandziha! Hlayela ntlhanu wa ticardamon pods,' a lerisa Wayde. Wayde u teke ntlhanu wa ticardamon pods eka xo chela a ti veka eka khawuntara. Manana wa yena u tisirile a ti veka eka poto ro hisa, xikan'we na coriander na tinyungu ta cumin. Nuhelo wo nandziha wu tate xitanga.</p>	
<p>Manana wa Wayde u chele tinyungu to katingiwa etshurini a byela Wayde ku tirhisa musi ku kandza swipayisisi swi va mapa.</p>	
<p>Lexi landzelaka, manana wa Wayde u chele mafurha eka pani yo katinga. Loko mafurha ma sungula ku vila, u chele swiphemu swa huku eka mafurha.</p> <p>'U nga ndzi halela jinja?' a vutisa, a nyiketa Wayde xihiso na xiphemu xa jinja. Wayde u hale jinja loko manana wa yena a karhi a tsemelela galiki na tinyala.</p> <p>Ku nga ri khale, huku se a yi vupfile. Xikhumba xa kona a xi languteka xi omile swintsongo xi tlhela xi va xa buraweni. Khwiri ra Wayde a ri sungula ku rila. Manana wa Wayde u veke swiphemu swa nyama eka puleti. 'Hi ta yi ttherisela eka khari emakumu,' a hlamusela.</p>	<p>Ndza tsundzuka leswaku Wayde wa pfuna eka swilaveko hinkwaswo swo endla khari, na swona u langutele ku swi dya! A nga si swi tiva leswaku emakumu ku ta nghenisiwa na matamatisi!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Lexi landzelaka, manana wa Wayde u chela tinyala na galiki epanini yo hisa. U pfumelela Wayde ku tirhisa xipunu lexikulu ku hakasela tinyala na galiki xikan'we. Endzhaku ka timinetyana, u chele swipayisisi, jinja na swimatana. Xitanga a xi ya xi nuhela ku tlula na le ku sunguleni. Nomu wa Wayde wu sungule ku phoma marha.</p>	
<p>Manana wa Wayde u suse pani exitofini kutani a susa swipayisisi leswi nga hlanganisiwa a swi chela eka blendara. Kutani a byela Wayde ku kandziya kunupu eka blendara ku fikela loko swi hlanganile swi tiyanyana.</p> <p>Manana wa Wayde u chele huku nakambe epanini. Kutani a chela swipayisisi leswi nga hlanganisiwa ku suka eka blendara. 'Ndzi twa ndlala!' ku vula Wayde, a nantswela milomu ya yena. 'Ndzi yimele ku dya khari ya hina yo nandziha!'</p>	<p>Ndza tivutisa loko matamatisi ma tshama ku ri xilaveko xo hetelela ku cheriwa ka khari, kumbe loko manana wa Wayde a lo yima ku chela matamatisi ku fika emakumu?</p>
<p>Lexi landzelaka manana wa Wayde u pfule thini ra matamatisi.</p> <p>'I swa yini sweswo?' ku vutisa Wayde. 'Ndzi venga matamatisi! A hi nge cheli matamatisi eka khari!' ku vula Wayde.</p> <p>Manana wa Wayde u sungule ku hleka. 'Wayde, a wu tshamela ku rhandza khari – naswona khari yi tshama yi ri na matamatisi,' a vula. Wayde u langute hi ku hlamala loko manana wa yena a karhi a chela matamatisi epanini.</p>	<p>Ndza tivutisa hikokwalaho ka yini manana wa Wayde a hleka eka nhlamulo leyi Wayde a nga va na yona hi matamatisi? Kumbexana hikuva a swi tiva leswaku ku tshama ku ri na matamatisi eka khari, kambe Wayde hi kona a swi kumaka sweswi!</p>
<p>Emakumu, manana wa Wayde u pfule thini ra meleka wa khokhonati. 'U lava ku chela na leswi?' a vutisa. Wayde u chele meleka wa khokhonati hi vukheta. U langute mati lama ya meleka ma pfala matamatisi.</p> <p>'Ndza swi vona leswaku hikokwalaho ka yini ndzi nga swi tivi – a ma languteki ma ri matamatisi loko ma ri eka khari!' a ehleketa.</p> <p>Manana wa Wayde u pfale pani hi xipfalu kutani a hunguta ndzilo. 'Swi fanele swi vila kantsongonyana. Ndzi ta ku vita loko swi vupfile,' a vula.</p>	<p>Oho! Wayde u lemuke leswaku meleka wa khokhonati wu tumbeta matamatisi – hikuva swi hundzuka swi va muhlovo wo hambana! Ndza tivutisa loko ku ri na matamatisi eka swakudya swin'wana leswi Wayde a swi rhandzaka?</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Loko Wayde a endla ntirhokaya wa yena, khwiri ra yena a ri rila na nomu wa yena a wu phoma marha. 'Kambe khari yi na matamatisi eka yona! Ndzi ta swi dyisa ku yini? Ndzi venga matamatisi!' ku ehleketela Wayde, a lwa na miehleketo.</p>	<p>Ndza yelanisa na leswi! Loko ndza ha rintsongo, a ndzi ehleketela leswaku ndzi venga tinyala. Kutani, ndzi kume leswaku manana u chele tinyala to katingiwa eka xiculu xa mina lexi ndzi xi rhandzaka. A ndzi ri na ntlimbo hi ku dya kumbe ndzi nga dya xiculu – hikuva a ndzi ti byela leswaku ndzi venga tinyala!</p>
<p>'Wayde, tana u ta twa nantswo wa khari!' manana wa yena a n'wi vitana, a khomile nkambana. Wayde u ringete a nga swi tsakeli kahle. Kambe ku te loko khari yi fika eka ririmi ra yena, mahlo ya yena ma pfulekile. A swi nandziha ngopfu. 'Kumbexana a ndzi wa vengi matamatisi,' ku vula Wayde, loko a karhi a nusa swakudya nakambe.</p>	<p>Ndza yelanisa na leswi! Ndzi teke xiboho xa ku dya xiculu hikuva a xi nandziha. Ndzi lemuke leswaku vonelo ra mina hi tinyala ri cincile. Ndzi lemuke leswaku swi kahle ku cinca miehleketo hi tinyala.</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Xana Wayde u cinca miehleketo ya yena hi yini?</p>	<p>U cinca miehleketo ya yena hi ku dya matamatisi.</p>
<p>U nga endla ku yelanisa? Hi wihi nkarhi lowu u nga cinca miehleketo ya wena hi swin'wana – ku fana na Wayde?</p>	<p><i>Ndzi cinca miehleketo ku fana na Wayde loko ndzi...</i></p>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>U ehleketela leswaku hikokwalaho ka yini manana wa Wayde a n'wi kombele ku n'wi pfuna ku sweka khari?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kumbe a lava ku pfuniwa ku sweka. • Kumbe a lava Wayde a tiva swilaveko swa le ka khari. • Kumbe hikuva Wayde u rhandza ku dya khari, kutani a lava a tiva leswi khari yi endlisiwaka swona. • Kumbe a ehleketela leswaku Wayde u ta cinca miehleketo ya yena hi matamatisi loko a tiva leswaku ma le ka khari leyi a yi rhandzaka. • Kumbe a ehleketela leswaku swi ta tsakisa loko Wayde a lemuka leswaku matamatisi i xilaveko eka swakudya leswi a swi rhandzaka – hambi leswi a swi vengaka ku ma dya!

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - virisa
 - cinca miehleketo
 - vonelo

Xisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Hi lehile!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile!	<i>Yana ehansi</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi lehile! Ha kula!	<i>Tlulela ehenhla</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>
Hi komile! Hi vamanghimani!	<i>Yana ehansi</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Ndzi nga yelanisa na Wayde loko...
Xitori lexi xi yelana na nkongomelo wa hina 'Ha kula na ku cinca' hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlawa** ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambana hambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

mp	nk	m
a	l	h
d	n	s
o	t	i
r	e	b

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: **/mp/** na **/nk/**
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: **/nk/-/e/-/l/-/e/ = nkele**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa **/mp/** kumbe **/nk/**
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: **/d/-/e/-/l/-/a/ = dela**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **mp, nk**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **mpama, mpahla, mpandla, mpetso, nkarhi, nkahelo, nkombe, nkani, nkele, dela, rila, mbita, hlamba, tsolo**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/ ENDLA KU YELANISA

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi tsakelaka eka xitori: Wayde u endla khari
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi **ku yelana** loku va nga ku endlaka eka *Wayde u endla khari*.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa ku hlamusela hi **swin'wana leswi va tsakelaka na ku yelana**, ku fana na: **Ndzi tsakise hi loko** Wayde a rhandze khari emakumu. **Ndzi nga yelanisa na xitori lexi, hikuva na mina ndzi cincile miehleketo hi swakudya leswi ndzi swi rhandzaka!**
- 4 Tlakusa swifaniso swa le ka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi leswi **va nga swi tsakela** eka xitori na **ku yelana** loku va nga ku endlaka na xitori xa *Wayde u endla khari*.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi hi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana leswi talaka ku endliwa hi vadyondzi.
- 8 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va vulavula** na ku avelana hi tinhlamuselo ta vona **vini** na munghana. (**A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Lawa ya fanele ya va mavonelo ya vadyondzi!**)

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 4**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo** .
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antwe ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

5

NKONGOMELO:

**Matimu ya hina
lama hanyaka**

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: nkarhi lowu vekiweke wa mintlangu ya matimu, swifaniso swa leswi misava a yi langutekisa swona khale ka khaleni, sw. na sw.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: ndzavisiso wo tsakisa hi timhaka ta matimu ta ntiyiso.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko Yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 74 – 75, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 76, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 77 – 78, A hi endleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa ndyangu wa wena.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

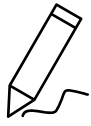
TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa khavhara ya le mahlweni eka Buku Leyikulu: Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Matimu ya hina lama hanyaka
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhello ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana matimu i yini?
 - b Xana u tiva yini hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina?
 - c Xana u tiva yini hi matimu ya Afrika Dzonga?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - matimu
 - hundza
 - sweswi

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

Ntivotso

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka leswaku vadyondzi va tsala:
 - a mpama
 - b mpahla
 - c mpandla
 - d mpetso
 - e nkarhi
 - f nkahelo
 - g nkombe
 - h nkani
 - i nkava
 - j nkele
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengelela tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u karhi u vutisa vadyondzi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u tsala nongonoko lowu nga na tinhlokomhaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Swilo leswi ndzi swi tivaka hi matimu ya ndyangu wa ka hina:

1 ...

2 ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala **hi xin'wana lexi va xi tivaka hi matimu ya ndyangu wa ka vona.**
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra matsalelo.
- 3 Kombetela **nhlokomhaka (Swilo leswi ndzi swi tivaka hi matimu ya ndyangu wa ka hina).** Hlamusela leswaku nhlokomhaka yi hi byela leswaku nongonoko wu ta va mayelana na yini.
- 4 Hlamusela leswaku namuntlha hi ta endla **nongonoko.** Leswi swi vula leswaku hi ta hlawula swilo swimbirhi leswi hi swi tivaka hi ndyangu wa ka hina kutani hi swi tsala ehansi.
- 5 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 6 Byela vadyondzi vonelo ra wena ro engetela eka rimba ra matsalelo, ku fana na: Ndza swi tiva leswaku ndyangu wa ka hina wu rhurhile ku suka eEast London ku ya eJoni. Ndza swi tiva leswaku kokwana wa mina xinuna a huma eBotswana.
- 7 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena, u karhi u anakanya hi xilo xin'wana na xin'wana xa swilo leswi u swi tivaka u tirhisa **maphuphuma ya miehleketo.**
- 8 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana.**
- 9 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wo sungula eka nongonoko: 1. Ndyangu wa mina wu rhurhe ku suka eEast London.
- 10 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wa vumbirhi eka nongonoko: 2. Kokwana wa mina wa xinuna a huma eBotswana.
- 11 **Vula marito hi ku nonoka ku fana na xibodze kutani u tsala mimpfumawulo leyi u yi tivaka.**
- 12 **Tirhisa switirhisiwa,** ku fana na marito ya ntolovelo na ntivo marito ya nkongomelo.
- 13 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito ya matimu ya ndyangu na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: rhurha, tshama, vulavula, sweka, dya, tshemba, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u tiva yini hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi matimu ya ndyangu wa ka vona.
- 7 Va fanele va ku: Ndza swi tiva leswaku ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala minongonoko ya vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tllasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va nga swi tsala.
- 4 Pfunu vadyondzi ku tsala lebulu.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 **Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ntsalo wa hina hi Ravunharhu.**

Swilo leswi ndzi swi tivaka hi ndyangu wa mind:
1. Vakokwand wa mind va humd eHebron.
2. Ndyangu wa mind wu humd eka rixaka ra
Batswand.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 5.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **ngthingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe misingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo lowuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: /py/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /py/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **pyanya, pyitla**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **pyitla, pyanya**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

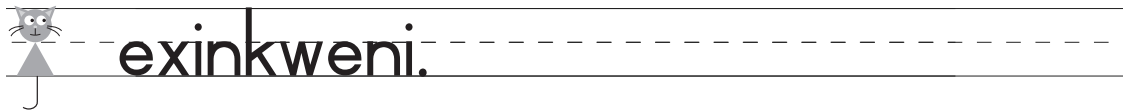
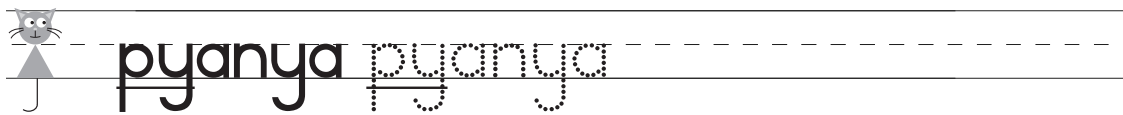
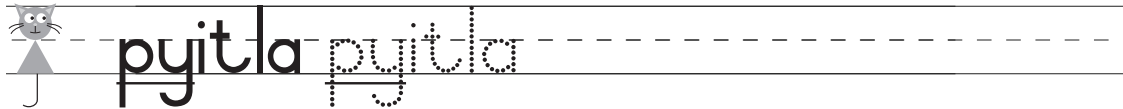
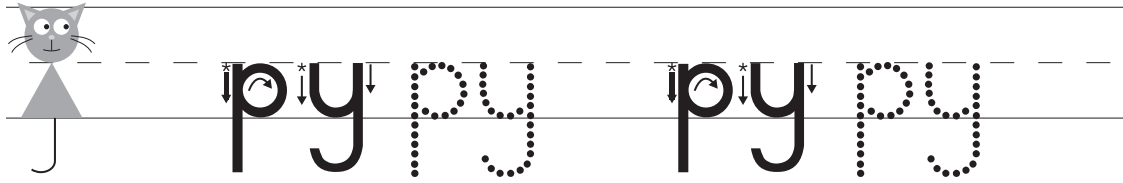
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere mantshwa /marito/ swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **py**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

MAQHINGA YA NTWISISO: LAVISISA TSALWA

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p><u>Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna</u></p> <p>Vito ra mina i Aziz. Ndzi tshama eCape Flats, endhawini leyi nga handlenyana ka Doroba ra Kapa. Kambe ndyangu wa ka hina a wu nga tshami kona laha. Kokwana wa mina wa xinuna u tshame a ndzi byela xitori xa leswaku swi te njhani ndyangu wa ka hina wu hetelele wu ri laha.</p> <p>Loko kokwana wa xinuna a ha rintsongo, a tshama endhawini leyi vitaniwaka District Six, exikarhi ka Doroba ra Kapa. District Six a ku ri ndhawu laha vanhu va tinxaka, vukhongeri na mindhavuko yo hambana hambana a va tshama swin'we.</p> <p>Kambe, mfumo wa Xihlawuhlawu a wu nga swi lavi leswaku vanhu va tinxaka to hambana hambana va tshama swin'we. A va lava ku hambanisa vanhu ku ya muxaka wa vona. Xin'wana, hikuva District Six a yi ri exikarhi ka doroba, a va ehleketa leswaku yi fanele ku va ya valungu ntsena.</p> <p>Hi 1966, mfumo wu endle District Six ndhawu ya 'Valungu ntsena', naswona vanhu lavan'wana a va boheka ku suka.</p> <p>District Six a yi ri kusuhi no onhakela makumu.</p>	<p>Aziz u tshama kwihhi? Oho! Ndzi dyondza laha leswaku vandyangu wa yena va tshama eCape Flats.</p>
	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a rhurhele eCape Flats? Oho! Ndzi dyondza leswaku a va nga ri na ku tihlawulela – a va boheka ku suka eDistrict Six.</p>
<p>Kokwana wa xinuna u tshama a ndzi teka a famba na mina a ya ndzi komba laha a ku ri District Six. 'Ndzi lava u tsundzuka leswi nga humelela laha, leswaku u ta dyondzisa vana va wena siku rin'wana. A hi fanelanga ku rivala matimu ya hina.' a ndzi byela.</p> <p>Xo sungula, kokwana u ndzi kombe xitarata xa De Villiers, laha vandyangu wa yena a va tshama kona. 'Kokwana wa xinuna a ri murhungi wa ndhuma edorobeni hinkwaro! Vhengele ra yena a ri khomane na yindlu ya ka hina, kutani a swi kota ku tirha nkarhi wun'wana na wun'wana – vusiku kumbe nhlikanhi!' a ndzi byela.</p>	<p>Kokwana wa xinuna wa Aziz u n'wi kombe yini loko va fambile ro sungula? Ndzi dyondza leswaku xo sungula, u n'wi kombe laha ndyangu wa ka vona a wu tshama kona.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Hi fambile tibuloko to hlayanyana. 'Vona! Laha hi laha a ku ri na xikolo lexi ndzi nga nghena eka xona loko ndza ha rintsongo – timinete timbirhi ntsena ku suka ekaya! A hi dyondza ku hlaya, metse, na hinkwaswo swa mintolovelo ya hina ya xi-Islam. A ndzi xi rhandza xikolo lexi! Loko hi ta boheka ku ya eCape Flats, a ku nga ri na xikolo xa xi-Islam – a ku ri na xa Xikriste ntsena. A ndzi navela mintolovelo ya xi-Islam masiku hinkwawo,' a vula, a languteka a tsanile.</p>	<p>A ku hambana yini hi xikolo xa kokwana wa xinuna wa Aziz xa le District Six na xa le Cape Flats? Oho, ndzi dyondza leswaku exikolweni xa yena lexintshwa, a nga dyondzi mintolovelo ya xi-Islam ku fana na le xikolweni xa yena xa le District Six.</p>
<p>Kutani, u ndzi kombile khona leri a ku ri na vhengele ro tsemeta misisi leri a ri vitaniwa 'Star Hair Dressing'.</p> <p>'Laha hi laha manana a ndzi tisa kona ku ta tsemeta misisi! Mutsemeti a tshamela ku ndzi nyika xiwitsi loko ndzi tshama ndzi nga tsekatseki,' a vula a karhi a n'wayitela.</p>	
<p>Hi fambile hi xitarata hi ya ehenhla. 'Xitarata lexi a xi vitaniwa Xitarata xa Hanover,' a vula. 'A ku ri xitarata xo leha xo khuma xi ri na mavhengele yo hambana hambana! A ku ri na movha wa xitimela lowu a wu famba kwala xikarhi, wu yisa vanhu laha a va lava ku ya kona!'</p>	<p>Va kwini Aziz na kokwana wa yena wa xinuna sweswi? Ndzi dyondza leswaku va famba exitarateni lexi a xi vitaniwa Hanover, loko District Six yi nga si onhiwa!</p>
<p>Hi yile mahlweni hi famba. 'Laha hi laha vandyangu wa mina a va ta kona ku ta khongela,' a vula, a kombetela moski yo saseka ya khale. A ku ri moski yo sungula eDistrict Six!</p>	<p>Kokwana wa xinuna wa Aziz a khongela kwihhi? Ndzi dyondza leswaku a khongela eka moski yo sungula ku akiwa eDistrict Six!</p>
<p>Kutani, u ndzi kombile laha a ku ri na sinagogo leyitsongo. 'Khale a ku vitaniwa Xitarata xa Constitution. A ndzi ri na munghana wa Mujuda loyi a khongela kona na vandyangu wa yena,' a hlamusela.</p>	<p>Xana munghana wa kokwana wa xinuna wa Aziz a khongela kwihhi? Oho! Ndzi dyondza leswaku munghana wa yena a khongela esinagogeni. Ndzi dyondza leswaku a ri na vanghana va ripfumelo ro hambana na ra yena.</p>
<p>Xo hetelela, kokwana wa xinuna u ndzi kombile Kereke ya khale ya Methodist, leyi sweswi ku nga vuhlayiselo bya ndzhaka (myuziyamu) ya District Six. 'Khale a ku ri na tikereke, timoski, na masinagogo laha! Kambe swo tala swa swona swi onhiwile loko hi ta boheleriwa ku suka,' a vula, a languteka a tsanile.</p>	<p>A ku onhiwe yini? Oho! Ndzi dyondza leswaku timoski, masinagogo na tikereke a swi onhiwile!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Emakumu ko famba ka hina, hi tshame swin'we emakumu ka rivala lerikulu, ro va hava nchumu. 'Laha a ku ri le kaya eka vanhu vo tala swinene. Ndzi tsundzuka vana lava a va tlanga swin'we exitarateni. Ndzi tsundzuka vayimbeleri va titoloveta etikhoneni ta switarata. Ndzi tsundzuka swifaniso leswikulu. Naswona ndzi tsundzuka siku leri tibuludoza ti nga ta ku ta mbindzimuxa hinkwaswo,' a vula, a ri na mihloti ematihlweni ya yena.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini Aziz na kokwana wa xinuna va tshame eka rivala lerikulu, ro va hava nchumu? Oho! Ndzi ehleketa leswaku hi leswi swilo swo tala a swi onhiwile eDistrict Six.</p>
<p>Mfumo a wu va nyikanga vandyangu wa mina xiphemu xa misava eDistrict Six. Va hi nyikile mali ematshan'wini. Kambe ku hava lexi nga ta vuyisa ndhawu leyi kokwana wa mina wa xinuna yi nga n'wi lahlekela hi 1966.</p> <p>Kokwana wa mina wa xinuna u ri hi fanele hi tirha ku hlayisa switsundzuxo leswi swo vavisa swi hanya. Ndza tshemba switsundzuxo leswi swi hlamusela leswaku a ku na munhu na un'we eAfrika Dzonga a ha faneleke ku boheleriwa ku rhurha ekaya ra yena nakambe.</p>	

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Vandyangu wa Aziz va tshame va tshama kwihi?</p>	<p>A va tshama eDistrict Six eDorobeni ra Kapa.</p>
<p>Kokwana wa xinuna wa Aziz a tsundzuka yini hi ndhawu ya yena ya District Six?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • A tsundzuka yindlu ya ka vona ya khale exitarateni xa De Villiers. • A tsundzuka vhengele ra kokwana wa yena wa xinuna ra swo rhunga. • A tsundzuka xikolo xa yena xa khale, lexi a xi n'wi dyondzisa mintolovelo ya xi-Islam. • A tsundzuka xitarata xa Hanover. • A tsundzuka xitimela xa movha exitarateni xa Hanover. • A tsundzuka timoski, masinagogo na tikereke. • A tsundzuka ndhawu ya ka vona ya khale.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Hikokwalaho ka yini vandyangu wa Aziz va tshama eCape Flats sweswi?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a va nga ri valungu naswona ndyangu wa ka vona a wu boheka ku suka eDistrict Six. • Hikuva District Six a yi ri kusuhi na ku onhiwela makumu. • Hikuva mfumo a wu va ttheriselanga misava ya vona.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 5.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

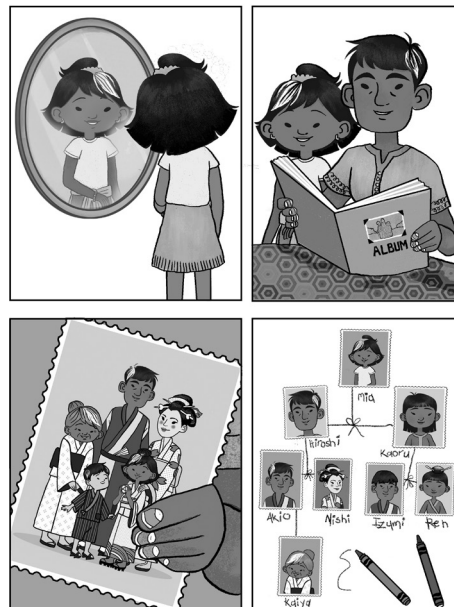
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - Vhengele ro tsemeta misisi
 - movha wa xitimela
 - moski
 - sinagogo

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito**TIVISA MPFUMAWULO**

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: /qh/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /qh/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **qhiva, qhuva, qhavulela**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **qhavula, qhavulela, qhiva, qhivi, qhuveka, qhuva**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

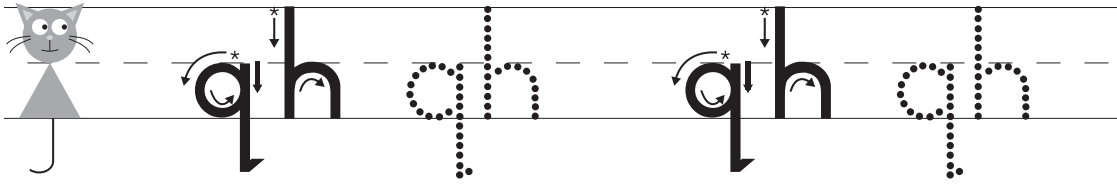
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere mantshwa/marito/swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)leterere lamakulu na lamatsongo: **qh**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)leterere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)leterere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

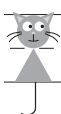

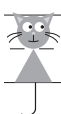
 qhavula qhavula

 qhavulela qhavulela

 qhiva qhiva

 qhivi qhivi

 qhuveka qhuveka

 qhuva qhuva

 Malume u qhavula ntukulu

 wa yena.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u tsala nongonoko lowu nga na tinhlokomhaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Swilo leswi ndzi swi tivaka hi matimu ya ndyangu wa mina:

1 ...

2 ...

Swivutiso leswi ndzi nga na swona hi matimu ya ndyangu wa mina:

1 ...

2 ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela xivulwa eka ku tsala ka vona ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela nchumu wun'we eka nongonoko wa lowu va wu sunguleke hi Musumbhunuku.
- 3 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala**.
- 5 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi xidirowiwa xa wena, ku fana na: Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini kokwana wa mina wa xinuna a tile eAfrika Dzonga.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku engetela eka xifaniso xa wena, ku fana na: wena, u karhi u ehleketa hi xivutiso lexi.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana**.
- 8 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wo sungula eka xiyenge xa vumbirhi eka nongonoko: Hikokwalaho ka yini Kokwana wa mina wa xinuna a tile hi le Botswana?
- 9 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wa vumbirhi eka xiyenge xa vumbirhi eka nongonoko: Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini ndyangu wa mina wu rhurhile ku suka eEast London?
- 10 **Vula marito hi ku nonoka tanihi xibodze kutani u tsala mimpfumawulo leyi u yi tivaka.**
- 11 Sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe **vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.**

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Vutisa vadyondzi: Xana u na swivutiso swihi hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina?
- 2 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 3 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo ra vona.**
- 4 Kombela vadyondzi va 2–3 ku ku byela swivutiso swa vona.
- 5 Va fanele va ku: Ndzi lava ku tiva...
- 6 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ku tsala ka von aka hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka leswi!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini na ku hetisa **tinhlengoletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfuna vadyondzi ku engetela xivulwa.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

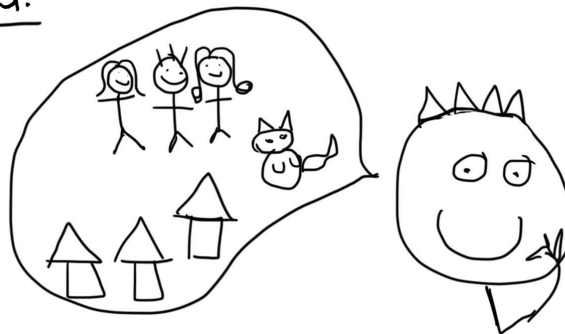
*Hayeka leswi vadyondzi va swi tsaleke eka **levhele ya mahlo** ya vona etlilasini. Leswi swi pfuna vadyondzi ku va na mbhurisano mayelana na nkongomelo.*

Swilo leswi ndzi swi tivaka hi ndyangu wa mind:

1. Vakokwand wa mind va humd eHebron.

2. Ndyangu wa mind wu humd eka rixaka ra Batswand.

Swivutiso leswi ndzi nga na swond hi matimyu ya ndyangu wa mind:

1. Xand vakokwa wa mind d va ri na vasesi na vbuti vangani?

2. Xand kokwand wa mind wa xisati d humd kwihhi?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 5.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa mimpfumawulo

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **pyitla**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /py/-/i/-/tl/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /py/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /i/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /tl/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pyitla**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /pyi/-/tla/ = **pyitla**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **qhiva**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **pyanya**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /py/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /a/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /ny/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/a/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /py/-/a/-/ny/-/a/
- 8 Tsala rito: **pyanya**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /pya/-/nya/ = **pyanya**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **qhavula**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: LAVISISA TSALWA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna</u></p> <p>Vito ra mina i Aziz. Ndzi tshama eCape Flats, endhawini leyi nga handlenyana ka Doroba ra Kapa. Kambe ndyangu wa ka hina a wu nga tshami kona laha. Kokwana wa mina wa xinuna u tshame a ndzi byela xitori xa leswaku swi te njhani ndyangu wa ka hina wu hetelele wu ri laha.</p> <p>Loko kokwana wa xinuna a ha rintsongo, a tshama endhawini leyi vitaniwaka District Six, exikarhi ka Doroba ra Kapa. District Six a ku ri ndhawu laha vanhu va tinxaka, vukhongereri na mindhavuko yo hambana hambana a va tshama swin'we.</p> <p>Kambe, mfumo wa Xihlawuhlawu a wu nga swi lavi leswaku vanhu va tinxaka to hambana hambana va tshama swin'we. A va lava ku hambanisa vanhu ku ya muxaka wa vona. Xin'wana, hikuva District Six a yi ri exikarhi ka doroba, a va ehleketela leswaku yi fanele ku va ya valungu ntsena.</p> <p>Hi 1966, mfumo wu endle District Six ndhawu ya 'Valungu ntsena', naswona vanhu lavan'wana a va boheka ku suka.</p> <p>District Six a yi ri kusuhi no onhakela makumu.</p>	<p>Kokwana wa xinuna wa Aziz a tshama kwihi loko a nga si tshama eCape Flats? Ndzi dyondza leswaku kokwana wa yena xinuna u tshama a tshama endhawini leyi a yi vitaniwa District Six.</p>
<p>Kokwana wa xinuna u tshama a ndzi teka a famba na mina a ya ndzi komba laha a ku ri District Six. 'Ndzi lava u tsundzuka leswi nga humelela laha, leswaku u ta dyondzisa vana va wena siku rin'wana. A hi fanelanga ku rivala matimu ya hina.' a ndzi byela.</p> <p>Xo sungula, kokwana u ndzi kombe xitarata xa De Villiers, laha vandyangu wa yena a va tshama kona. 'Kokwana wa xinuna a ri murhungi wa ndhuma edorobeni hinkwaro! Vhengele ra yena a ri khomane na yindlu ya ka hina, kutani a swi kota ku tirha nkarhi wun'wana na wun'wana – vusiku kumbe nhlikanhi!' a ndzi byela.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa Aziz a fambe na yena eDistrict Six? Ndzi dyondza leswaku u lava Aziz a dyondza hi matimu ya ndyangu wa ka vona!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Hi fambile tibuloko to hlayanyana. 'Vona! Laha hi laha a ku ri na xikolo lexi ndzi nga nghena eka xona loko ndza ha rintsongo – timinete timbirhi ntsena ku suka ekaya! A hi dyondza ku hlaya, metse, na hinkwaswo swa mintolovelo ya hina ya xi-Islam. A ndzi xi rhandza xikolo lexi! Loko hi ta boheka ku ya eCape Flats, a ku nga ri na xikolo xa xi-Islam – a ku ri na xa Xikriste ntsena. A ndzi navela mintolovelo ya xi-Islam masiku hinkwawo,' a vula, a languteka a tsanile.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a vonaka a tsanile? Oho, u tsanile loko a ehleketa hi leswi xikolo xa yena lexintshwa a xi nga n'wi dyondzisi mintolovelo ya xi-Islam leyi a yi rhandza!</p>
<p>Kutani, u ndzi kombile khona leri a ku ri na vhengele ro tsemeta misisi leri a ri vitaniwa 'Star Hair Dressing'.</p> <p>'Laha hi laha manana a ndzi tisa kona ku ta tsemeta misisi! Mutsemeti a tshamela ku ndzi nyika xiwitsi loko ndzi tshama ndzi nga tsekatseki,' a vula a karhi a n'wayitela.</p>	
<p>Hi fambile hi xitarata hi ya ehenhla. 'Xitarata lexi a xi vitaniwa Xitarata xa Hanover,' a vula. 'A ku ri xitarata xo leha xo khuma xi ri na mavhengele yo hambana hambana! A ku ri na movha wa xitimela lowu a wu famba kwala xikarhi, wu yisa vanhu laha a va lava ku ya kona!'</p>	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a lava ku n'wi komba swilo swo tala leswi a swi nga ha ri kona? Ndzi kumbetela leswaku u lava Aziz a tiva swilo hinkwaswo leswi a swi rhandza hi ndhawu ya yena eDistrict Six.</p>
<p>Hi yile mahlweni hi famba. 'Laha hi laha vandyangu wa mina a va ta kona ku ta khongela,' a vula, a kombetela moski yo saseka ya khale. A ku ri moski yo sungula eDistrict Six!</p>	<p>Ndzi swi tiva njhani leswaku vandyangu wa Aziz a ku ri maMuslim? Oho! Ndza tsundzuka leswaku a rhandza ku dyondza mintolovelo ya xi-Islam, sweswi ndzi dyondza na leswaku vandyangu wa yena a va khongelela eka moski.</p>
<p>Kutani, u ndzi kombile laha a ku ri na sinagogo leyitsongo. 'Khale a ku vitaniwa Xitarata xa Constitution. A ndzi ri na munghana wa Mujuda loyi a khongela kona na vandyangu wa yena,' a hlamusela.</p>	
<p>Xo hetelela, kokwana wa xinuna u ndzi kombile Kereke ya khale ya Methodist, leyi sweswi ku nga vuhlayiselo bya ndzhaka (myuziyamu) ya District Six. 'Khale a ku ri na tikereke, timoski, na masinagogo laha! Kambe swo tala swa swona swi onhiwile loko hi ta boheleriwa ku suka,' a vula, a languteka a tsanile.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a twa a tsanile? Ndzi dyondza leswaku miako yo tala a yi onhiwile. Ndzi ehleketa leswaku u twa a tsanile hi loko ndhawu ya ka vona yi onhiwile.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Emakumu ko famba ka hina, hi tshame swin'we emakumu ka rivala lerikulu, ro va hava nchumu. 'Laha a ku ri le kaya eka vanhu vo tala swinene. Ndzi tsundzuka vana lava a va tlanga swin'we exitarateni. Ndzi tsundzuka vayimbeleri va titoloveta etikhoneni ta switarata. Ndzi tsundzuka swifaniso leswikulu. Naswona ndzi tsundzuka siku leri tibuludoza ti nga ta ku ta mbindzimuxa hinkwaswo,' a vula, a ri na mihloti ematihlweni ya yena.</p>	<p>Xana kokwana wa xinuna wa Aziz a titwa njhani loko va heta ku famba? A ri na mihloti ematihlweni ya yena, kutani ndzi kumbetela leswaku a twa a tsanile loko a ehleketa hinkwaswo leswi a swi onhiwile.</p>
<p>Mfumo a wu va nyikanga vandyangu wa mina xiphemu xa misava eDistrict Six. Va hi nyikile mali ematshan'wini. Kambe ku hava lexi nga ta vuyisa ndhawu leyi kokwana wa mina wa xinuna yi nga n'wi lahlekela hi 1966.</p> <p>Kokwana wa mina wa xinuna u ri hi fanele hi tirha ku hlayisa switsundzuxo leswi swo vavisa swi hanya. Ndza tshemba switsundzuxo leswi swi hlamusela leswaku a ku na munhu na un'we eAfrika Dzonga a ha faneleke ku boheleriwa ku rhurha ekaya ra yena nakambe.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna a lava ku avelana na yena switsundzuxo swo tala swo vavisa? Oho, ndzi dyondza leswaku u lava Aziz a tsundzuka, leswaku swilo swo fana na sweswo swi nga ha humeleli nakambe!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Ku humelele yini hi District Six.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Yi hundzuke ndhawu leyi a ku pfumeleriwe valungu ntsena ku tshama eka yona. • Vanhu hinkwavo lava a va nga ri valungu a va boheka ku suka eDistrict Six. • District Six a yi ri kusuhi na ku onhiwela makumu.
<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a titwa a tsanile eka xitori?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva ndhawu ya ka vona a yi onhiwile. • Hikuva u tsundzuka ndhawu ya ka vona.
Xivutiso xa hikokwalaho	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Hikokwalaho ka yini kokwana wa xinuna wa Aziz a n'wi tekile ku ya eDistrict Six?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a lava ku byela Aziz hi swilo hinkwaswo leswi a swi tsundzuka. • Hikuva a lava ku byela Aziz hi matimu ya vandyangu wa yena. • Hikuva a lava Aziz a endla matimu ya vona ma hanya. • Hikuva a tsundzuke ndhawu ya ka vona ya khale. • Hikuva a nga ha lavi swilo swo fana na sweswo swi humelela nakambe!

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1** Tshamisisa tlilasi hinkwayo na Maphephe yo tirhela ku Hlaya 5.
- 2** Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3** Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4** Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5** Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6** Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7** Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8** Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9** Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - onha
 - xikhulapatu
 - miehleketo

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Xitori lexi xi hi byela hi matimu ya Afrika Dzonga hikuva...
Xitori lexi xi ndzi endle ndzi titwa...hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

py	qh	t
i	a	y
n	l	v
u	e	k

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: /py/ na /qh/
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /qh/-/i/-/v/-/i/ = **qhivi**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa /py/ kumbe /qh/
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: /t/-/a/-/l/-/a/ = **tala**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **py, qh**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **pyitla, pyanya, qhavula, qhavulela, qhiva, qhivi, qhuvaka, qhuva, tala, kula, nyika, ntila, nkava**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: KOMISA

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi xilo xin'we lexi va xi dyondzeke eka xitori: Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa ku hlamusela hi **swilo leswi u swi dyondzeke ku suka eka xitori**, ku fana na: Ndzi dyondze leswaku a ku ri na tiko akelana eDorobeni ra Kapa leri a ri vuriwa District 6.
- 3 Tlakusa swifaniso swa le ka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi nga humelela.
- 4 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi leswi **swi** nga va **tsakisa** hi xitori xa *Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna*.
- 5 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi hi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 6 Hlamusela na ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana leswi talaka ku endliwa hi vadyondzi.
- 7 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va vulavula** na ku avelana hi tinhlamuselo ta vona **vini** na munghana. (*A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Lawa ya fanele ya va mavonelo ya vadyondzi!*)

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 5**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthla ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: books, pencils, globes, gears, lightbulbs, speech bubbles, and scientific equipment like flasks and test tubes. The icons are scattered across the page, creating a textured, academic atmosphere.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

6

NKONGOMELO:

**Matimu ya hina
lama hanyaka**

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Eku sunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: xifaniso xa n'wabyewulani, swifaniso swa ndyangu wa wena, kombela vadyondzi ku ta na swifaniso swa mindyangu ya vona, sw. na sw.
- 5 Endla mindzavisiso/ rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: ndzavisiso hi timhaka ta ntiyiso ta matimu ya Afrika Dzonga.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to Tirhela ta DBE ti funghiwele, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, swipele leswi ringanisiweke swo hlaya na tibuku ta layiburari ya tlilasi ta wena ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko ya Ndlandlamuxo

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 79, A hi hlayeni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 80, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 81 – 83, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa swin'wana leswi u swi tivaka hi vakokwa wa kokwana wa wena.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa Dantago a khome n'wabyewulani eka xitori xa Buku Leyikulu: Xirhumiwa xa swikwembu
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi yisa emahlweni nkongomelo wa hina: Matimu ya hina lama hanyaka
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi xi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana ku fikela sweswi hi dyondze yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi ematlhelweni ya mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana hi swihi swilo swintshwa leswi u swi dyondzeke hi matimu ya Afrika Dzonga?
 - b Xana u nga rhandza ku tiva yini hi matimu ya Afrika Dzonga?
 - c Xana u nga rhandza ku tiva yini hi matimu ya ndyangu wa ka n'wina?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - Vakokwa wa kokwana
 - murhumiwa
 - hungu
 - hlamusela

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

Ntivontsalo

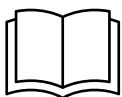
15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo na marito lama landzelaka leswaku vadyondzi va tsala:
 - a pyitla
 - b pyanya
 - c qhavula
 - d qhavulela
 - e qhiva
 - f qhivi
 - g qhuveka
 - h qhuva
- 3 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona hi khirayoni.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengeta tibuku ta vadyondzi hi ku hela ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava va lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xirhumiwa xa swikwembu.
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u ri karhi u vutisa vadyondzi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfunya vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala khadi ro khensa u tsalela un'wana loyi a nga ku dyondzisa hi matimu ya wena.

NTIRHO: Tsala khadi ro khensa.

RIMBA RA MATSALELO:

Eka ...,

Ndza khensa ku va ...

Ndzi dyondze ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala khadi ro khensa va tsalela un'wana loyi a va dyondziseke hi matimu ya vona.
- 2 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta endla makhadi ya vona vini. Teka phepha ro va hava nchumu kutani u va komba ku ri petsa hi le xikarhi ku endla khadi.
- 3 Hlamusela leswaku emahlweni ka khadi, vadyondzi va ta dirowa xifaniso xo saseka na ku tsala marito: Ndza khensa
- 4 Dirowa mabokisi mambirhi exitsalelweni ku va komba emahlweni na le ndzeni ka khadi.
- 5 Tirhisa ku **kombisa** ku dirowa emahlweni ka khadi.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 7 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi lava ku khensa kokwana wa mina wa xisati ku va a ndzi rungulerile leswaku vutomi a byi ri njhani eka yena loko a ha ri xinhwanyetana. Ndzi dyondze leswaku loko a ha ri ntsongo, a ku nga ri na bazi ra xikolo. A fanele ku famba hi milenge ku ya exikolweni.
- 8 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: Eka Kokwana wa xisati, Ndza khensa ku va u ndzi rungulele mahungu ya wena ya loko wa ha ri ntsongo. Ndzi dyondze leswaku a wu famba hi milenge ku ya exikolweni ematshan'wini yo khandziya bazi.
- 9 Tima/ sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi vanhu vo hambana hambana lava vadyondzi va nga va tsalelaka na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: kokwana wa xisati, kokwana wa xinuna, hahani, malume.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u dyondze yini?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi 2–3 va ku byela leswi va dyondzeke swona.
- 7 Va fanele va ku: Ndza khensa ku va.../ Ndzi dyondze ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku lebula xifaniso xa vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi maphepha yo va hava nchumu.
- 2 Lerisa vadyondzi ku petsa maphepha hi le xikarhi ku fana na khadi.
- 3 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tllasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 4 Kombela vadyondzi ku ku byela hi ku tsala ka vona.
- 5 Pfuna vadyondzi ku engetela lebulu.
- 6 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 **Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ku tsala ka hina hi Ravunharhu.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 6**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **ngHINGIRIKO wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe mikingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusa khadi ra xikombakomba: /tw/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /tw/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **twanana, twala, twisisa**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **twela, twisisa, twanana, twakala, twala, twisa**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

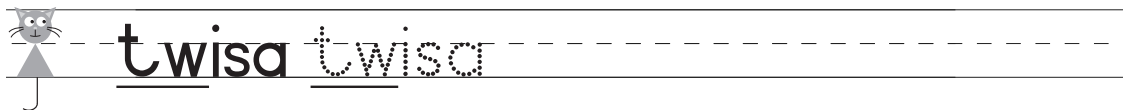
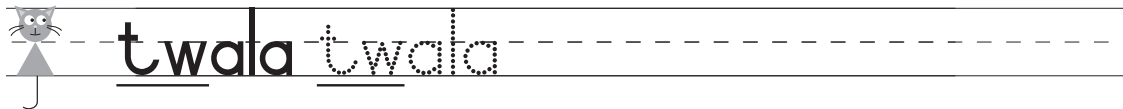
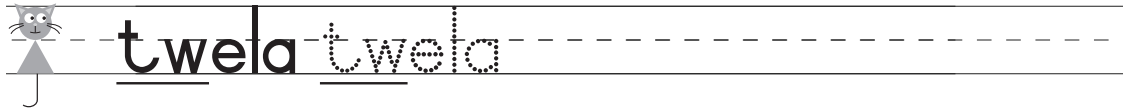
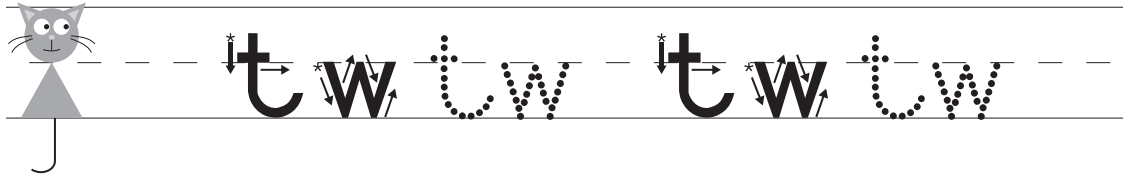
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (Ma)Letere Mantshwa /Marito/ Swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **tw**
- 2 Kombisa vadyondzi matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, kombisa vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.

- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito / swivulwa swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

MAQHINGA YA NTWISISO: ENDLA KU YELANISA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xirhumiwa xa swikwembu</u></p> <p>'Languta!' ndzi vitane kokwana wa mina nhlikanhi wun'wana, ndzi khome n'wabyewulani exandleni xa mina.</p>	
<p>Kokwana wa mina wa xisati u n'wayiterile. 'Dantago, ndzi lava ku ku byela hi vakokwa wa kokwa wa hina va Nama,' a vula, a karhi a teka n'wabyewulani a n'wi veka evokweni ra yena. 'A va ri xiphemu xa ntlawa lowukulu wa vanhu lava a va vuriwa Khoisan, vanhu vo sungula ku tshama etikweni leri – etikweni leri sweswi ri vuriwaka Afrika Dzonga,' a vula.</p> <p>'Vakokwa wa kokwa wa hina a va tshemba leswaku n'wabyewulani i xirhumiwa xa swikwembu. Loko vakokwa wa kokwa wa hina va vona n'wabyewulani wo fana na loyi, a va tshemba leswaku u fanele ku va a khome mahungu ya nkoka yo huma eka swikwembu,' a hlamusela.</p>	<p>Ndzi nga endla ku yelanisa eka xitori lexi hi nga xi hlaya vhiki leri nga hela. Eka switori leswi hi swimbirhi ka swona, vakokwana wa varunguli hi vona va va byelaka switori swa khale.</p>
<p>Ndzi langute n'wabyewulani hi le kusuhi a wisile evokweni ra kokwana wa xisati. 'Loko vakokwa wa kokwa wa hina va ri eka xiyimo xo tika kutani va vona n'wabyewulani a tshame eribyeni kumbe ehansi, a va ta korhama kutani va vutisa n'wabyewulani swivutiso ku suka etimbilwini ta vona,' a vula a karhi a ntshunxela n'wabyewulani efasitereni. Ndzi anakanya vakokwa wa kokwa wa hina va korhama, va hlamusela mahungu lama tisiwaka hi xitsotswana lexitsongo.</p>	<p>Ha vambirhi Dantago na Aziz va le ku dyondzeni hi matimu ya mindyangu ya vona ku suka eka vakokwana wa vona. Ndzi ehleketa leswaku vakokwana va nga hi dyondzisa swo tala hi laha mindyangu ya hina yi humaka kona.</p>
<p>'I mahungu ya njhani lama n'wabyewulani a nga ma tisaka?' Ndzi vutisa kokwa wa xisati.</p> <p>'N'wabyewulani a tisa mahungu yo tala yo hambana hambana – kambe a va tala ku tisa mahungu ya mpfula,' a hlamusela. 'Vakokwa wa kokwa wa hina a va swi vona loko mpfula yi nga languteriwa kumbe yi nga languteriwi hi ku languta n'wabyewulani.'</p>	<p>Swi ti komba onge ha vambirhi Dantago na Aziz va na swo tala leswi a va fanele ku swi dyondza hi switori swa mindyangu ya vona.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Xana na hina ha tshemba leswaku van'wabyewulani va tisa mahungu?' a vutisa. Ndzi korhamile na ku vutisa ku suka embilwini ya mina loko mpfula yi ta na ku nga ri khale. Ndzi honolele n'wabyewulani, ndzi ringeta ku vona loko mpfula yi ta na.</p> <p>'A ndzi tshembi leswaku ndzi nga hlaya mahungu lama,' a tivula.</p>	
<p>'Hi swona, ku vula kokwana wa xisati, 'tanihi leswi u swi tivika, vanhu va ka hina va na tindlela to hambana to vulavula na Xikwembu na vakokwa wa kokwa wa hina. Loko u karhi u kula, u ta hlawula hi leswi u twaka swi ri kahle eka wena. Swin'wana na swin'wana leswi u swi pfumelaka, u fanele ku yingisela mahungu hi vukheta – minkarhi yin'wana ma nga ha ta hi n'wabyewulani,' a hlamusela.</p>	<p>Ndzi nga endla ku yelanisa – eka switori hi swimbirhi hi vona leswaku ku na tindlela to hambana leti vanhu va khongelaka ha tona na ku ti toloveta ripfumelo ra vona.</p>
<p>'Ku humelele yini eka vakokwa wa kokwa wa hina va Nama?' ndzi vutisa kokwana wa xisati, ndzi ringeta ku anakanya leswaku va nga va va ye kwihi.</p> <p>U miyerile timinete ti nga ri tingani. A ndzi swi vona leswaku u le ku ehleketeni swinene.</p>	<p>Vutomi byi cincile ku ya hi nkarhi eka vona ha vambirhi Dantago na Aziz na mindyangu ya vona. Hi dyondza hi swin'wana swa tindlela leswi vutomi byi nga cinca hi ku famba ka nkarhi eka switori leswi ha swimbirhi.</p>
<p>'Vakokwa wa kokwa wa hina va Nama a va ri vahloti-vo hlengeleta. Leswi vulaka leswaku a va hloti nyama ya vona na ku hlengeleta swakudya ku suka eka swimilana enhoveni. Kambe namuntlha, a ku na swihari leswi famba fambaka mahala swi nga hlotiwaka. Va tekeriwe tiko ra vona, kutani a va nga ha hlengeleti swakudya. Vakokwa wa kokwa wa hina a va nga khomiwi kahle hi tindlela to tala to hambana,' a vula.</p>	<p>Ndzi nga endla ku yelanisa. Ha vambirhi vakokwa wa kokwa wa vona Aziz na Dantago a va tekeriwe tiko. A va nga khomiwi hi ndlela ya kahle.</p>
<p>Ndzi ehlekete hi vakokwa wa kokwa wa hina va khome vurha na minseve, va landzelela minkondzo ya Nhongo hi vukheta. Ndzi va ehlekete va karhi va cela timitsu na ku hlengeleta swidzungela ku swi dya. Ndzi ehlekete hi vanhu va ta ku ta va yivela tiko ra vona.</p>	<p>Ha vambirhi Aziz na Dantago a va anakanya swiphemu swin'wana swa vutomi bya vakokwa wa kokwa wa vona – hikuva a va yiveriwe tiko ra vona.</p>
<p>'Dantago, ndzi lava u tshama u tsundzuka leswi nga swa nkoka eka hina tanihi vanhu va Nama. Wa swi tiva leswaku ntumbuluko i wa nkoka njhani eka hina na ndhawa ya ka hina,' a ya emahlweni. 'Hikokwalaho ndzi ku dyondzisa hinkwaswo leswi ndzi swi tivaka hi ndhavuko wa ka hina. Swi le ka hina ku hlayisa nkoka lowu wu tshama wu hanya ku xixima vakokwa wa kokwa wa hina.'</p>	<p>Ha vambirhi vakokwana wa vona va lava leswaku va tsundzuka vakokwa wa kokwa wa vona – na ku ka va nga rivali matimu ya mindyangu ya vona.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
Ndzi ehleketete hi ndlela leyi kokwana wa xisati a tiva mavito na ku tirhisa ximilana xin'wana na xin'wana enhoveni. Ndza tivutisa loko vutivi byebyo byi ta hi le ka vakokwa wa kokwa wa hina – ku huma eka nkoka wo hlawuleka lowu va nga wu veka eka ntumbuluko.	
Loko n'wabyewulani a karhi a famba, ndzi ehleketete swo tala hi vakokwa wa kokwa wa mina, na tidyondzo ta nkoka to tala leti ndzi nga ti dyondzaka eka vona.	Ndza swi vona leswaku hambileswi vutivi na mindhavuko yin'wana ya vakokwa wa kokwa wa Dantago yi nga lahleka, ku na swo tala leswi a faneleke ku swi dyondza na ku swi hlayisa swi tshama swi hanya.
Xivutiso xo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Dantago u n'wi kombe yini kokwana wa yena wa xisati?	U n'wi kombe n'wabyewulani.
A ku ri va mani vakokwa wa kokwa wa Dantago?	Vakokwa wa kokwa wa Dantago a ku ri vanhu va Nama, xiphemu xa vanhu va Khoisan.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
U ehleketete leswaku hikokwalaho ka yini kokwana wa xisati wa Dantago a n'wi byela hi vakokwa wa kokwa wa yena?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u lava Dantago a dyondza hi ndhavuko wa vakokwa wa kokwa wa yena. • Hikuva i swa nkoka eka Dantago ku tiva matimu ya ndyangu wa yena. • Hikuva u lava Dantago a dyondza dyondzo ya nkoka ya vakokwa wa kokwa wa yena. • Hikuva u lava Dantago a n'wi pfuna ku hlayisa nkoka wa ka vona – ku va xixima.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 6**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawe leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincwiwa eka mintlawe yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

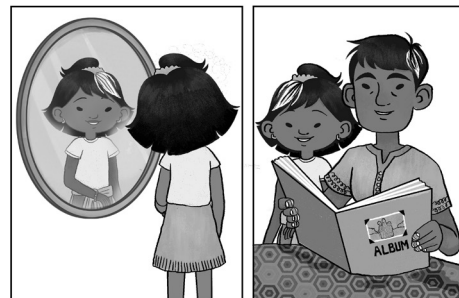
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - tsendzeleka
 - ntumbuluko
 - nkoka
 - ndhavuko

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hundza, va endle switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele ku tirha hi ntlawa ku teka xibohe hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1-2 wa mintlawwa ku avelana switori swa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana hi switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Tivisa mpfumawulo wuntshwa na marito

TIVISA MPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo u tlakusa na khadi ra xikombakomba: /tl/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku wu vuyelela kanharhu.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u nga ehleketa hi marito lama nga na mpfumawulo /tl/?
- 4 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito, ku fana na: **tliloko, tlumba, tluta**

TIVISA MARITO LAMANTSHWA

- 1 Vula rito rin'wana na rin'wana ehenhla swi twakala u ri karhi u va komba khadi ra xikombakomba: **tlanga, tlimbiwa, tliloko, tluka, tlumba, tluta**
- 2 Komba vadyondzi rito rin'wana na rin'wana, loko u ri karhi u ri vula.
- 3 Kombela vadyondzi ku vuyelela rito endzhaku ka wena.
- 4 Damarheta makhadi ya swikombakomba swa marito eka Bodo ya Nkombiso wa Mimpfumawulo.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

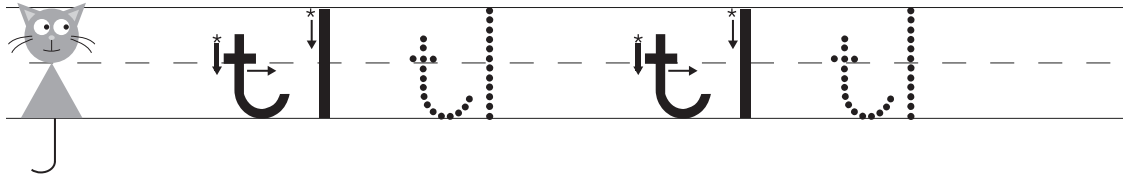

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (Ma) Letere Mantshwa/Marito/Swivulwa

- 1 Dyondzisa ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamakulu na lamatsongo: **tl**
- 2 Kombisa matsalelo ya maletere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene nakambe lava tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)rito enhlaneni wa munghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe kan'we leswi (ma)letere na marito ma vumbisiwaka xiswona exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/xivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomisiweke eka marito/swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tyariweke.

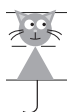

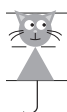
 tlanga tlanga

 tlimbiwa tlimbiwa

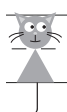
 tliloko tliloko

 tluka tluka

 tlumba tlumba

 tluta tluta

 Vafana va tlanga bolo

 ra milenge.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA Tsala khadi ro khensa u tsalela un'wana loyi a nga ku dyondzisa hi matimu ya wena.

NTIRHO: Tsala khadi ro khensa.

RIMBA RA MATSALELO:

Eka ...,

Ndza khensa ku va ...

Ndzi dyondze ...

Ndzi twa ...

Hi rirhandzu,...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela xivulwa endzeni ka khadi leri va ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala**.
- 4 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi twa ndzi khensa swinene eka kokwana wa mina wa xisati. Ndzi twe ndzi tsakile ku tiva swo tala hi vutomi bya yena.
- 5 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana**, ku fana na: Ndzi twa ndzi tsakile swinene ku va u ndzi rungulele hi vutomi bya wena.
- 6 Tima xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Bubutsa miehleketo hi marito man'wana mayelana na marito ya ntwiwo mbilu na vadyondzi.
- 2 Tsala marito lama exitsalelweni, ku fana na : tsaka, khensa swinene, ku va kahle, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u titwa njhani?
- 4 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala**.
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku ku byela leswaku va titwa njhani.
- 7 Va fanele va ku: Ndzi titwa ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

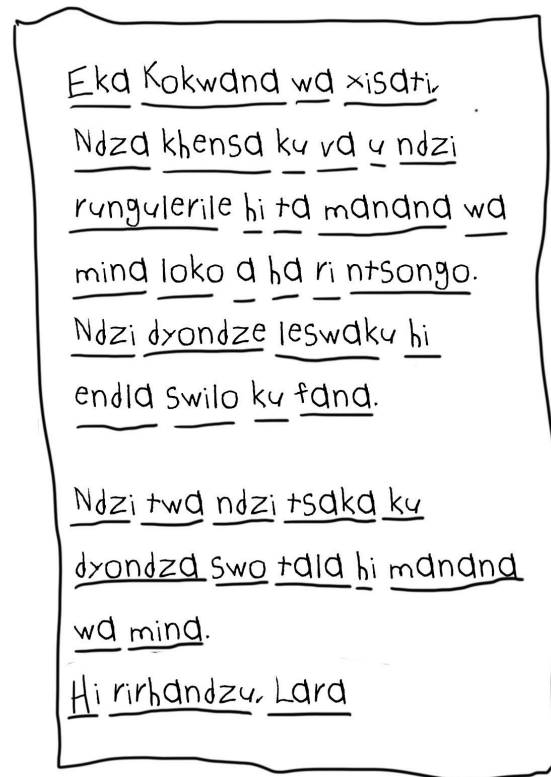
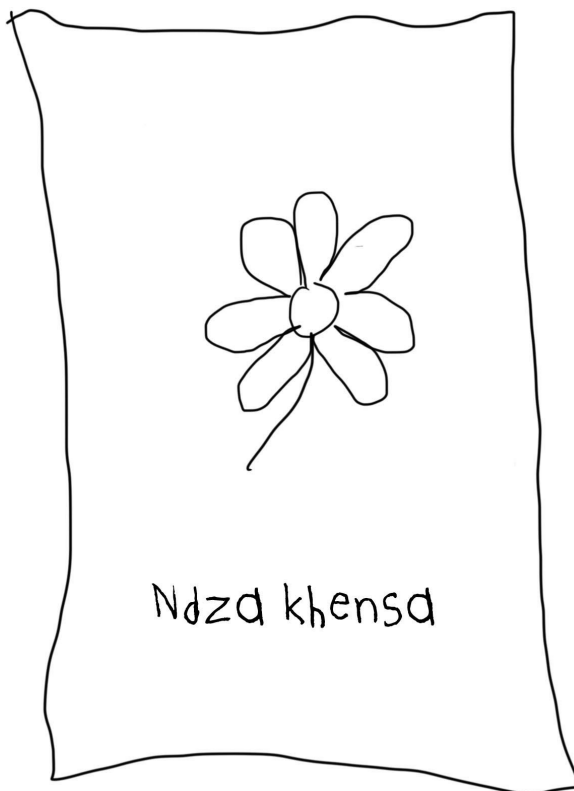
KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi makhadi.** Lerisa vadyondzi ku pfula endzeni ka makhadi ya vona. Va ta **engetela** eka leswi!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini na ku hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfunu vadyondzi ku engetela xivulwa.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.

*Hayeka leswi vadyondzi va swi tsaleke eka **levhele ya mahlo** ya vona etlilasini. Leswi swi pfunu vadyondzi ku va na mbhurisano mayelana na nkongomelo.*

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku twanansa Mimpfumawulo

NDZA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito ra le ka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **twela**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /tw/-/e/-/l/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /tw/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito : /e/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /l/
- 7 Vula mpfumawulo va vumune wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **twela**
- 9 Kombisa na ku hambanisa mimpfumawulo ku endla rito: /twe/-/la/ = **twela**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya Ravunharhu: **tluta**

HA ENDLA...

- 1 Sungula hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: **twisa**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /tw/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /i/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /s/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito/a/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /tw/-/i/-/s/-/a/
- 8 Tsala rito: **twisa**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twanansa mimpfumawulo eka rito na wena: /twi/-/sa/ = **twisa**
- 10 Vuyelesa ku endla leswi hi rito leri humaka eka dyondzo ya hi Ravunharhu: **tluka**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA; NDZI KUMBETELA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Xirhumiwa xa swikwembu</p> <p>'Languta!' ndzi vitane kokwana wa mina nhlikanhi wun'wana, ndzi khome n'wabyewulani exandleni xa mina.</p>	<p>Ndza tsundzuka eka xitori lexi kokwana wa Dantago a n'wi dyondzisa hi vakokwa wa kokwa wa vona va Nama. Ndza tivutisa leswaku i mani a nga dyondzisa kokwana wa Dantago hi vakokwa wa kokwa wa yena?</p>
<p>Kokwana wa mina wa xisati u n'wayiterile. 'Dantago, ndzi lava ku ku byela hi vakokwa wa kokwa wa hina va Nama,' a vula, a karhi a teka n'wabyewulani a n'wi veka evokweni ra yena. 'A va ri xiphemu xa ntlawa lowukulu wa vanhu lava a va vuriwa Khoisan, vanhu vo sungula ku tshama etikweni leri – etikweni leri sweswi ri vuriwaka Afrika Dzonga,' a vula.</p> <p>'Vakokwa wa kokwa wa hina a va tshemba leswaku n'wabyewulani i xirhumiwa xa swikwembu. Loko vakokwa wa kokwa wa hina va vona n'wabyewulani wo fana na loyi, a va tshemba leswaku u fanele ku va a khome mahungu ya nkoka yo huma eka swikwembu,' a hlamusela.</p>	<p>Ndza tivutisa loko kokwana wa Dantago na yena a tshemba leswaku n'wabyewulani i xirhumiwa xa swikwembu?</p>
<p>Ndzi langute n'wabyewulani hi le kusuhi a wisile evokweni ra kokwana wa xisati. 'Loko vakokwa wa kokwa wa hina va ri eka xiyimo xo tika kutani va vona n'wabyewulani a tshame eribyeni kumbe ehansi, a va ta korhama kutani va vutisa n'wabyewulani swivutiso ku suka etimbilwini ta vona,' a vula a karhi a ntshunxela n'wabyewulani efasitereni. Ndzi anakanya vakokwa wa kokwa wa hina va korhama, va hlamusela mahungu lama tisiwaka hi xitsotswana lexitsongo.</p>	<p>Ndza tivutisa loko kokwana wa Dantago a tshame a vutisa n'wabyewulani xivutiso xo huma embilwini? Na loko vakokwa wa kokwa wa yena va vutisile swivutiso? Ndza tivutisa leswaku ripfumelo leri i ra rini?</p>
<p>'I mahungu ya njhani lama n'wabyewulani a nga ma tisaka?' Ndzi vutisa kokwa wa xisati.</p> <p>'N'wabyewulani a tisa mahungu yo tala yo hambana hambana – kambe a va tala ku tisa mahungu ya mpfula,' a hlamusela. 'Vakokwa wa kokwa wa hina a va swi vona loko mpfula yi nga languteriwa kumbe yi nga languteriwi hi ku languta n'wabyewulani.'</p>	<p>Ndza tivutisa loko kokwana wa Dantago a swi kota ku 'hlaya' mahungu ya n'wabyewulani?</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Xana na hina ha tshemba leswaku van'wabyewulani va tisa mahungu?' a vutisa. Ndzi korhamile na ku vutisa ku suka embilwini ya mina loko mpfula yi ta na ku nga ri khale. Ndzi honolele n'wabyewulani, ndzi ringeta ku vona loko mpfula yi ta na.</p> <p>'A ndzi tshembi leswaku ndzi nga hlaya mahungu lama,' a tivula.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Dantago a ta dyondza ndlela yo hlaya mahungu ya van'wabyewulani, ku fana na vakokwa wa kokwa wa yena?</p>
<p>'Hi swona, ku vula kokwana wa xisati, 'tanihi leswi u swi tivika, vanhu va ka hina va na tindlela to hambana to vulavula na Xikwembu na vakokwa wa kokwa wa hina. Loko u karhi u kula, u ta hlawula hi leswi u twaka swi ri kahle eka wena. Swin'wana na swin'wana leswi u swi pfumelaka, u fanele ku yingisela mahungu hi vukheta – minkarhi yin'wana ma nga ha ta hi n'wabyewulani,' a hlamusela.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku kokwana wa xisati wa Dantago u lava a dyondza hi ripfumelo ra vakokwa wa kokwa wa yena – hambi loko a ri na ripfumelo ro hambana na ra vona.</p>
<p>'Ku humelele yini eka vakokwa wa kokwa wa hina va Nama?' ndzi vutisa kokwana wa xisati, ndzi ringeta ku anakanya leswaku va nga va va ye kwihi.</p> <p>U miyerile timinete ti nga ri tingani. A ndzi swi vona leswaku u le ku ehleketeni swinene.</p>	
<p>'Vakokwa wa kokwa wa hina va Nama a va ri vahloti-vo hlengeleta. Leswi vulaka leswaku a va hloti nyama ya vona na ku hlengeleta swakudya ku suka eka swimilana enhoveni. Kambe namuntlha, a ku na swihari leswi famba fambaka mahala swi nga hlotiwaka. Va tekeriwe tiko ra vona, kutani a va nga ha hlengeleti swakudya. Vakokwa wa kokwa wa hina a va nga khomiwi kahle hi tindlela to tala to hambana,' a vula.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku tindlela tin'wana ta vona ta ku hanya ta vakokwa wa kokwa wa vona ticincile sweswi – hikokwalaho ka ndlela yo ka yi nga ri kahle leyi a va khomiwa ha yona.</p>
<p>Ndzi ehlekete hi vakokwa wa kokwa wa hina va khome vurha na minseve, va landzelela minkondzo ya Nhongo hi vukheta. Ndzi va ehlekete va karhi va cela timitsu na ku hlengeleta swidzungela ku swi dya. Ndzi ehlekete hi vanhu va ta ku ta va yivela tiko ra vona.</p>	<p>Ndza tivutisa loko ndyangu wa Dantago a wu ta va wa ha hanya hi ndlela leyi loko tiko ra vakokwa wa kokwa wa vona a ri nga yiviwanga?</p>
<p>'Dantago, ndzi lava u tshama u tsundzuka leswi nga swa nkoka eka hina tanihi vanhu va Nama. Wa swi tiva leswaku ntumbuluko i wa nkoka njhani eka hina na ndhawa ya ka hina,' a ya emahlweni. 'Hikokwalaho ndzi ku dyondzisa hinkwaswo leswi ndzi swi tivaka hi ndhavuko wa ka hina. Swi le ka hina ku hlayisa nkoka lowu wu tshama wu hanya ku xixima vakokwa wa kokwa wa hina.'</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku kokwana wa Dantago u lava a tiva mindhavuko ya vakokwa wa kokwa wa yena – leswaku mindhavuko leyi yi tshama yi hanya hi ku rungula switori.</p>

<p>Xitshuriwa</p>	<p>Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)</p>
<p>Ndzi ehlekete hi ndlela leyi kokwana wa xisati a tiva mavito na ku tirhisa ximilana xin'wana na xin'wana enhoveni. Ndza tivutisa loko vutivi byebyo byi ta hi le ka vakokwa wa kokwa wa hina – ku huma eka nkoka wo hlawuleka lowu va nga wu veka eka ntumbuluko.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku kokwana wa Dantago u na vutivi byo hlawuleka hikokwalaho ka dyondzo leyi a nga yi dyondza eka vakokwa wa kokwa wa yena.</p>
<p>Loko n'wabyewulani a karhi a famba, ndzi ehlekete swo tala hi vakokwa wa kokwa wa mina, na tidyondzo ta nkoka to tala leti ndzi nga ti dyondzaka eka vona.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Dantago u ta va na vutivi byo hlawuleka hikokwalaho ka vakokwa wa kokwa wa yena, na yena.</p>
<p>Swivutiso swo landzelerisa</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p>
<p>I yini xilo xin'we lexi Dantago a nga xi dyondza hi vakokwa wa kokwa wa yena?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U dyondze leswaku vakokwa wa kokwa wa yena a va tshemba leswaku n'wabyewulani i xirhumiwa xa swikwembu. • U dyondze leswaku vakokwa wa kokwa wa yena a va ri vahloti-vo hlengeleta. • U dyondze leswaku vakokwa wa kokwa wa yena a va ku ntumbuluko na ndhawu i swa nkoka. • Sw. na sw.
<p>I yini xilo xin'we lexi u xi tivaka hi vakokwa wa kokwa wa wena?</p>	<p><i>Ndzi tiva...</i></p>
<p>Xivutiso xa hikokwalaho ka yini</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p>
<p>Hikokwalaho ka yini swi ri swa nkoka ku dyondza hi matimu ya mindyangu ya hina?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva hi nga dyondza tidyondzo ku suka eka vakokwa wa kokwa wa hina. • Hikuva i swa nkoka ku hlayisa mindhavuko yin'wana ya khale yi hanya. • Hikuva swi ta hi dyondzisa swo tala hi hina na vutitivisi bya hina.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yimgiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - swa swikwembu
 - n'wabyewulani
 - dyondza dyondzo

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Khale wa khaleni	<i>Pfula mavoko</i>
Joni ra ha ri xidorobana	<i>Pfula mavoko</i>
A ku dyiwa matimba	<i>Kombisa ku dya matimba</i>
A ku dyiwa na swifaki	<i>Kombisa ku dya xifaki</i>
sweswi hi ro vhengele ntse!	<i>Phokotela mavoko kan'we</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori leri...
Ndzi dyondze ...
Ndzi ehleketa leswaku Dantago u titwe ... hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambana hambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu.

tw	tl	a
s	i	l
e	n	k
g	u	o
mb	w	t

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: /tw/ na /tl/
- 2 Hluta hinkwayo mimpfumawulo na switatisi exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /tl/-/u/-/k/-/a/ = **nhova**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa yin'wana na yin'wana ya mimpfumawulo leyi- a va boheki ku tirhisa /tw/ kumbe /tl/
- 6 Komba vadyondzi ku vumba rito rin'wana, ku fana na: /w/-/e/-/n/-/aa/ = **wena**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **tw, tl**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona.
- 5 Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **twela, twisisa, twanana, twakala, twala, twisa, tlanga, tlimbiwa, ttiloko, tluka, tlumba, tluta, wena, kula, mbanga, tsala**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

MAQHINGA YA NTWISISO: KOMISA/ ENDLA KU YELANISA

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi dyondzeke ku suka eka xitori: Xirhumiwa xa swikwembu
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi **ku yelanisa** loku va nga ku endlaka na xitori xa vhiki leri nga hundza, *Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna*.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa ku hlamusela hi **swin'wana leswi va swi dyondzeke** na **ku yelanisa** eka *Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna*, ku fana na: **Ndzi dyondze leswaku van'wabyewulani a ku ri varhumiwa va swikwembu**. Ndzi nga **yelanisa** na xitori xa vhiki leri nga hundza hikuva ha vambirhi Aziz na Dantago va dyondze swilo swintshwa ku suka eka vakokwana wa vona.
- 4 Tlakusa swifaniso swa le ka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi leswi va **swi dyondzeke** na **ku yelanisa** na xitori xa *Xitori xa kokwana wa mina wa xinuna*.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi hi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana leswi talaka ku endliwa hi vadyondzi.
- 8 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va vulavula** na ku avelana hi tinhlamuselo ta vona **vini** na munghana. (**A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke**. Lawa ya fanele ya va mavonelo ya vadyondzi!)

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 6**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthla ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antswi ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

7

NKONGOMELO:

Sayense

ya tsakisa

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: xifaniso xa n'wana loyi a kumaka nsawutiso wo sungula.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: ndzavisiso wa leswaku sayense i yini, swilo swo hambana hambana leswi endliwaka hi van'wasayense, sw. na sw.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko Yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 84, A hi hlayeni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 85 – 86, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 88 – 89, A hi endleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa nkarhi lowu u nga ya etliniki.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi khavhara ya le mahlweni ya Buku Leyikulu: Nsawutiso wo sungula
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Sayense ya tsakisa
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana sayense i yini?
 - b Xana van'wasayense va dyondza yini?
 - c Xana hi yi tirhisa njhani sayense siku rin'wana na rin'wana?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - sayense
 - nsawutiso
 - xiperimente

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Ketil Ketil	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Tsayitsayii!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Xi nghanile xilungu	<i>Kombisa ntsako</i>
Yi fikile sayense	<i>Kombisa ntsako</i>
Vusiku na nhlikanhi swa fana	<i>Kombetela matlhelo hinkwawo</i>
Hom – hom – homm sayense!	<i>Khankha ku komba ntsako</i>

Ntivotso

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo leyi landzelaka:
 - a **tlula**
 - b **tlunya**
 - c **tlumbana**
 - d **tlurisa**
 - e **tlutlama**
 - f **nhamu**
 - g **nhanga**
 - h **nhova**
 - i **nhulu**
 - j **nharhu**
- 3 Lexi landzelaka, byela vadyondzi ku teka tikhirayoni va lulamisa mintirho ya vona vini.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengeta tibuku ta vadyondzi emakumu ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Nsawutiso wo sungula
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u karhi u vutisa vadyondzi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi swilo swa le ka ntumbuluko leswi u nga rhandzaka ku tiva swo tala hi swona.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u tsala na nongonoko lowu nga na tinhlokomhaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Ndzi navela ku tiva hi:

1 ...

2 ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta **bubutsa miehleketo hi swilo swa le ka ntumbuluko leswi va navelaka ku tiva hi swona.**
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra matsalelo.
- 3 Kombetela **nhlokomhaka (Ndzi navela ku tiva hi)**. Hlamusela leswaku nhlokomhaka yi hi byela leswaku nongonoko wu ta va wu vulavula hi yini.
- 4 Hlamusela leswaku namuntlha hi ta endla **nongonoko**. Leswi swi vula leswaku hi ta hlawula swilo swimbirhi leswi hi navelaka ku swi tiva kutani hi swi tsala ehansi.
- 5 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 6 Byela vadyondzi vonelo ra wena ro engetela eka rimba ra matsalelo, ku fana na: Ndzi twa ndzi navela ku tiva hi lwandlenkulu. Ku na swilo swo tala hi lwandlenkulu leswi ndzi nga swi tiviki. Ndzi twa ndzi navela ku tiva swinene hi vankavangaheti lava hanyaka endzeni ka lwandlenkulu.
- 7 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa xifaniso xa wena, u karhi u anakanya hi swilo leswi u swi tivaka u tirhisa **maphuphuma ya miehleketo.**
- 8 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana.**
- 9 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wo sungula eka nongonoko: 1. Ndzi navela ku tiva hi lwandlenkulu.
- 10 Tirhisa **ku kombisa** ku hetisa nchumu wa vumbirhi eka nongonoko: 2. Ndzi navela ku tiva hi vankavangaheti.
- 11 **Vula marito hi ku nonoka ku fana na xibodze kutani u tsala mimpfumawulo leyi u yi tivaka.**
- 12 **Tirhisa switirhisiwa**, ku fana na marito ya ntolovelo na ntivo marito ya nkongomelo.
- 13 Tima xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso ntsena, kambe vadyondzi va fanele ku tsala mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

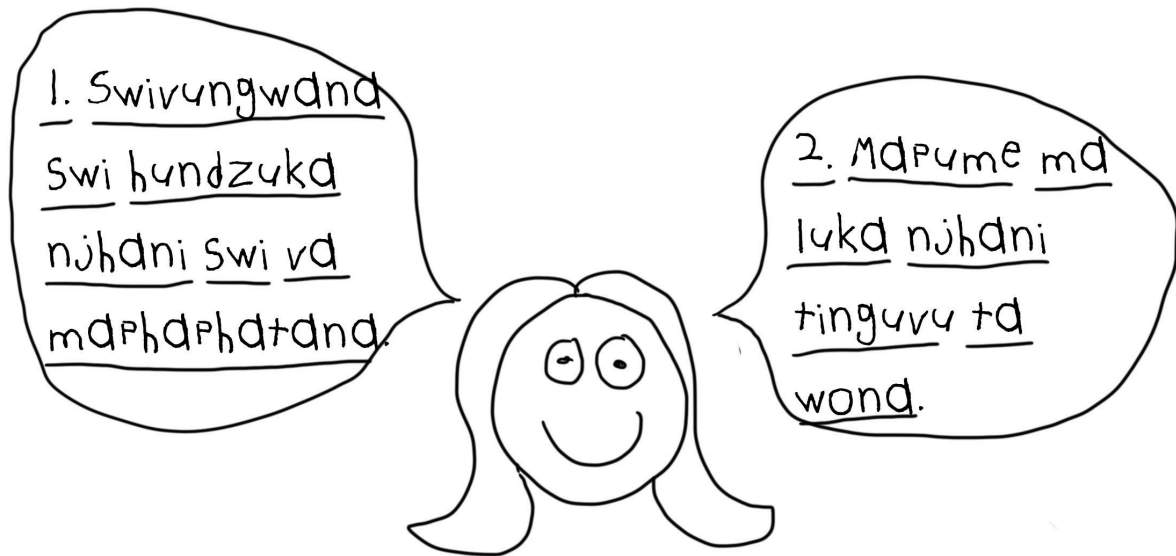
- 1 Bubutsa miehleketo hi swilo leswi vadyondzi va navelaka ku swi tiva na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: swimilana, ntumbuluko, mpfhuka, Mars, swiharhi, ku cinca ka maxelo, sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u navela ku tiva hi yini?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala**.
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula ku kanela na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi leswi va navelaka ku tiva hi swona.
- 7 Va fanele va ku: Ndzi navela ku tiva hi ...
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala minongonoko ya vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Loko vadyondzi va tsala, famba famba la tlilasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo**.
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va nga swi tsala.
- 4 Pfunu vadyondzi ku engetela xivulwa.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ku sale 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana mayelana na swidirowiwa swa vona.
- 3 **Hlamusela leswaku hi ta engetela vuxokoxoko eka ku tsala ka vona hi Ravunharhu.**

Ndzi ndvelda ku tiva hi:

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 7.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta Mimpfumawulo Na Marito

PFUXETA MIMPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusela ehenhla swikombakombana swa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara: /ph/ /pf/ /vh/ /ns/ /nc/ /bv/ /mp/ /nk/ /py/ /qh/ /tw/ /tl/
- 2 Tlakusela ehehla swikombakombana hi maendlelo yo hambana hambana kutani u vutisa mudyondzi hi un'we un'we ku hlaya mimpfumawulo.
- 3 Damarheta swikombakombana swa mpfumawulo exitsalelweni.
- 4 Kombela vadyondzi vo hambana hambana vatsongo ku ta emahlweni va ta aka marito exitsalelweni.
- 5 Kutani, kombela vadyondzi ku vumba na ku tsala ehansi marito lama va ma kotaka etibukwini ta vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Pfuxeta (ma)letere/marito/ swivulwa

- 1 Kombisa vadyondzi maendlelo ya ku tsala swivulwa swo koma exitsalelweni.
- 2 Kombisa leswaku xivulwa xi sungula hi letere lerikulu kutani xi hetelela hi hiko.
- 3 Vadyondzi va fanele ku kopunula swivulwa etibukwini ta vona.

Phama vuswa u dya.

Vhiki leri taka xikolo xa pfala.

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula

MAQHINGA YA NTWISISO: ENDLA MINKAMBISISO

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p><u>Nsawutiso wo sungula</u></p> <p>U nga va u sawutisiwile nkarhi lowu nga hundza, kumbe u tshama u ehleketa hi leswi nsawutiso wu tirhisaka swona? Xana wa swi tiva leswaku ku humelela yini loko nereta yi nghena evokweni ra wena?</p> <p>Loko u kuma nsawutiso, vuvabyi byitsongo byi tlhaveriwa emirini wa wena. Leswi swi pfuna miri wa wena ku aka masocha ya miri leswaku ya ta kota ku lwa na vuvabyi lebyi. Leswi swi vula leswaku a wu nge khomiwi hi vuvabyi lebyi nkarhi lowu taka.</p>	
<p>Mpondzo a byi ri vuvabyi lebyi nga tshama byi dlaya mamiliyoni ya vanhu emisaveni hinkwayo. Hambi swi ri tano, vuvabyi lebyi a bya ha ri kona hi khensa wanuna loyi a vitaniwa Edward Jenner. U tumbuluxe nsawutiso wo sungula ku lwisanaka na vuvabyi lebyi byo dlaya!</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Mpondzo a ku ri vuvabyi bya nghozi!</p>
<p>Edward Jenner a tshama eNghilandi ku tlula malembe ya madzana mambirhi lama nga hundza. Edward u lemuke leswaku vanhu vo tala endhawini ya ka vona a va vabya va tlhela va lova hikwalaho ka Mpondzo. Vuvabyi lebyi a byi hlasela un'wana na un'wana – lontsongo kumbe lonkulu, xifumi kumbe xisiwana. Hambi swi ri tano, vanhu hinkwavo a va swi tiva leswaku hinkwavo vasengi va masi – vavasati lava sengaka tihomu, a va nga hlaseriwi hi Mpondzo. Edward u tivutisile leswaku hikokwalaho ka yini.</p>	<p>A hi kambisisi xiphiqo eka xitori lexi: Loko Edward Jenner a ha hanya, Mpondzo a byi ri vuvabyi bya nghozi lebyi nga dlaya vanhu vo tala!</p>
<p>Edward u teke xiboho xo langutisisa vavasati lava sengaka tihomu. U vone leswaku tihomu na tona ti na vuvabyi lebyi fanaka, Mpondzo wa tihomu. Vavasati lava sengaka tihomu a va khomiwa hi vuvabyi bya Mpondzo wa tihomu, kambe a va tlhela va antswa. Endzhaku ka sweswo, a va swi kota ku va ekamareni rin'we na munhu loyi a nga na Mpondzo, kambe a va nga tluleriwi hi vuvabyi lebyi byo dlaya!</p>	<p>Edward u ehlekete leswaku Mpondzo wa tihomu wu nga va xintshunxo eka Mpondzo!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
Edward u lemuke leswaku Mpondzo wa tihomu a wu sirhelela vavasati lava sengaka tihomu. U ehleketela leswaku ku va na Mpondzo wa tihomu swi pfuna miri ya vona ku aka masocha ya miri ku lwa na Mpondzo. Kambe a fanele ku kambela vonelo ra yena.	
Edward u kume musengi wa masi a vabya a khomiwe hi Mpondzo wa tihomu. U teke vuvopfu eka xin'we xa swirhumbana swa yena. Edward u tlhavela vuvopfu lebyi evokweni ra xifanyetana xa nhungu wa malembe. Vito ra xifanyetana lexi a ku ri James. Edward a lava ku vona loko ntlhavelo lowu tsongo wu nga swi kota ku pfuna miri wa James ku aka masocha yo lwa na Mpondzo.	A hi kambisisi xintshunxo eka xitori: Edward u ehleketela leswaku ku tlhavela James hi Mpondzo wa tihomu a ku ri vonelo ra kahle hikuva a swi ta n'wi sivela eka vuvabyi byo dlaya bya Mpondzo!
Kutani, Edward u veke James wa vanhu ekamareni ra vanhu lava nga na Mpondzo. A yimele ku vona loko James a ta vabya. Kambe, vonelo ra Edward a ri lulamile – Mpondzo wutsongo wa tihomu lowu a wu ri emirini wa James wu pfune ku aka masocha ya miri lama nga lwisana na Mpondzo. James a nga kalanga a vabya!	Vonelo ra Edward ri tirhile! Mpondzo wa tihomu wu sirhelele James eka ku khomiwa hi Mpondzo, ku fana na leswi Edward a nga ehleketisa swona.
Kutani Edward u swi tivile leswaku vonelo ra yena a ri lulamile – ku va na vuvabyi lebyitsongo swi nga pfuna miri wa wena ku lulamela ku lwa na ku ku sirhelela! Hi khensa ntirho wa Edward Jenner, sweswi hi na minsawutiso leyi hi sirhelelaka eka mavabyi yo tala yo dlaya!	Sweswi hi na minsawutiso leyi endlaka swo fana na leswi Edward a swi endleke. Ndzi endla nkambisiso wa leswaku vanhu vo tala a va ehleketa leswaku vonelo ra yena a ri ri kahle swinene!
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Edward Jenner u tumbuluxe yini?	<ul style="list-style-type: none"> • U tumbuluxe nsawutiso wo sungula. • U tumbule nsawutiso wa Mpondzo.
Xana Edward Jenner a ehleketa leswaku vavasati lava sengaka tihomu va sirheleriwa hi yini eka ku khomiwa hi Mpondzo?	U ehleketa leswaku Mpondzo wa tihomu wu sirhelela vavasati lava sengaka tihomu eka Mpondzo.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Edward Jenner a tlhavela James hi Mpondzo wa tihomu?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a vona vavasati lava sengaka tihomu va nga khomiwi hi Mpondzo endzhaku ko va na Mpondzo wa tihomu. • Hikuva a lava ku vona loko Mpondzo wa tihomu wu nga sivela James eka ku khomiwa hi Mpondzo. • Hikuva a lava ku kambela vonelo ra yena.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - vuvabyi
 - tlhava
 - nereta

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Keti! Keti!	Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfula
Tsayitsayii!	Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfula
Xi nghanile xilungu	Kombisa ntsako
Yi fikile sayense	Kombisa ntsako
Vusiku na nhlikanhi swa fana	Kombetela matlhelo hinkwawo
Hom - hom - homm sayense!	Khankha ku komba ntsako

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RO SUNGULA RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta marito**PFUXETA MARITO**

- 1 Tshama u lulamisile swikombakombana hinkwaswo swa marito ya mimpfumawulo.
- 2 Tlakusela ehenhla rito rin'wana na rin'wana, kutani u vutisa mudyondzi un'wana na un'wana ku ri hlaya.
- 3 Loko mudyondzi a nga koti ku hlaya rito, pfuna mudyondzi ku ri twarisa.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Pfuxeta (ma)letere/marito/swivulwa

- 1 Kombisa vadyondzi maendlelo ya ku tsala swivulwa swo koma exitsalelweni.
- 2 Kombisa leswaku xivulwa xi sungula hi letere lerikulu kutani xi hetelela hi hiko.
- 3 Vadyondzi va fanele ku kopunula swivulwa etibukwini ta vona.

Poto ra pfuta.

Ndzi lumiwe hi nsuna.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA Tsala hi swilo swa le ka ntumbuluko leswi u nga rhandzaka ku tiva swo tala hi swona.

NTIRHO: Dirowa xifaniso u tsala na nongonoko lowu nga na tinhlokomhaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Ndzi navela ku tiva hi:

1 ...

2 ...

Swivutiso leswi ndzi nga na swona:

1 ...

2 ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta engetela ku suka eka ku tsala ka hi Musumbhunuku.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta ehleketa hi swivutiso leswi va nga na swona hi swilo leswi nga le ka xiyenge xo sungula xa nongonoko. Xikombiso, ndzi tsale leswaku ndzi twe ndzi navela ku tiva hi lwandlenkulu na vankavangaheti, kutani ndzi ta ehleketa xivutiso lexi ndzi nga ta va na xona hi xin'wana na xin'wana xa swona!
- 3 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 4 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala**.
- 5 Hlamusela vadyondzi vonelo ra wena ro engetela eka rimba ra matsalelo, ku fana na: Mikarhi hinkwayo ndzi vona magandlati lamakulu elwandlenkulu, kambe a ndzi swi tivi leswaku magandlati lawa ma huma kwihi. Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini ku ri na magandlati elwandlenkulu.
- 6 Tirhisa **ku kombisa** ku engetela eka xifaniso xa wena, ku fana na: wena, u ehleketa hi xivutiso lexi.
- 7 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana**.
- 8 Hlamusela leswaku namuntlha hi ta tsala swivutiso, kutani swi fanele ku hetelela hi mfungho wa xivutiso!
- 9 Tirhisa ku kombisa ku hetisa nchumu wo sungula eka xiyenge xa vumbirhi xa nongonoko: Hikokwalaho ka yini ku ri na magandlati elwandlenkulu?
- 10 Tirhisa ku kombisa ku hetisa nchumu vumbirhi eka xiyenge xa vumbirhi xa nongonoko: Xana vankavangaheti va dya yini?
- 11 **Vula marito hi ku nonoka ku fana na xibodze kutani u tsala mimpfumawulo leyi u yi tivaka.**

- 12 Tima xikombiso xa wena** exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso ntsena, **kambe vadyondzi va fanele ku tsala mavonelo ya vona vini.**

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi swivutiso leswi mi nga na swona hi swilo leswi mi nga navela ku tiva hi swona.
- 2 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 3 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula ku kanela na munghana hi vonelo.**
- 4 Kombela vadyondzi va 2–3 ku ku byela swivutiso swa vona.
- 5 Va fanele ku vutisa xivutiso xa vona.
- 6 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

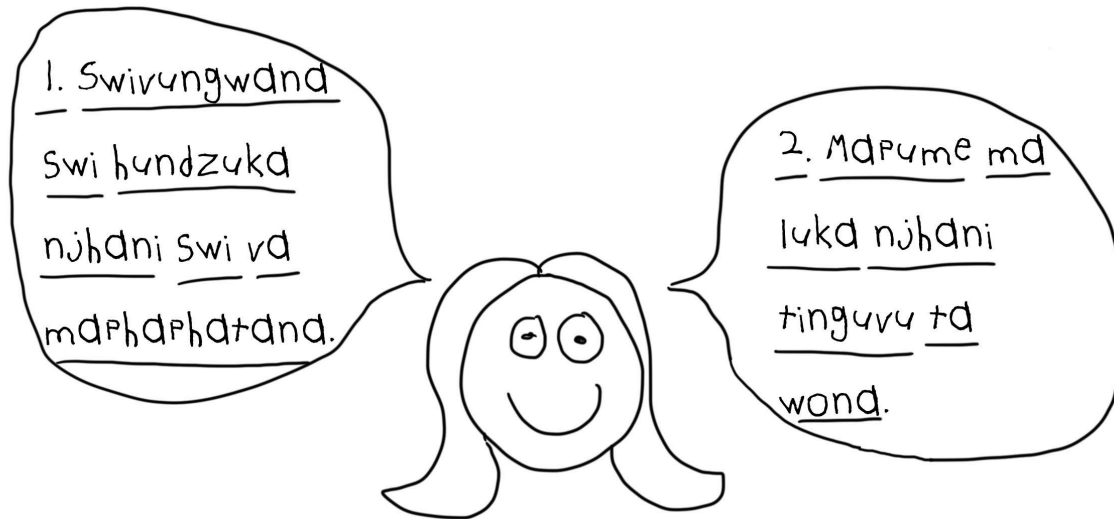
KU TSALA

- 1 **Nyika vadyondzi tibuku.** Lerisa vadyondzi ku kuma ku tsala ka von aka hi Musumbhunuku. Va ta **engetela** eka leswi!
- 2 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini na ku hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3 Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4 Pfunana vadyondzi ku engetela xivulwa.
- 5 Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1 Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana hi swidirowiwa swa vona.

*Hayeka leswi vadyondzi va swi tsaleke eka **levhele ya mahlo** ya vona etlilasini. Leswi swi pfunana vadyondzi ku va na mbhurisano mayelana na nkongomelo.*

Ndzi ndvelda ku tiva hi:

Swirutiso leswi ndzi ngd na swond:

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa mimpfumawulo

NDZA ENDLA

- 1 Tirhisa marito mambirhi lawa ya twakalaka ya fana, xikombiso: **pfuta; pfuma**
- 2 Vula rito: **pfuta**
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: /**pf**/-/**u**/-/**t**/-/**a**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**pf**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**u**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**t**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pfuta**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa ka mimpfumawulo ku endla rito: /**pfu**/-/**ta**/ = **pfuta**
- 10 Vuyelela leswi hi rito leri landzelaka: **pfuma**

HA ENDLA

- 1 Tirhisa man'wana marito mambirhi lama twakalaka ya fana, xikombiso: **nsele; bvele**
- 2 Vula rito:
- 3 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**ns**/
- 4 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**e**/
- 5 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**l**/
- 6 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**e**/
- 7 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemu phemu swa mpfumawulo: /**ns**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/
- 8 Tsala rito: **nsele**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito : /**nse**/-/**le**/ = **nsele**
- 10 Vuyelela leswi hi rito leri landzelaka: **bvele**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: ENDLA MINKAMBISISO

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Nsawutiso wo sungula</u></p> <p>U nga va u sawutisiwile nkarhi lowu nga hundza, kumbe u tshama u ehleketa hi leswi nsawutiso wu tirhisaka swona? Xana wa swi tiva leswaku ku humelela yini loko nereta yi nghena evokweni ra wena?</p> <p>Loko u kuma nsawutiso, vuvabyi byitsongo byi tlhaveriwa emirini wa wena. Leswi swi pfuna miri wa wena ku aka masocha ya miri leswaku ya ta kota ku lwa na vuvabyi lebyi. Leswi swi vula leswaku a wu nge khomiwi hi vuvabyi lebyi nkarhi lowu taka.</p>	
<p>Mpondzo a byi ri vuvabyi lebyi nga tshama byi dlaya mamiliyoni ya vanhu emisaveni hinkwayo. Hambi swi ri tano, vuvabyi lebyi a bya ha ri kona hi khensa wanuna loyi a vitaniwa Edward Jenner. U tumbuluxe nsawutiso wo sungula ku lwisanaka na vuvabyi lebyi byo dlaya!</p>	<p>Edward Jenner u te na miehleketo yo endla ku tlhavela vanhu van'wana va nga si swi kuma. Ndzi endla nkambisiso wa leswaku a ri munhu wo tlhariha!</p>
<p>Edward Jenner a tshama eNghilandi ku tlula malembe ya madzana mambirhi lama nga hundza. Edward u lemuke leswaku vanhu vo tala endhawini ya ka vona a va vabya va tlhela va lova hikwalaho ka Mpondzo. Vuvabyi lebyi a byi hlasela un'wana na un'wana – lontsongo kumbe lonkulu, xifumi kumbe xisiwana. Hambi swi ri tano, vanhu hinkwavo a va swi tiva leswaku hinkwavo vasengi va masi – vavasati lava sengaka tihomu, a va nga hlaseriwi hi Mpondzo. Edward u tivutisile leswaku hikokwalaho ka yini.</p>	<p>Ndzi endla nkambisiso wa leswaku Edward a ri munhu wo lava ku tiva. A lava ku tiva leswaku hikokwalaho ka yini vavasati lava sengaka tihomu va nga khomiwi hi Mpondzo!</p>
<p>Edward u teke xiboho xo langutisisa vavasati lava sengaka tihomu. U vone leswaku tihomu na tona ti na vuvabyi lebyi fanaka, Mpondzo wa tihomu. Vavasati lava sengaka tihomu a va khomiwa hi vuvabyi bya Mpondzo wa tihomu, kambe a va tlhela va antswa. Endzhaku ka sweswo, a va swi kota ku va ekamareni rin'we na munhu loyi a nga na Mpondzo, kambe a va nga tluleriwi hi vuvabyi lebyi byo dlaya!</p>	<p>Edward a navela ku tiva hi laha a nga tirhisaka Mpondzo wa tihomu ku sirhelela vanhu eka Mpondzo.</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Edward u lemuke leswaku Mpondzo wa tihomu a wu sirhelela vavasati lava sengaka tihomu. U ehleketete leswaku ku va na Mpondzo wa tihomu swi pfuna miri ya vona ku aka masocha ya miri ku lwa na Mpondzo. Kambe a fanele ku kambela vonelo ra yena.</p>	
<p>Edward u kume musengi wa masi a vabya a khomiwe hi Mpondzo wa tihomu. U teke vuvopfu eka xin'we xa swirhumbana swa yena. Edward u tlhavela vuvopfu lebyi evokweni ra xifanyetana xa nhungu wa malembe. Vito ra xifanyetana lexi a ku ri James. Edward a lava ku vona loko ntlhavelo lowu tsongo wu nga swi kota ku pfuna miri wa James ku aka masocha yo lwa na Mpondzo.</p>	<p>Edward a navela ku tiva hikokwalaho u tlhavela xifanyetana hi Mpondzo wa tihomu! Ndza ehleketete leswaku leri i vonelo ra nghozi! A ta va a tlulete James hi Mpondzo wa tihomu!</p>
<p>Kutani, Edward u veke James wa vanhu ekamareni ra vanhu lava nga na Mpondzo. A yimele ku vona loko James a ta vabya. Kambe, vonelo ra Edward a ri lulamile – Mpondzo wutsongo wa tihomu lowu a wu ri emirini wa James wu pfune ku aka masocha ya miri lama nga lwisana na Mpondzo. James a nga kalanga a vabya!</p>	<p>Leri i vonelo ra nghozi swinene! Ehleketete loko Edward a nga swi ehleketanga kahle kutani James a khomiwa hi Mpondzo. James a ta va a lovile! Ndzi endla nkambisiso wa leswaku ku navela ku tiva ka Edward ku endle leswaku a teka swiboho swa nghozi leswikulu!</p>
<p>Kutani Edward u swi tivile leswaku vonelo ra yena a ri lulamile – ku va na vuvabyi lebyitsongo swi nga pfuna miri wa wena ku lulamela ku lwa na ku ku sirhelela! Hi khensa ntirho wa Edward Jenner, sweswi hi na minsawutiso leyi hi sirhelelaka eka mavabyi yo tala yo dlaya!</p>	<p>Xiperimente xa Edward a xi ri nghozi swinene! Kambe emakumu, ku navela ku tiva ka yena ku pfune ku sirhelela mamiliyoni na mamiliyoni ya vanhu. Ndzi endla nkambisiso wa leswaku nghozi leyi a lava ku yi endla a yi ri ya nkoka! Ndza tivutisa leswaku wena u ehleketete yini?</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Xana a ku ri xiphiso xihle lexi Edward a lava ku xi ntshunxa?</p>	<p>A lava ku sivela vanhu ku khomiwa hi vuvabyi bya Mpondzo.</p>
<p>Xana i xintshunxo xihle lexi a xi kambeleke?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U kambele hi ku tlhavela Mpondzo wa tihomu eka James. • U kambele loko James a nga khomiwa hi Mpondzo endzhaku ko tlhaveriwa hi Mpondzo wa tihomu.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>U nga endla nkambisiso? U ehleketete yini hi xiboho xa Edward xo veka James ekamareni leri nga na vanhu lava nga khomiwa hi Mpondzo?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ndzi ehleketete leswaku a ku ri vonelo ra kahle hikuva... • Ndzi ehleketete leswaku a ku nga ri vonelo ra kahle hikuva...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

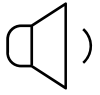
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - nghozi
 - ringeta
 - masocha ya miri
 - nsawutiso

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Ketil! Ketil!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Tsayitsayii!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Xi nghenile xilungu	<i>Kombisa ntsako</i>
Yi fikile sayense	<i>Kombisa ntsako</i>
Vusiku na nhlikanhi swa fana	<i>Kombetela matlhelo hinkwawo</i>
Hom – hom – homm sayense!	<i>Khankha ku komba ntsako</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Ndzi ehleketa leswaku Edward Jenner a ri ... hikuva ...
Xitori lexi xi na vuxaka na nkongomelo'Sayense ya tsakisa' hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlawa** ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwawo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambana hambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara leyi.

ph	pf	vh
a	t	e
ns	nc	bv
m	i	l
mp	nk	py
o	h	b
qh	tw	tl
n	s	u

KOMBISA

- 1 Langutisa mimpfumawulo hinkwayo na yo twanansa exitsalelweni.
- 2 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku aka marito lama va nga ma kotaka va ri karhi va tirhisa mimpfumawulo no twanansa.

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona vini.
- 5 Kombela vadyondzi ku byelana marito lama va nga ma aka, kutani va ma tsala exitsalelweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: KOMISA

KU Rungula Xitori

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi xilo xin'we lexi va xi dyondzeke eka xitori: Nsawutiso wo sungula
- 2 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa ku hlamusela **swin'wana leswi va swi dyondzeke exitorini**, ku fana na: Ndzi dyondze leswaku a ku ri na vuvabyi byo dlaya lebyi vuriwaka mpondzo.
- 3 Tlakusa swifaniso swa le ka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi nga humelela.
- 4 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi leswi **va swi dyondzeke** eka xitori xa *Nsawutiso wo sungula*.
- 5 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi hi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 6 Hlamusela na ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana leswi talaka ku endliwa hi vadyondzi.
- 7 Lerisa vadyondzi **ku hundzuluka va vulavula** na ku avelana hi tinhlamuselo ta vona **vini** na munghana. (**A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Lawa ya fanele ya va mavonelo ya vadyondzi!**)

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 1

KOTARA 4

Whiki

8

NKONGOMELO:

Sayense

ya tsakisa

Malulamiso Ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomo leri u nga ta ri lava.
- 4 Tatisa minchumu ya ekhumbini ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: swifaniso swa van'wasayense vo hambana hambana.
- 5 Endla mindzavisiso/ rhisechi eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: ndzavisiso hi ntirho vutomi eka sayense.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to Tirhela ta DBE ti funghiwele, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ta wena ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko ya Ndlandlamuxo

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 90 – 91, A hi endleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 92 – 93, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 2: Papila ra 94, A hi hlayeni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa wena u ri n'wasayense. Xana i sayense yini leyi u nga rhandzaka ku yi endla?

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa Limani a karhi a lulamisa xiperimente xa yena eka xitori xa Buku Leyikulu: Xiperimente xa Limani
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi ya emahlweni na nkongomelo wa hina: Sayense ya tsakisa
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi xi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana ku fikela sweswi hi dyondze yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
 - a Xana hi swihi swilo leswintshwa u swi tivaka hi sayense?
 - b Xana sayense yi nga hi pfuna njhani?
 - c Xana hi yihi mixaka ya tisayense leti u ehleketaka leswaku ti tsakisa swinene?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito .
 - hanya
 - ku fa
 - pona

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Keti! Keti!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Tsayitsayii!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Xi nghenile xilungu	<i>Kombisa ntsako</i>
Yi fikile sayense	<i>Kombisa ntsako</i>
Vusiku na nhlikanhi swa fana	<i>Kombetela matlhelo hinkwawo</i>
Hom – hom – homm sayense!	<i>Khankha ku komba ntsako</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Vitanela mimpfumawulo leyi landzelaka:
 - a phama
 - b pfuta
 - c vhiki
 - d nsuna
 - e ncila
 - f nkani
 - g qhiva
 - h twela
 - i tluka
 - j bvebve
- 3 Lexi landzelaka, byela vadyondzi ku teka tikhirayoni va lulamisa mintirho ya vona vini.
- 4 Tsala mimpfumawulo na marito swi vonaka exitsalelweni.
- 5 Hlengeleta tibuku ta vadyondzi emakumu ka siku, kutani u tekela enhlokweni lava lavaka ku pfuniwa loku engeteriweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xiperimente xa Limani
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, u karhi u vutisa leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku fambelanisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi vuxokoxoko bya tinhlayo lebyi u byi hlengeleteke.

NTIRHO: Hlengeta vuxokoxoko bya tinhlayo kutani u tsala hi byona.

RIMBA RA MATSALELO: Ku hava

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta ehleketa hi xivutiso lexi va lavaka ku vutisa vadyondzikulobye.
- 2 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta endla mpimo – tiko. Va fanele ku tsala xivutiso lexi nga na tinhlamulo timbirhi kumbe tinharhu leti vanghana va vona va nga ta hlawula eka tona. Kutani, va ta vutisa xivutiso eka vadyondzikulobye kutani va rhekhoda vuxokoxoko bya tinhlayo.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala**.
- 4 Byela vadyondzi vonelo ra wena hi ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi lava ku tiva loko vanghana va mina va tsakela ku hlaya kumbe metse ku antswa. Ndzi ta va vutisa tidyondzo leti va ti rhandzaka kutani ndzi nyika ku hlaya na metse tanihi tinhlamulo leti nga hlawuriwaka.
- 5 Tirhisa **ku kombisa** ku dirowa mpimo – tiko wu ri na xivutiso ehenhla na tinhlamulo leti nga hlawuriwaka ehansi.
Xana u rhandza dyondzo yihi?

Ku hlaya	Metse

- 6 Hlamusela leswaku hi wahi marito lawa u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana**, ku fana na: Xana u rhandza dyondzo yihi?
- 7 Hlamusela hi tinhlamulo leti va nga ta hlawula eka tona: ku hlaya kumbe metse
- 8 Kombisa leswaku u hlengeta njhani vuxokoxoko bya tinhlayo hi ku tirhisa mpimo – tiko. Vutisa vadyondzi va 3–4 xivutiso lexi, kutani u rhekhoda tinhlamulo ta vona hi ku tirhisa tithali endzeni ka mpimo – tiko.
- 9 Tima/ sula xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele ku dirowa mavonelo ya vona.

SWILETELO SWA NOMO

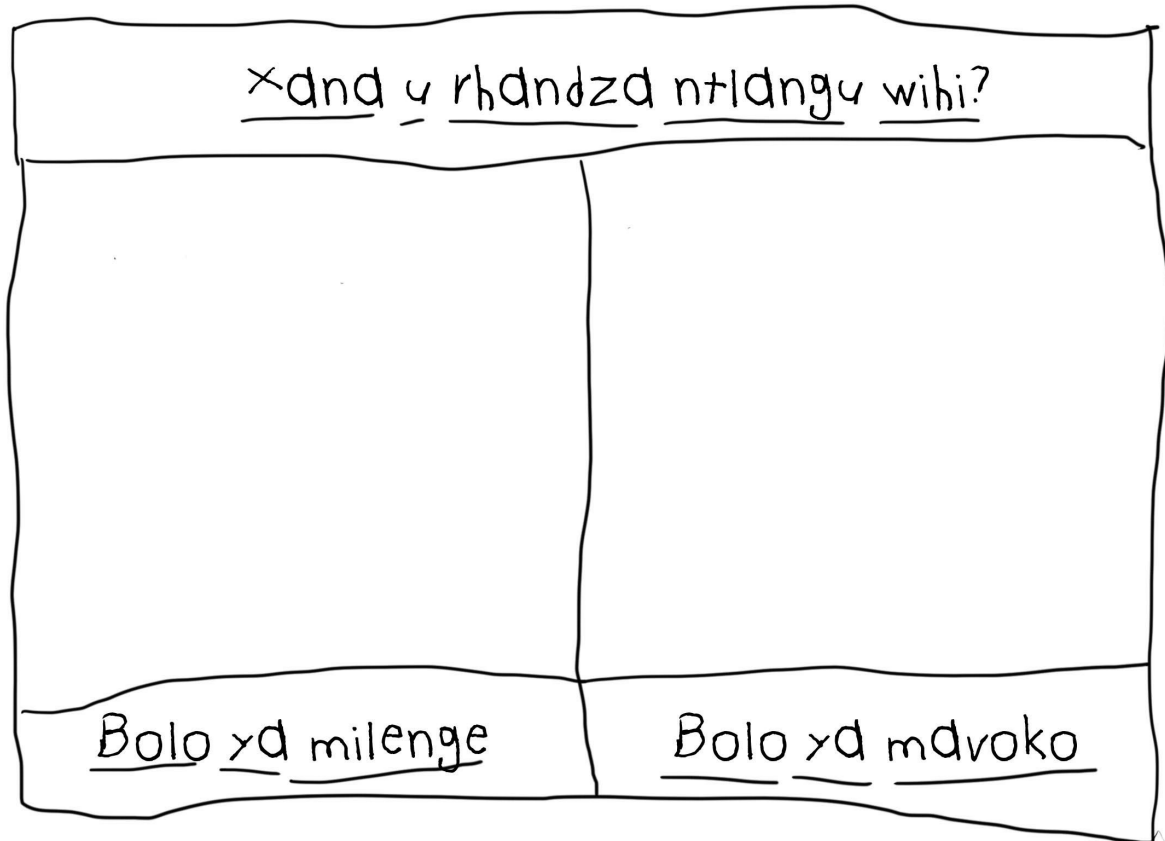
- 1 Bubutsa miehleketo hi swivutiso swo hambana hambana na vadyondzi.
- 2 Tsala marito exitsalelweni, ku fana na: Xana hi yihi mihandzu leyi u yi rhandzaka? Xana u ta hi yini exikolweni? Xana u na vamakwenu vangani? sw. na sw.
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana u lava ku vutisa vanghana va wena xivutiso xihi?
- 4 Lerisa vadyondzi ku **ehleketa va nga si tsala.**
- 5 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo.**
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 va ku byela hi xivutiso xa vona.
- 7 Va fanele va vutisa xivutiso na ku hlamusela tinhlamulo leti ku hlawuriwaka eka tona.
- 8 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1 Nyika vadyondzi phepha ro va hava nchumu.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala xivutiso xa vona ehenhla na tinhlamulo ehansi ku fana na leswi u nga endlisa swona.
- 3 Loko vadyondzi va tsala, fambafamba la ttilasini u hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 4 Kombela vadyondzi ku ku byela hi ku tsala ka vona.
- 5 Pfuna vadyondzi ku engetela xivutiso.
- 6 Khutaza vadyondzi.

HLENGETA VUXOKOXOKO BYA TINHLAYO

- 1 Lerisa vadyondzi ku rhendzeleka etlilasini kutani va vutisa kwalomu ka 5 wa vadyondzi lavan'wana xivutiso xa vona.
- 2 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele ku tirhisa tithali ku rhekhoda vuxokoxoko ephephehi ra vona.
- 3 **Hlamusela leswaku hi ta tirhisa vuxokoxoko bya tinhlayo eka ntsalo wa hina hi Ravunharhu.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 8**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo na marito

PFUXETA MIMPFUMAWULO

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusela ehenhla swikombakombana swa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara: /ph/ /pf/ /vh/ /ns/ /nc/ /bv/ /mp/ /nk/ /py/ /qh/ /tw/ /tl/
- 2 Tlakusela ehehla swikombakombana hi maendlelo yo hambana hambana kutani u vutisa mudyondzi hi un'we un'we ku hlaya mimpfumawulo.
- 3 Damarheta swikombakombana swa mpfumawulo exitsalelweni.
- 4 Kombela vadyondzi vo hambana hambana vatsongo ku ta emahlweni va ta aka marito exitsalelweni.
- 5 Kutani, kombela vadyondzi ku vumba na ku tsala ehansi marito lama va ma kotaka etibukwini ta vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Pfuxeta (ma)letere/marito/ swivulwa

- 1 Kombisa vadyondzi maendlelo ya ku tsala swivulwa swo koma exitsalelweni.
- 2 Kombisa leswaku xivulwa xi sungula hi letere lerikulu kutani xi hetelela hi hiko.
- 3 Vadyondzi va fanele ku kopunula swivulwa etibukwini ta vona.

 Ndzi ta ku ba hi mpama.

 Tsatsawani u pyitla jamu

 exinkweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ko sungula**MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA; ENDLA MINKUMBETELO**

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p><u>Xiperimente xa Limani</u></p> <p>Papantsongo wa Limani u n'wi nyike ximilana xo saseka hi siku ra yena ro velekiwa. 'U xi hlayisa swinene ximilana lexi!' a byela Limani. Limani u veke ximilana eka xitafulana lexi nga kusuhi na mubedo wa yena.</p>	
<p>Kambe endzhaku ka mavhikinyana, ximilana xi file.</p> <p>Limani u humesile ximilana a xi komba vatswari va yena. 'A ndzi swi twisiso – a ndzi ehleketa leswaku ndzi xi khome kahle ximilana xa mina,' a vula. 'Ku humelele yini eka xona?'</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini ximilana xa Limani xi file? Ndza tivutisa loko xi swi kumile hinkwaswo leswi a xi swi lava ku kota ku hanya?</p>
<p>Manana wa Limani a hleka. 'Oho Limani! Ndzi rivaleli. I xihoxo xa hina – a hi fanele hi ku dyondzisile hi leswi swimilana swi swi lavaka ku hanya! Swimilana i swilo leswi hanyaka ku fana na mina na wena. Na swona swi lava swilo leswi fanaka na swa hina ku hanya!'</p> <p>'A ndzi nga swi tivi leswaku swimilana swa hanya!' ku vula Limani, a hlamarile. 'Leswi swi vula leswaku swimilana swi hefemula moya – ku fana na hina?'</p> <p>'Ina, hi swona,' ku vula manana wa Limani. 'Swimilana swi hefemula moya – ku fana na hina.'</p> <p>'Ndzi ehleketa leswaku ximilana xa mina a xi ri na moya wo hefemula.' Limani a vula.</p> <p>'Ina, kambe swimilana swi lava mati ku kota ku hanya – ku fana na hina. Hinkwaswo swilo leswi hanyaka swi lava mati. Xana a wu xi cheleta ximilana xa wena?' Manana wa Limani a n'wi vutisa.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Limani a nga nyikanga ximilana xa yena leswi lavekaka, hikuva a nga ri na vutivi lebyi lavekaka ku hlayisa ximilana xa yena hi vukheta!</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>Limani a hlakahla nhloko. 'A ndzi nga swi tivi leswaku swimilana swi lava mati! Ximilana xa mina a xi twa torha!'</p> <p>'Swakudya swona ke? Hi lava swakudya leswaku hi ta hanya, a hi swona? Swimilana swi dya yini?' ku vutisa Limani a lava ku tiva.</p> <p>'Hi swona, hikokwalaho swimilana swi lava masana ya dyambu. Swi hundzula masana ya dyambu ku va swakudya swa swona! Xana u ehleketa leswaku ximilana xa wena xi kumile masana yo ringanela ku ti endlela swakudya swa xona?' manana wa Limani a n'wi vutisa.</p> <p>Limani u hlakahlile nhloko. 'E-e, kamara ra mina ri na xinyama swinene.'</p> <p>'Na swimilana swi lava tivhitamini na swakudya, leswi swi swi kumaka emisaveni. Ndzi ehleketa leswaku ximilana xa wena a xi ri na yona misava, kambe masana a ma kayivela – kutani a xi twa ndlala swinene!' ku engetela manana wa Limani.</p>	
<p>'Ndzi na vonelo,' ku vula manana wa Limani, a khome tithireyi timbirhi ta swimilana swi ri endzeni ka swipotwana swa swiluva. 'A hi voni leswaku ku ta humelela yini loko swimilana swi nga ri na moya, mati, masana ya dyambu, kumbe misava!' a vula.</p> <p>Limani na vatswari va yena a va endla xiperimente xa sayense efasitereni ra Limani.</p>	<p>Oho! Ndzi nga endla ku yelanisa na xitori lexi hi nga xi hlaya vhiki leri nga hela! Edward Jenner na yena u endle xiperimente. Vanhu va endla swiperimente ku kambela vonelo na ku dyondza timhaka letintshwa.</p>
<p>'A hi hoxi xin'we xa swimilana leswi endzeni ka pulasitiki. Kutani hi ta vona leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga kumi moya.' Manana wa Limani a vula.</p>	<p>Ndzi tsundzuka leswaku Edward u endle xiperimente ku vona loko nsawutiso wa yena wu ta tirha. Sweswi, Limani u endla xiperimente ku vona leswaku ku ta humelela yini loko swimilana swi nga kumi swilo swo hambana leswi swi swi lavaka – ku fana na moya!</p>
<p>Manana wa Limani u hlakahle misava eka xin'we xa swimilana a xi ngenisa eka poto ro ka ri nga ri na nchumu. 'Leswi swi ta hi komba leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga ri na misava!' a vula.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku ku ta humelela yini loko ximilana xi nga ri na misava, kambe xi ri na masana ya dyambu, mati na moya? A ndzi si tshama ndzi vona ximilana xi kula xi nga ri na misava.</p>
<p>'Hi ta swi vona leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga kumi ku masana ya dyambu!' ku vula Limani. Kutani, a tsutsuma a ya exitangeni a vuya na phepha ra buraweni. 'Sweswi a xi nge he kumi masana yo huma eka dyambu – naswona a xi nge vi na swakudya swo dya,' a vula, a karhi a veka phepha a pfala xin'we xa swimilana.</p>	<p>Ndza tivutisa loko ximilana xi ta kota ku hanya xi nga kumi masana ya dyambu na loko xi kuma mati, moya na swakudya eka misava?</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ko sungula (Ku ehleketela Ehenhla)
<p>'Kutani, lexi ku ta va lexi nga ta pfumala mati,' ku vula manana wa Limani.</p> <p>'Xo hetelela, hi lava ximilana xin'we lexi nga ta kuma hinkwaswo leswi xi swi lavaka – moya, masana ya dyambu, misava na mati. Hi ndlela yoleyo, hi nga fananisa swimilana leswi nga kumiki swilo hinkwaswo leswi faneleke ku kumiwa hi swimilana!' ku vula manana wa Limani.</p> <p>Limani u tsale tilebulu eka ximilana xin'wana na xin'wana.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku ximilana lexi kumaka swilo hinkwaswo xi fanele ku hanya kahle. Limani u ta kota ku fananisa swimilana leswi nga riki na nchumu na leswi nga na rihanyu ra kahle. U ta kota ku vona leswaku swi hambane njhani!</p>
<p>'Xiphemu xa ku va n'wasayense i ku xiyaxiya na ku rhekhoda,' ku vula manana wa Limani, a n'wi nyika xibukwana. 'Leyi i jenali yo hlawuleka leyi u nga ta xiyaxiya na ku rhekhoda leswi u swi vonaka!'</p> <p>Manana wa Limani u n'wi pfunile ku lulamisa jenali ya yena ya swimilana. 'Namuntlha, hi ta fanele ku bvumba leswi hi ehleketaka leswaku swi ta humelela eka ximilana xin'wana na xin'wana. Leswi swi vula leswaku u fanele ku tirhisa leswi u swi tivaka hi swimilana ku endla nkumbetelo wa kahle! ku vula manana wa Limani.</p>	
<p>Limani u sungule ku dirowa, a ehleketa hi leswi a swi ta humelela eka swimilana swa yena.</p>	<p>Limani u dyondze swo tala hi swimilana namuntlha. Ndza tivutisa leswaku ku bvumba ka yena ku ta va njhani?</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Ku humelele yini eka ximilana xa Limani lexi a nga nyikiwa hi papantsongo wa yena?</p>	<p>Ximilana xo huma eka papantsongo wa yena xi file.</p>
<p>Xana swimilana swi lava yini ku kula?</p>	<p>Swimilana swi lava moya, masana ya dyambu, mati, na misava ku kula.</p>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Xana u ehleketa leswaku ku ta humelela yini eka xiperimente xa sayense xa Limani? Hikokwalaho ka yini?</p>	<p><i>Ndzi ehleketa...hikuva ...</i></p>

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - misava
 - swakudya
 - tivhithamini
 - vuxokoxoko bya tinhlayo

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Keti! Keti!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Tsayitsayii!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Xi nghanile xilungu	<i>Kombisa ntsako</i>
Yi fikile sayense	<i>Kombisa ntsako</i>
Vusiku na nhlikanhi swa fana	<i>Kombetela matthelo hinkwawo</i>
Hom - hom - homm sayense!	<i>Khankha ku komba ntsako</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI (VHIKI RA VUMBIRHI RA NKONGOMELO)

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana nkandziyiso/ khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta marito

PFUXETA MARITO

- 1 Tshama u lulamisile swikombakombana hinkwaswo swa marito ya mimpfumawulo.
- 2 Tlakusela ehenhla rito rin'wana na rin'wana, kutani u vutisa mudyondzi un'wana na un'wana ku ri hlaya.
- 3 Loko mudyondzi a nga koti ku hlaya rito, pfuna mudyondzi ku ri twarisa.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

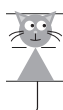
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Pfuxeta (ma)letere/marito/swivulwa

- 1 Kombisa vadyondzi maendlelo ya ku tsala swivulwa swo koma exitsalelweni.
- 2 Kombisa leswaku xivulwa xi sungula hi letere lerikulu kutani xi hetelela hi hiko.
- 3 Vadyondzi va fanele ku kopunula swivulwa etibukwini ta vona.

 Malume u qhavula ntukulu

 wa yena.

 Hahani u ndzi twela vusiwana.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Nkunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi vuxokoxoko bya switiviwa lebyi u byi hlengeleteke.

NTIRHO: Hlengeta switiviwa kutani u tsala hi swona.

RIMBA RA MATSALELO:

Vuxokoxoko bya mina bya tinhlayo byi kombise leswaku ...

Ndzi dyondze leswaku ...

KU KOMBISA

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, vadyondzi va ta tsala hi vuxokoxoko bya tinhlayo lebyi va byi hlengeleteke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlayela vadyondzi rimba rintshwa ra matsalelo.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 4 Byela vadyondzi vonelo ra wena ra ku tsala ka wena, ku fana na: Ndzi dyondze leswaku vadyondzi vo tala etlilasini ya hina a va rhandza ku hlaya ku tlula metse. Ndzi rhandza ku hlaya ku tlula metse na mina, kutani a swi ndzi hlamarisanga.
- 5 Hlamusela marito lama u nga ta ma tsala. **Dirowa ntila wa rito rin'wana na rin'wana,** ku fana na: Vuxokoxoko bya mina bya tinhlayo byi kombise leswaku ku hlaya ku tsakeriwa ku tlula metse. Ndzi dyondze leswaku vadyondzi vo tala etlilasini ya hina a va rhandza ku hlaya.
- 6 Tima xikombiso xa wena exitsalelweni. Hlamusela leswaku lexi a xo va xikombiso, kambe vadyondzi va fanele va ti tsalela mavonelo ya vona vini.

SWILETELO SWA NOMO

- 1 Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi xivutiso lexi va xi vutiseke hi Musumbhunuku.
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana u dyondze yini ku suka eka mpimo – tiko wa wena?
- 3 Lerisa vadyondzi **ku ehleketa va nga si tsala.**
- 4 **Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana hi vonelo ra vona.**
- 5 Kombela vadyondzi va 2–3 ku ku byela hi leswi va swi dyondzeke.
- 6 Va fanele va ku: Ndzi dyondze ...
- 7 Hlamusela leswaku sweswi vadyondzi va ta dirowa na ku tsala mavonelo ya vona!

KU TSALA

- 1** Lerisa vadyondzi ku kuma mpimo – tiko wa vona wa hi Musumbhunuku kutani va tsala hi vuxokoxoko bya vona bya tinhlayo!
- 2** Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini na ku hetisa **tinhlengeletano letitsongo.**
- 3** Kombela vadyondzi ku ku byela hi leswi va swi tsaleke.
- 4** Pfuna vadyondzi ku xopaxopa vuxokoxoko bya vona bya tinhlayo.
- 5** Khutaza vadyondzi.

HUNDZULUKA U VULAVULA

- 1** Loko ka ha sele 2–3 wa timinete, lerisa vadyondzi ku veka tipenisele ta vona.
- 2** Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana hi ku tsala ka vona.

Hayeka ku tsala ka vadyondzi eka levhele ya mahlo ya vona etlilasini. Leswi swi pfuna vadyondzi ku burisana hi nkongomelo.

<u>xand u rhandza ntlangu wihi?</u>	
	
<u>Bolo ya milenge</u>	<u>Bolo ya mavoko</u>

Vuxokoxoko bya mind bya tinhlaxo byi
kombise leswaku ntlangu wa bolo wu
rhandziwa ngofu ku tlula bolo ya mavoko.
Ndzi dxondze leswaku vadxondzi vo tala
etlildsini xa hind va rhandza bolo ya milenge.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Ku Hambanisa na ku Twananisa mimpfumawulo

NDZA ENDLA

- 1 Tirhisa marito mambirhi lawa ya twakalaka ya fana, xikombiso: **twala; twela**
- 2 Vula rito: **twala**
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: /tw/-/a/-/l/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /tw/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /a/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /l/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **twala**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa ka mimpfumawulo ku endla rito: /twa/-/la/ = **twala**
- 10 Vuyelela leswi hi rito leri landzelaka: **twela**

HA ENDLA

- 1 Tirhisa man'wana marito mambirhi lama twakalaka ya fana, xikombiso: **qhiva; qhivi**
- 2 Vula rito: **qhiva**
- 3 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /qh/
- 4 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /i/
- 5 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /v/
- 6 Vutisa vadyondzi : Hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /a/
- 7 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemu phemu swa mpfumawulo: /qh/-/i/-/v/-/a/
- 8 Tsala rito: **qhiva**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito : /qhi/-/va/ = **qhiva**
- 10 Vuyelela leswi hi rito leri landzelaka: **qhivi**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku Hlaya ka vumbirhi

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA; ENDLA MINKUMBETELO

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Xiperimente xa Limani</p> <p>Papantsongo wa Limani u n'wi nyike ximilana xo saseka hi siku ra yena ro velekiwa. 'U xi hlayisa swinene ximilana lexi!' a byela Limani. Limani u veke ximilana eka xitafulana lexi nga kusuhi na mubedo wa yena.</p>	<p>Ndzi tsundzuka leswaku Limani a nga swi tivi leswaku swimilana swi lava yini. Ndzi nga kumbetela leswaku Limani u veke ximilana xo saseka eka xitafulana lexi nga kusuhi na mubedo wa yena – kambe a nga xi nyikanga hinkwaswo leswi a xi swi pfumala ku hanya!</p>
<p>Kambe endzhaku ka mavhikinyana, ximilana xi file.</p> <p>Limani u humesile ximilana a xi komba vatswari va yena. 'A ndzi swi twisisi – a ndzi ehleketa leswaku ndzi xi khome kahle ximilana xa mina,' a vula. 'Ku humelele yini eka xona?'</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Limani a nga si tshama a hlayisa ximilana, hikuva a nga swi twisisi leswaku hikokwalaho ka yini ximilana xa yena xi file.</p>
<p>Manana wa Limani a hleka. 'Oho Limani! Ndzi rivaleli. I xihoxo xa hina – a hi fanele hi ku dyondzisile hi leswi swimilana swi swi lavaka ku hanya! Swimilana i swilo leswi hanyaka ku fana na mina na wena. Na swona swi lava swilo leswi fanaka na swa hina ku hanya!'</p> <p>'A ndzi nga swi tivi leswaku swimilana swa hanya!' ku vula Limani, a hlamarile. 'Leswi swi vula leswaku swimilana swi hefemula moya – ku fana na hina?'</p> <p>'Ina, hi swona,' ku vula manana wa Limani. 'Swimilana swi hefemula moya – ku fana na hina.'</p> <p>'Ndzi ehleketa leswaku ximilana xa mina a xi ri na moya wo hefemula.' Limani a vula.</p> <p>'Ina, kambe swimilana swi lava mati ku kota ku hanya – ku fana na hina. Hinkwaswo swilo leswi hanyaka swi lava mati. Xana a wu xi cheleta ximilana xa wena?' Manana wa Limani a n'wi vutisa.</p> <p>Limani a hlakahla nhloko. 'A ndzi nga swi tivi leswaku swimilana swi lava mati! Ximilana xa mina a xi twa torha!'</p> <p>'Swakudya swona ke? Hi lava swakudya leswaku hi ta hanya, a hi swona? Swimilana swi dya yini?' ku vutisa Limani a lava ku tiva.</p>	<p>Oho! Ndzi kumbetela leswaku Limani a ta va a hlayise ximilana xa yena hi ndlela ya kahle yo hambana loko a ri na vutivi lebyi faneleke loko a nyikiwa ximilana lexi!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Hi swona, hikokwalaho swimilana swi lava masana ya dyambu. Swi hundzula masana ya dyambu ku va swakudya swa swona! Xana u ehleketa leswaku ximilana xa wena xi kumile masana yo ringanela ku ti endlela swakudya swa xona?' manana wa Limani a n'wi vutisa.</p> <p>Limani u hlakahlile nhloko. 'E-e, kamara ra mina ri na xinyama swinene.'</p> <p>'Na swimilana swi lava tivhitamini na swakudya, leswi swi swi kumaka emisaveni. Ndzi ehleketa leswaku ximilana xa wena a xi ri na yona misava, kambe masana a ma kayivela – kutani a xi twa ndlala swinene!' ku engetela manana wa Limani.</p>	
<p>'Ndzi na vonelo,' ku vula manana wa Limani, a khome tithireyi timbirhi ta swimilana swi ri endzeni ka swipotwana swa swiluva. 'A hi voni leswaku ku ta humelela yini loko swimilana swi nga ri na moya, mati, masana ya dyambu, kumbe misava!' a vula.</p> <p>Limani na vatswari va yena a va endla xiperimente xa sayense efasitereni ra Limani.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku vatswari va Limani va n'wi pfuna ku endla xiperimente leswaku Limani a ta twisisa hi vuenti leswi humelelaka loko swimilana swi nga kumi swilo swo hambana leswi swi swi lavaka. Loko a ri na timhaka leti, ndzi ehleketa leswaku eka nkarhi lowu taka u ta kota ku hlayisa swimilana swa yena.</p>
<p>'A hi hoxi xin'we xa swimilana leswi endzeni ka pulasitiki. Kutani hi ta vona leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga kumi moya.' Manana wa Limani a vula.</p>	
<p>Manana wa Limani u hlakahle misava eka xin'we xa swimilana a xi nghenisa eka poto ro ka ri nga ri na nchumu. 'Leswi swi ta hi komba leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga ri na misava!' a vula.</p>	
<p>'Hi ta swi vona leswi nga ta humelela loko ximilana xi nga kumi ku masana ya dyambu!' ku vula Limani. Kutani, a tsutsuma a ya exitangeni a vuya na phepha ra buraweni. 'Sweswi a xi nge he kumi masana yo huma eka dyambu – naswona a xi nge vi na swakudya swo dya,' a vula, a karhi a veka phepha a pfala xin'we xa swimilana.</p>	
<p>'Kutani, lexi ku ta va lexi nga ta pfumala mati,' ku vula manana wa Limani.</p> <p>'Xo hetelela, hi lava ximilana xin'we lexi nga ta kuma hinkwaswo leswi xi swi lavaka – moya, masana ya dyambu, misava na mati. Hi ndlela yoleyo, hi nga fananisa swimilana leswi nga kumiki swilo hinkwaswo leswi faneleke ku kumiwa hi swimilana!' ku vula manana wa Limani.</p> <p>Limani u tsale tilebulu eka ximilana xin'wana na xin'wana.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini va nga vi na swimilana swimbirhi – xin'we lexi kumaka swilo hinkwaswo na xin'we lexi nga kumiki leswi xi swi lavaka?</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ka Vumbirhi (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Xiphemu xa ku va n'wasayense i ku xiyaxiya na ku rhekhoda,' ku vula manana wa Limani, a n'wi nyika xibukwana. 'Leyi i jenali yo hlawuleka leyi u nga ta xiyaxiya na ku rhekhoda leswi u swi vonaka!'</p> <p>Manana wa Limani u n'wi pfunile ku lulamisa jenali ya yena ya swimilana. 'Namuntlha, hi ta fanele ku bvumba leswi hi ehleketaka leswaku swi ta humelela eka ximilana xin'wana na xin'wana. Leswi swi vula leswaku u fanele ku tirhisa leswi u swi tivaka hi swimilana ku endla nkumbetelo wa kahle! ku vula manana wa Limani.</p>	<p>Va fanele ku va na swimilana swo hambana leswaku va ta vona ntshikelelo wa swilaveko eka ximilana. Swi nga endleka ximilana xi hanya nkarhi wo lehanyana xi nga ri na masana ya dyambu ku ri na loko xi pfumala moya? Ndzi vona onge Limani u ta dyondza swo tala eka xiperimente xa yena!</p>
<p>Limani u sungule ku dirowa, a ehleketa hi leswi a swi ta humelela eka swimilana swa yena.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Limani u tsakela ku dyondza swo tala hi swimilana, hikuva u tirha hi matimba eka jenali ya yena ya swimilana!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>I yini xilo xin'we lexi u nga xi dyondza hi swimilana eka xitori lexi?</p>	<p><i>Ndzi dyondze...</i></p>
<p>Hi nga kumbetela njhani leswaku ximilana lexi a xi ri xo sungula xa Limani?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a ehleketa leswaku ku va kahle eka ximilana xa yena swi ringanerile ku va xi hanya. • Hikuva a nga xi hlayisanga hi vukheta. A nga xi cheleti kumbe ku tiyisisa leswaku xi kuma masana.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>U bvumba leswaku ku nga humelela yini loko papantsongo wa yena o n'wi nyika ximilana sweswi?</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku loko papantsongo wa Limani o n'wi nyika ximilana lexintshwa...hikuva...</p>

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela ku Hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
 - masana ya dyambu
 - swimilana
 - xiya

Swisin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Keti! Ketil! Ketil!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Tsayitsayii!	<i>Tlangisa tintiho hi ku ti pfula u ti pfala</i>
Xi nghenile xilungu	<i>Kombisa ntsako</i>
Yi fikile sayense	<i>Kombisa ntsako</i>
Vusiku na nhlikanhi swa fana	<i>Kombetela matlhelo hinkwawo</i>
Hom – hom – homm sayense!	<i>Khankha ku komba ntsako</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Ximilana xa Limani xi file hikuva ...
Xitori lexi xi na vuxaka na nkongomelo wa 'Sayense ya tsakisa' hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlawa** ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwawo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambana hambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara leyi.

ph	pf	vh
a	t	e
ns	nc	bv
m	i	l
mp	nk	py
o	h	b
qh	tw	tl
n	s	u

KOMBISA

- 1 Langutisa mimpfumawulo hinkwayo na yo twananisa exitsalelweni.
- 2 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku aka marito lama va nga ma kotaka va ri karhi va tirhisa mimpfumawulo no twananisa.

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona vini.
- 5 Kombela vadyondzi ku byelana marito lama va nga ma aka, kutani va ma tsala exitsalelweni.
- 6 Kombela vadyondzi ku avelana hi marito lama va ma vumbeke kutani u ma tsala exitsalelweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ka ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA / ENDLA MINKUMBETELO

PFAMPFARHUTA XITSHURIWA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emadesikini ya vona, va ri na tibuku ta vona ta switoloveto kumbe phephe ro ka ri nga tsaleriwanga, tipenisele na tikhirayoni.
- 2 Hlamusela vadyondzi leswaku namuntlha va ta **endla nkumbetelo na ku dirowa** hi leswi swi nga ha hume/elaka loko xitori xo ya emahlweni.
- 3 **Kombisa** leswi u **endlisaka swona nkumbetelo** hi leswi swi nga ha landzelaka swi hume/elaka, ku fana na: Ndzi ehleketa leswaku Limani u ta languta na ku rhekhoda swimilana swa yena siku rin'wana na rin'wana. Ndzi ehleketa leswaku u ta swi vona leswaku ximilana lexi pfumalaka masana ya dyambu xa fa!
- 4 Dirowa xifaniso xa wena exitsalelweni xa Limani a dirowa eka jenali ya yena, ximilana lexi pfumalaka masana ya dyambu xi file.
- 5 Leswi landzelaka, byela vadyondzi leswaku va ta endla nkumbetelo hi leswi swi nga landzelaka ku hume/elaka.
- 6 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo va tshunxeka. Va hlayele xitshuriwa nakambe kan'we.
- 7 Kombela vadyondzi ku pfula mahlo, kutani va dirowa hi leswi swi nga landzelaka ku hume/elaka.
- 8 Xo hetelela, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula**, na ku avelana/bula hi swidirowiwa swa vona na munghana.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku Hlaya 8**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
 - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
 - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
 - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
 - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
 - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
 - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
 - g Xana ku hlaya ka wena ku antwe ku yini vhiki leri?
 - h Xana u ti nyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiya xiya: Maendlelo lawa yo tilangutisisa/ku tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku kala u nga wu tluli nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.